

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Network Building for Self Dependence of Agriculturists
in the Northeast of Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ มีโคตรกอง
ดร.สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761053

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Network Building for Self Dependence of Agriculturists
in the Northeast of Thailand

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ มีโคตรกอง
ดร.สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ. ๒๕๖๑

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610761053

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Network Creation of Self-Reliance of Farmers in the Northeast

By

Assistance Professor Dr. Prakob Meekotkong

Dr.Sutipong Sawatta

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Khonkaen campus

B.E. 2018

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610761053

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้วิจัย:	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ มีโคตรกอง, ดร.สุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๑
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบและขบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการศึกษาแบบผสม (Mixed Method) กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง โดยทำการสัมภาษณ์จากเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและทำการเกษตรเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๓๐ คน และกลุ่มตัวอย่างทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีเฉพาะหน้า จากเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรวมเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน ๖๐๐ คน ผู้วิจัยได้สรุปผล ดังนี้

ผลการวิจัยพบว่า

๑. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งพาตนเองด้านจิตใจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ.๕๔
๒. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งพาตนเองด้านสังคมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๕ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ.๕๕
๓. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๖ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๕๔
๔. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งพาตนเองด้านเทคโนโลยีในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๕๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๕๓
๕. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งพาตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๕๓

๖. การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกรที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วยรูปแบบและขบวนการ ๑) มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน ๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ๓) มีความสนใจหรือผลประโยชน์ ๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย ๕) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ๖) การเกื้อหนุนพึ่งพากัน ๗) การมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน

๗. ปัญหาและอุปสรรค ประกอบด้วย ๑) การกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ไม่ชัดเจน ๒) สมาชิกภายในเครือข่าย ๓) การถูกรบกวน ๔) การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ๕) การติดตามและประเมินผล

Research Title: The Network Creation of Self-Reliance of Farmers in the Northeast

Authors: Assistance Professor Dr.Prakob Meekotkong
Dr.Sutipong Sawatta

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen campus

Academic Year: 2018

Funds granted by: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were: 1) to study the model and processes in creating the network of self-reliance of farmers in the northeast; 2) to study the promotion of creating the network of self-reliance of farmers in the northeast; 3) to study the problems and obstacles of creating the network of self-reliance of farmers in the northeast. This study was conducted by means of the mixed method research methodology. Its targets: 30 farmers growing rice and doing organic agriculture were selected by purposive sampling and participated in interviews. Its samples included 600 farmers, selected by random sampling, who grew rice and doing organic agriculture in three provinces in the northeast.

The research results were as follows:

1) The opinion of the samples on the level of change of the model of self-reliance in the mental aspect in overall was estimated at a high statistical level (Mean = 3.77, S.D.=.95).

2) The opinion of the samples on the level of change of the model of self-reliance in the social aspect in overall was estimated at a high statistical level (Mean = 3.79, S.D.=.95).

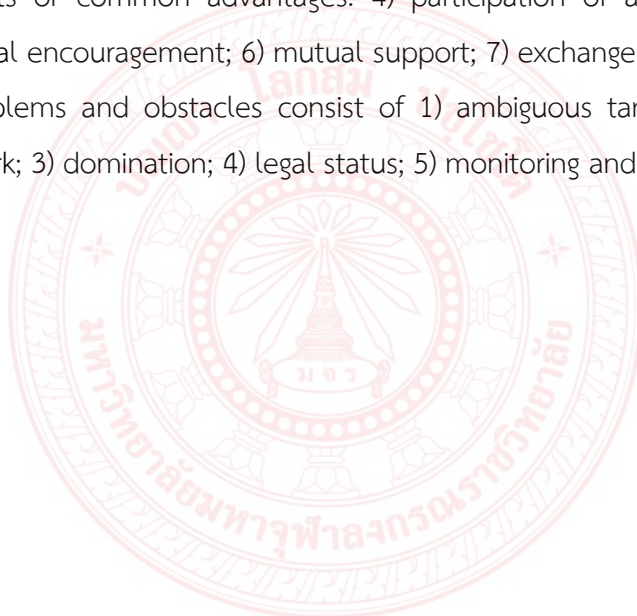
3) The opinion of the samples on the level of change of the model of self-reliance in the economic aspect in overall was estimated at a high statistical level (Mean = 3.86, S.D.=.95).

4) The opinion of the samples on the level of change of the model of self-reliance in the technology aspect in overall was estimated at a high statistical level (Mean = 3.92, S.D.=.93).

5) The opinion of the samples on the level of change of the model of self-reliance in the natural and environmental aspect in overall was estimated at a high statistical level (Mean = 4.11, S.D.=.93).

6) Building self-reliance networks for farmers in the northeast is a link in the form of a network of farmers that must be developed to a level of joint action in order to achieve common goals, consisting of models and processes: 1) same perception; 2) vision; 3) interests or common advantages; 4) participation of all members of the network; 5) mutual encouragement; 6) mutual support; 7) exchange interaction.

7) Problems and obstacles consist of 1) ambiguous targeting; 2) members within the network; 3) domination; 4) legal status; 5) monitoring and evaluation.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนโครงการจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ในปีงบประมาณ ๒๕๖๑

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำผลงานด้านการวิจัยในครั้งนี้

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระโสภณพัฒนบัณฑิต,รศ.ดร. รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในส่วนงานวิจัยของวิทยาเขตขอนแก่นทุกท่าน ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

สุดท้ายนี้คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลด้านปริมาณและคุณภาพเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการให้ข้อมูล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง

๑๒ มิถุนายน ๒๕๖๓

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพประกอบ.....	ณ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๕
๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
๑.๗ แผนถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย.....	๘
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม.....	๙
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง.....	๓๒
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท.....	๔๗
๒.๔ แนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืน.....	๕๕
๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม.....	๗๓
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗๙
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	๘๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๔
๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๘๔
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๘๖
๓.๔ การสร้างและหาคุนภาพเครื่องมือ.....	๘๗
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๘๘
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๙
๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๘๙

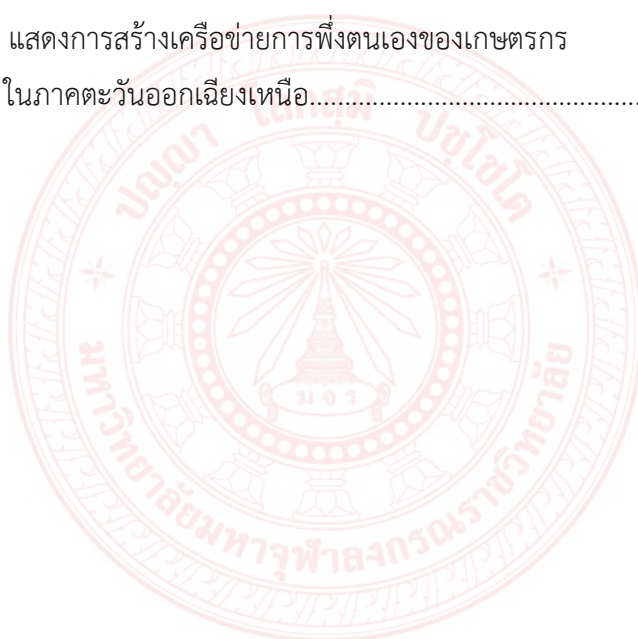
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๑
๔.๑ ข้อมูลทั่วไปรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๙๑
๔.๒ การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๐๒
๔.๓ ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๕
๔.๔ องค์กรความรู้ที่ได้จากงานวิจัย.....	๑๑๘
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	๑๒๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๐
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๒๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๒๖
บรรณานุกรม.....	๑๒๘
ภาคผนวก.....	๑๓๒
ภาคผนวก ก เครื่องมือวิจัย.....	๑๓๓
ภาคผนวก ข ภาพลงพื้นที่การวิจัย.....	๑๔๕
ภาคผนวก ค หนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย.....	๑๕๑
ภาคผนวก ง แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์.....	๑๕๕
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย.....	๑๕๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๖๓

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๔.๑	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ สร้างเครือข่าย ของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านจิตใจ.....	๙๑
ตารางที่ ๔.๒	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ สร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านสังคม.....	๙๒
ตารางที่ ๔.๓	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ สร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ.....	๙๓
ตารางที่ ๔.๔	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ สร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี.....	๙๔
ตารางที่ ๔.๕	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ สร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม.....	๙๕
ตารางที่ ๔.๖	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเอง ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๙๖
ตารางที่ ๔.๗	แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการสร้าง เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๙๗

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๗
ภาพประกอบที่ ๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่าง nodes.....	๒๒
ภาพประกอบที่ ๒.๒ โครงข่ายและเครือข่าย.....	๒๔
ภาพประกอบที่ ๒.๓ แสดงการจัดการ ฟังตนเอง ฟังกันเอง.....	๔๘
ภาพประกอบที่ ๒.๔ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วม.....	๗๙
ภาพประกอบที่ ๔.๑ แสดงศูนย์เครือข่ายเกษตรฟังกตนเอง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด.....	๑๐๕
ภาพประกอบที่ ๔.๒ แสดงการสร้างเครือข่ายการฟังกตนเองของเกษตรกร ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๙

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการส่งเสริมชุมชนหรือการพัฒนาชนบทที่สำคัญๆ คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนา คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ ของคนในชนบทเป็นหลัก กิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศใน ปัจจุบันนั้นล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎร ทั้งสิ้น ในการพัฒนาทั้งด้านอาชีพและส่งเสริมการเกษตร ให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่นนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการแนะนำสาธิตให้ประชาชนดำเนินการรอยตาม เบื้องพระยุคลบาทเป็นไปตามหลักการพัฒนาสังคมชุมชนอย่างแท้จริง กล่าวคือ ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก^๑

ดังนั้น การที่ราษฎรในชนบทสามารถพึ่งตนเองได้มากยิ่งขึ้นนั้น สืบเนื่องจากแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานแก่เกษตรกรหลายประการ

๑. ทรงยึดหลักที่ไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติตาม เพราะไม่อาจช่วยให้คนเหล่านั้นพึ่งตนเองได้ เนื่องจากเป็นการปฏิบัติงานโดยไม่ได้เกิดจากความพึงใจ

๒. ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงทำหน้าที่กระตุ้นให้เกษตรกรทั้งหลายคิด หาช่องทางที่จะช่วยตนเอง พึ่งตนเองโดยไม่มีการบังคับการแสวงหาความร่วมมือจากภายนอกต้องกระทำเมื่อจำเป็นจริงๆ

๓. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นจุดหลักสำคัญในการพัฒนาตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ด้วยการดำเนินการเช่นนั้น จักช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยเหลือตนเองได้ในที่สุด

๔. หลักสำคัญอีกประการหนึ่ง ในการแนะนำประชาชนเกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการเห็นได้ชัดเจนในทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนประชาชนและ เกษตรกรร้องทุกข์เกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น หากเจ้าหน้าที่

---

^๑มูลนิธิชัยพัฒนา, แนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(Self Reliance), แหล่งที่มา: https://www.chaipat.or.th/site_content/item/283-self-reliance.html, สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการ กราบบังคมทูลแล้วก็ทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็นกลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่ กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้ แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่างบเงินที่ลงไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรง ให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ

๕. ทรงยึดหลักสภาพของท้องถิ่นเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมา จากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อม ทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ของ แต่ละท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพราะทรงตระหนักดีว่าการเปลี่ยนแปลงใดที่ดำเนินการ โดยฉับพลันอาจก่อผลกระทบ ต่อค่านิยม ความคุ้นเคย และการดำรงชีพในวิถีประชาเหล่านั้นเป็น อย่างมาก

๖. พระราชดำริที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การสร้างความแข็งแรงให้ชุมชน ด้วยการสร้าง โครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว โครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญ คือ แหล่งน้ำ เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ต้อง พึ่งพาอาศัยน้ำฝนจัก ได้มีโอกาสที่จะมีผลผลิตได้ตลอดปี ซึ่งเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญยิ่งที่จะทำให้ ชุมชนพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหาร ได้ระดับหนึ่ง และเมื่อชุมชนแข็งแรงพร้อมดีแล้ว ก็อาจจะมีการสร้าง โครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการยกระดับรายได้ของชุมชน เช่น เส้นทางคมนาคม ฯลฯ ซึ่งการ พัฒนาในลักษณะที่เป็นการมุ่งเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อ สัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างเป็น ขั้นตอนนี้ทรงเรียกว่า การระเบิดจากข้างใน

๗. การส่งเสริมหรือสร้างเสริมสิ่งที่ชาวชนบทขาดแคลน และเป็นความต้องการอย่างสำคัญ คือ ความรู้ ด้านต่างๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า ชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่อง ของการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่ จะต้อง มี ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ในเรื่องการพึ่งตนเอง ซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ราษฎรใน ชนบทได้มีโอกาสได้รู้ได้เห็นถึง ตัวอย่างของความสำเร็จนี้ และนำไปปฏิบัติได้เองซึ่งทรงมีพระราช ประสงค์ที่จะให้ตัวอย่างของความสำเร็จ ทั้งหลายได้กระจายไปสู่ท้องถิ่นต่างๆ ทั้งประเทศ วิธีการให้ ความรู้แก่ประชาชนนั้น

๘. ทรงนำความรู้ในด้านเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเข้าไปถึงมือชาวชนบทอย่าง เป็น ระบบและต่อเนื่อง โดยทรงมุ่งเน้นให้เป็นขบวนการเดียวกับที่เป็นเทคโนโลยีทางการผลิตที่ชาวบ้าน สามารถรับไปและสามารถไปปฏิบัติได้ผลจริงในทางปฏิบัติเรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง เลือกใช้เทคนิควิธีการต่างๆ หลายประการเพื่อบรรลุถึงเป้าหมายที่ทรงมุ่งหวังดังกล่าวนี้มีหลาย แนวทาง เช่น

ก. การรวมกลุ่มประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหาหลักของชุมชนชนบท ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญ ประการหนึ่งของการพัฒนาพึ่งตนเอง โดยเฉพาะการรวมตัวกันเป็นรูปของสหกรณ์ ดังนั้น ในทุกพื้นที่ ที่เสด็จพระราชดำเนิน และมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริขึ้นมาไม่ว่าลักษณะใด จะทรงเน้น

เสมอถึงความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวกันในรูปแบบ ต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน หรือเพื่อให้การทำมาหากินของชุมชนโดยส่วนรวมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด

ข. การส่งเสริมโดยกระตุ้นผู้นำชุมชนให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาก็เป็นอีกวิธีหนึ่ง ที่ทรงใช้ในบางพื้นที่ตามความเหมาะสม ทรงพิจารณาผู้นำโดยเน้นในด้านคุณธรรม ความโอปอ้อมอารี ความเป็นคนในท้องถิ่นและรักท้องถิ่น จากนั้นทรงอาศัยโครงสร้างสังคมไทย โดยเฉพาะระบบอุปถัมภ์กระตุ้นให้ผู้นำชุมชนที่มีภักดีมีฐานะดี ให้เป็นผู้ดำเนินการสร้างสรรค์ความเจริญให้กับท้องถิ่น โดยชาวบ้านที่ยากจนให้ความสนับสนุนร่วมมือ ซึ่งในที่สุดแล้วผลแห่งความเจริญที่เกิดขึ้นจะตกแก่ชาวบ้านในชุมชนนั้นทุกคน

ค. การส่งเสริมการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองนั้นจะต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่รีบร้อนที่จะให้เกิดผลในทางความเจริญอย่างรวดเร็ว สิ่งสำคัญที่มีพระราชดำริอยู่เสมอ คือ ชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหารก่อนเป็นลำดับแรก จากนั้นจึงค่อยก้าวไปสู่การพัฒนาในเรื่องอื่นๆ การขยายการผลิตเพื่อการค้าใดๆ ก็ตาม ทรงมีข้อสังเกตเกี่ยวกับความพร้อมในด้านการตลาด โดยเฉพาะในด้านความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีธุรกิจการเกษตรของชาว บ้านอย่างง่าย ๆ อีกด้วย

จากแนวพระราชดำริดังกล่าว ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้เข้าไปปฏิบัติเป็นรูปธรรมทั้งในด้านการพึ่งพาตนเอง การนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งการทำกรเกษตรกรรมและการผลิตข้าวของชาวนาอีสานยังคงมุ่งที่การผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน การทำนาของชาวนาอีสานแต่เดิมเน้นการปลูกข้าวเพื่อกินเอง มีการปลูกข้าวที่หลากหลายพันธุ์ตามลักษณะพื้นที่ การใช้ปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ พันธุ์ข้าว ที่ดิน แรงงาน ยังคงอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเองและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของคนในชุมชน ปัจจัยที่กระทบต่อการพึ่งตนเองของชาวนาประกอบขึ้นด้วยหลายปัจจัย นับตั้งแต่การส่งเสริมการปลูกข้าวของหน่วยงานด้านการเกษตรภาครัฐ การที่หน่วยงานภาครัฐได้พยายามพัฒนาให้การปลูกข้าวมีคุณภาพดี เพื่อการส่งออกตามแนวทางเกษตรสมัยใหม่ พบว่ากลับส่งผลกระทบต่อชาวนามากขึ้น ทั้งในด้านต้นทุนการผลิตและคุณภาพของข้าวภายใต้เกษตรสมัยใหม่การรักษาคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวนามีได้เคร่งครัดเช่นดังแต่ก่อน และมีแนวโน้มที่จะหันไปซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกกันมากขึ้น จึงเป็นการเสื่อมถอยของระบบการพึ่งตนเองในด้านพันธุ์ข้าวของชาวนาลง และทำให้การพยายามที่จะยกระดับคุณภาพข้าว เป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้เกิด ภาวการณ์ขยายตัวของตลาดค้าข้าวก็เป็นเงื่อนไขสำคัญ ดังที่พบว่าปัจจุบันการส่งออกข้าวมีปริมาณเพิ่มขึ้น ข้าวมีราคาสูงขึ้น ชาวนาการเน้นปลูกข้าวตามที่ตลาดต้องการมากกว่าจะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน การอยู่ในระบบเกษตรสมัยใหม่มาเป็นเวลานานทำให้ชาวนาสูญเสียการพัฒนาความรู้ที่อยู่บนฐานของการพึ่งตนเอง แต่ต้องการอาศัยความรู้การทำงานที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยีจากภายนอก ทำให้ชาวนาไม่มีความมั่นใจที่จะปรับเปลี่ยนระบบการผลิตของตน จึงยังคง

ทำนาในระบบเกษตรสมัยใหม่ต่อไป เพราะยังมั่นใจว่าการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศนาที่ผ่านมา การทำนาแบบใช้สารเคมีมานานทำให้การปลูกข้าวพื้นบ้านทำได้ยากยิ่งขึ้น เพราะข้าวพันธุ์พื้นบ้านไม่ตอบสนองต่อระบบการผลิตแบบเกษตรเคมีเป็นที่ทราบกันดีว่าในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้เน้น การส่งเสริม การเกษตรแผนใหม่ มีการพัฒนาพันธุ์ข้าวและส่งเสริมการใช้สารเคมีการเกษตรเพื่อเพิ่ม ผลผลิต กระทั่งมีความผิดพลาดล้มเหลวและผลกระทบของการพัฒนาการปลูกข้าวที่ดึงามและการ พึ่งตนเองของครัวเรือนชาวนาและชุมชน

ตั้งแต่มีกระแสความตื่นตัวในเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง แนวทางการเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองหรือเกษตรกรรมยั่งยืนก็ยิ่งได้รับความสนใจมากขึ้นจนกลายมา เป็นนโยบายระดับชาติ หน่วยงานรัฐจำนวนมากได้เข้ามาสนับสนุนการฝึกอบรมให้ความรู้ แก่ เกษตรกรด้านเทคนิคการเกษตรปลอดสารพิษ จัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และมีการประสาน ความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคประชาสังคม ถึงแม้ว่าการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ อาจจะยังไม่ได้ผลดี ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่สามารถโน้มน้าวหรือส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาทำ เกษตรกรรม แบบยั่งยืนได้มากนัก แต่ก็ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองหรือ เกษตรกรรม ยั่งยืนเปลี่ยนจากการเป็นเพียงกระแสทางเลือกมาเป็นกระแสหลัก ในสังคมไทย อีกทั้งยัง ถูกนำเสนอในฐานะของแนวทางแก้ปัญหาวิกฤติของชาติ ไม่ว่าจะเป็นวิกฤติเศรษฐกิจแนวทาง เศรษฐกิจพอเพียง ทิศทางการดำเนินงานที่เปลี่ยนไป เช่นนี้สอดคล้องอย่างดีกับการมองเกษตรกรรม แบบพึ่งตนเอง ซึ่งมีการทำนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของเกษตรกรและชุมชน ตลอดทั้งเป็นสร้างความ มั่นคงของคนในชาติ

ดังนั้น เพื่อเป็นหลักสำคัญในการพึ่งตนเองและการพัฒนา ชุมชนชนบทให้ยั่งยืน จึงเป็น ปัญหาที่จะต้องทำการวิจัยต่อไป เพื่อให้สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาล

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบ และขบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. เพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณและผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาในการวิจัย คือ การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดทั้งการลดต้นทุนการผลิตผลทางด้านเกษตรของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓.๒ กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดเอาแบบเจาะจง ได้แก่เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและทำการเกษตรเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด โดยจำแนกออกดังนี้

๑.๓.๒.๑ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดขอนแก่น ๒๐๐ คน

๑.๓.๒.๒ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดมหาสารคาม ๒๐๐ คน

๑.๓.๒.๓ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒๐๐ คน รวม ๖๐๐ คน

๑.๓.๒.๔ เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ใน ๓ จังหวัด ที่จะสัมภาษณ์ จำนวน จังหวัดละ ๑๐ คน รวมเป็น ๓๐ คน

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นพื้นที่ในการศึกษา จากตัวอย่าง 3 จังหวัด คือ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด โดยแยกตัวอย่างจังหวัดละ 2 อำเภอ โดยเลือกแบบเจาะจง ดังนี้

๑.๓.๓.๑ จังหวัดขอนแก่นเลือก อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง เป็นกลุ่มตัวอย่าง

๑.๓.๓.๒ จังหวัดมหาสารคามเลือก อำเภอเชียงยืน อำเภอนาโพธิ์ เป็นกลุ่มตัวอย่าง

๑.๓.๓.๓ จังหวัดร้อยเอ็ดเลือก อำเภออาจสามารถ อำเภอสุวรรณภูมิ เป็นกลุ่มตัวอย่าง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะ

การสร้างเครือข่าย หมายถึง การเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันโดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญา

ของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรือ อาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน “เครือข่าย” ในปัจจุบันมีความหมายอย่างหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน อีกประการหนึ่ง หมายถึงวัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่คนใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น (hierarchical) มาเป็นการสร้างเครือข่าย (networking)

การพึ่งตนเอง หมายถึง การทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนโดยการทำเกษตรเชิงอินทรีย์ มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ตามแนวความคิดในการพึ่งตนเอง ๓ ด้าน คือ

การพึ่งตนเองของชาวนา หมายถึง ความสามารถของชาวนาที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด มีความสมดุล ความพอดีในสิ่งที่มีอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งร่างกายและจิตใจ

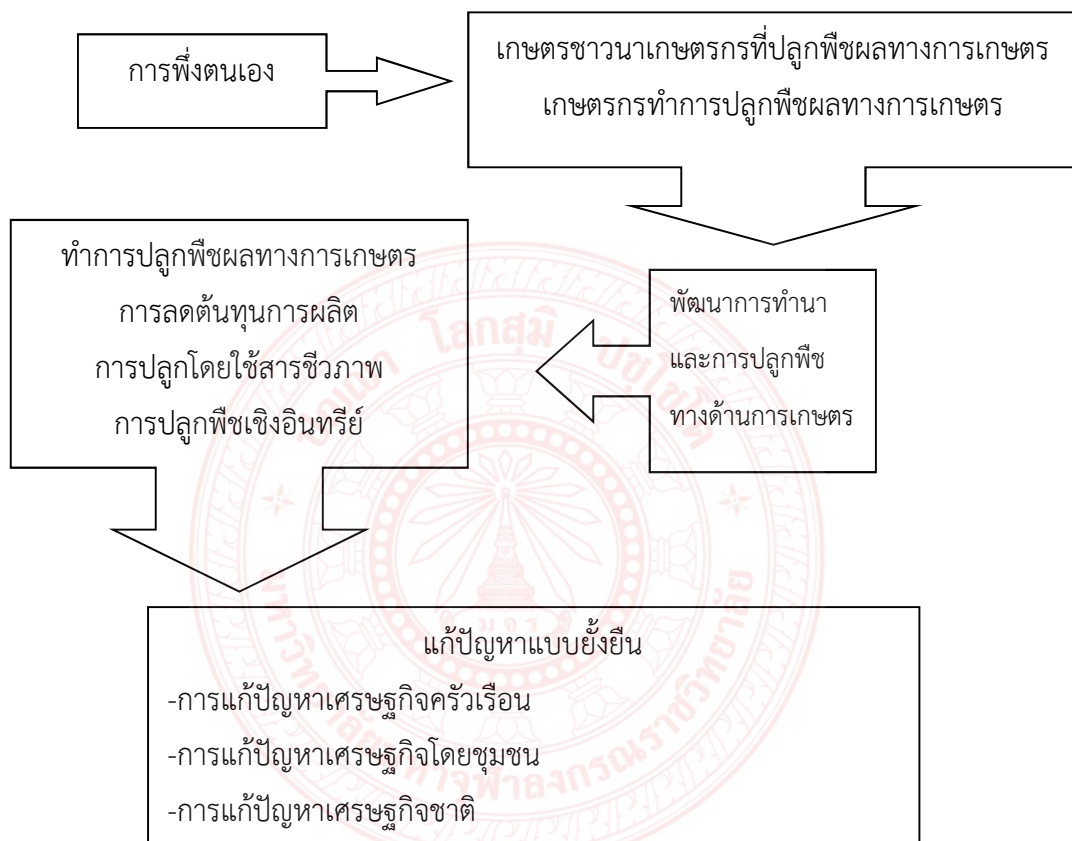
การส่งเสริมการพึ่งตนเองของชาวนา หมายถึง อาชีพและส่งเสริมการเกษตร ให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงช่วยเหลือตนเองเป็นหลักสำคัญโดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน หมายถึง การนำหลักกัทธิบาท ๔ มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งแนวทางของระบบเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้มุ่งเน้นให้พึ่งตนเองในการทำมาหาเลี้ยงชีพในการสร้างฐานะและการเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เพื่อจ้บจ่ายใช้สอยในยามจำเป็นนอกจากเป็นที่พึ่งแห่งตนแล้ว

เกษตรกร หมายถึง เกษตรกรผู้ปลูกพืชผลทางการเกษตรตลอดทั้งชาวนาปลูกข้าว โดยใช้วิธีการปลูกแบบลดต้นทุนการผลิต หรือเกษตรเชิงอินทรีย์

๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยสามารถแสดงเป็นกรอบแนวคิดได้ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบ รูปแบบ และขบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๒. ทำให้ทราบหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่ส่งเสริมการการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
๓. ทำให้ทราบปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๗ แผนถ่ายถอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

เมื่อได้ผลการวิจัยแล้ว จะดำเนินการแพร่รายงานการวิจัยแก่ แหล่งผู้ให้ทุนการวิจัย จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด ตีพิมพ์วารสารและดำเนินการเผยแพร่รายงานการวิจัยบนเว็บไซต์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษา แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท

๒.๔ แนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

๒.๕ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีการสร้างเครือข่ายทางสังคม

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (Social network concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange theory) โดยมีนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติ (Assumption) คือ ในเครือข่ายสังคม จะประกอบไปด้วยบุคคลหรือตัวแสดง (Actor) ที่มีความสัมพันธ์ (Relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมีได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ ที่คาดหวังในสังคมหรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ^๑

คำว่า "เครือข่าย" มีความสำคัญมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ผู้คนพูดถึงเครือข่ายของหน่วยงานการพัฒนา วิจัย ธุรกิจ และในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ คนบางกลุ่มมอง "เครือข่าย" ว่าเป็นเพียงคำที่รู้จักเฉพาะในวงการหนึ่ง ปัจจุบันมีองค์กรจำนวนมาก

^๑ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยาเนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๕๐.

ตระหนักว่า “เครือข่าย” เป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าในการพัฒนา แต่เครือข่ายคืออะไร เครือข่ายทำงานอย่างไร ทำไมบางเครือข่ายประสบความสำเร็จ บางเครือข่ายไม่ประสบความสำเร็จ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน หน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ คนในชุมชน และองค์กรชุมชน จะร่วมกันสร้างและพัฒนาเครือข่ายได้อย่างไร การจัดการภายในของเครือข่ายองค์กรชุมชนควรเป็นอย่างไร เครือข่ายเมื่อสร้างขึ้นมาแล้วจะทำหน้าที่อย่างไร ชุมชนจะได้ประโยชน์อะไรบ้าง ล้วนแต่เป็นคำถามที่ยังต้องการกระบวนการศึกษาวิจัยอีกมากนัก เครือข่ายเป็นการเชื่อมโยงร้อยรัดเอาความพยายามและการดำเนินงานของฝ่ายต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบและอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อปฏิบัติการกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน โดยที่แต่ละฝ่ายยังคงปฏิบัติการกิจหลักของตนต่อไปอย่างไม่สูญเสียเอกลักษณ์ และปรัชญาของตนเอง การเชื่อมโยงนี้อาจเป็นรูปของการรวมตัวกันแบบหลวมๆ เฉพาะกิจตามความจำเป็น หรืออาจอยู่ในรูปของการจัดองค์กรที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน

“เครือข่าย” ในปัจจุบันมีความหมายอย่างหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกันอีกประการหนึ่ง หมายถึงวัฒนธรรมองค์กร เป็นกระบวนการที่คนใหม่ที่ทำให้มีการจัดความสัมพันธ์ภายในองค์กรหนึ่ง ระหว่างคนในองค์กร และระหว่างองค์กรนั้นกับองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยการเปลี่ยนจากการจัดการแบบลำดับชั้น(hierarchical)มาเป็นการสร้างเครือข่าย(networking)

กิจกรรมสำคัญที่สุดที่เครือข่ายทุกเครือข่ายทำร่วมกัน คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารประสบการณ์ แล้วพัฒนาไปสู่การวางแผนร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน ทำให้ด้านหนึ่งหลีกเลี่ยงความซ้ำซ้อน อีกด้านหนึ่งทำให้กิจกรรมนั้นมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเป็นการประสานพลัง (synergy) เป็นการใช้ทรัพยากร ใช้พลังงาน อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการณรงค์เรื่องต่างๆถ้าทำเป็นเครือข่ายจะได้ผลมากกว่า เงื่อนไขสำคัญของเครือข่าย คือ ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก อาจมีผู้ประสาน ซึ่งเป็นบุคคลหรือกลุ่มประสาน ซึ่งดำเนินกิจกรรมการประสานแต่ไม่ใช่เป็นผู้ดำเนินการแทนสมาชิก เครือข่ายในทุกเรื่อง เครือข่ายอาจเป็นเครือข่ายแบบผสมผสานระหว่างสมาชิกที่แตกต่างกันในสถานภาพ เช่น เป็นผู้นำชุมชน ข้าราชการ นักธุรกิจ นักวิชาการ แต่เมื่อทุกคนมีเป้าหมายร่วมกันก็สามารถเป็นเครือข่ายได้ อีกแบบหนึ่ง คือ เครือข่ายขององค์กรหรือคนที่มีสถานภาพเดียวกัน อาชีพเดียวกัน ระดับเดียวกัน เช่น เกษตรกร นักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันวิจัย เป็นต้น

๒.๑.๑ ความหมายและความสำคัญของการสร้างเครือข่าย

ในทางสังคมวิทยา เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม

มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาระของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัวอาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/ องค์กรมากนัก^๒ โดยที่ Paul Starkey^๓ ให้ความหมายของ “เครือข่าย” ว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ มากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบฟุ้งฟิง

ฐานคิดเกี่ยวกับเครือข่าย มี ๓ ประการ คือ ๑) เครือข่ายคือธรรมชาติที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ๒) เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบ และ ๓) เครือข่าย คือโครงสร้างที่ออกแบบและโครงสร้างตามธรรมชาติ เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายในฐานะของข่ายใยชีวิต และความเป็นเครือข่ายซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและ การปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ โดยเป็นการอธิบายถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยของสรรพสิ่ง แล้วสร้างภาระหน้าที่เชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกันจนกลายเป็นที่ยั่งยืนเสมือนตาข่ายที่โยงใยและซับซ้อน และเหมือนห่วงโซ่ของสิ่งต่างๆ ที่มีการสานต่อการอย่างแนบแน่นแต่มีความยืดหยุ่นและมีความเป็นอิสระในตนเอง โดยเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^๔ และต่างก็มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นข่ายใยแห่งความสัมพันธ์ มีความเป็นอิสระต่อกัน และมีตัวตนที่แท้จริง กล่าวคือ สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยง มีการขยายผลและเติบโตอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนรูปร่าง รูปทรงและเปลี่ยนพลังงานเพื่อการเข้าสู่ภาวะที่เหมาะสม^๕

^๒Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell, **Network Analysis : Studies in Human Interaction**, Netherlands: Mouton & Co. 1973.

^๓Starkey, Paul. **Networking for Development**, IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development), 1997.

^๔ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้และการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พิสิษฐ์ไทย ออฟเซต, ๒๕๔๘)

^๕Wheatly, **Leadership and the New Science: Discovering order in a chaotic world**, ๒nd Ed. San Francisco : Berret-Koehler Publishers, 1999,pp. 17-18.

เครือข่ายทางสังคมจะคล้ายเครือข่ายในสมอง โดยโครงสร้างของสมองนั้นจะทำให้เกิดการเรียนรู้ในระดับที่สูงเพื่อการมีชีวิตรอด และโครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเหมือนโครงสร้างทางสมองมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมใช้อำนาจไปเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และการที่จะเกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ได้นั้น จะต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมจากแนวคิดไปเป็นเครือข่ายสังคมที่มีการโยงใยความสัมพันธ์ในทุกทิศทาง เป็นเครือข่ายทางสังคมแห่งกัลยาณมิตรหรือเครือข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Social Networks) โดยที่เครือข่ายสังคมจะต้องมีความสามารถในการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องหรือมีการขยายแนวคิดกระบวนการ ออกไปจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้^๖

ดังนั้น เครือข่ายจึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างระบบการปฏิบัติงานหรือเชื่อมโยงบทบาทของกลุ่มบุคคล องค์กร/หน่วยงานต่างๆ ที่เป็นหน่วยย่อยรวมตัวกันด้วยความสมัครใจ ภายใต้ความต้องการในวัตถุประสงค์ร่วมกัน จัดโครงสร้างและรูปแบบการทำงานด้วยระบบใหม่ในลักษณะสร้างความร่วมมือประสานงานกันในแนวราบ ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย การระดมสรรพกำลัง ร่วมกันกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาด้วยการให้สมาชิกได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์

๒.๑.๒ การสร้างเครือข่าย

กระบวนการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย ๑. ขั้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย เป็นขั้นตอนที่ผู้ปฏิบัติงานหรือฝ่ายจัดการตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่ายเพื่อที่จะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รวมทั้งพิจารณาองค์กรต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมเข้าเป็นเครือข่ายในการทำงาน คำถามในขั้นตอนนี้คือ ๑) จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับองค์กรใด ๒) จะได้รับประโยชน์หรือต้องสละประโยชน์ด้านใดบ้างในการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย ๓) ระยะเวลาใดในการเข้าร่วมเครือข่าย คำตอบสำหรับคำถามเหล่านี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงเมื่อระยะเวลาในการทำงานผ่านไประยะหนึ่งแล้ว ๒. ขั้นติดต่อกับองค์กรที่จะเป็นเครือข่าย หลังจากที่ได้ตัดสินใจในองค์กรที่เห็นว่าเหมาะสมในการเข้าร่วมเครือข่าย จะเป็นขั้นตอนของการติดต่อสัมพันธ์เพื่อชักชวนเข้าร่วมเป็นเครือข่ายในการทำงาน ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อองค์กรมีความต้องการเหมือนกัน และต้องการกระทำกิจกรรมตอบสนองความต้องการเหมือนกันดังนั้นจะต้องสร้างความคุ้นเคยและการยอมรับ รวมทั้งความไว้วางใจระหว่างกัน เป็นขั้นตอนของการปลูกจิตสำนึกโดยการให้รางวัล กระตุ้นให้อยากแก้ปัญหา ร่วมกัน อาจเรียกขั้นตอนนี้ว่าเป็นขั้นตอนการเตรียมกลุ่มหรือเตรียมเครือข่าย ๓. ขั้นการสร้างพันธมิตรร่วมกัน เป็นขั้นตอนของการสร้างความผูกพันร่วมกัน ซึ่งหมายถึง การตกลงในความ สัมพันธ์ต่อกัน ในขั้นตอนนี้องค์กรจะเข้าสู่การตกลงที่จะทำงานร่วมกัน ซึ่งในการที่จะทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อ

^๖ประเวศ วะสี, ชุมชนเข้มแข็ง ทูทางสังคมไทย, หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็ง ลำดับที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาการออสติน,๒๕๔๑)

ตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา กลุ่มองค์กรจะต้องมีความรู้ที่จำเป็น ซึ่งอาจจะทำโดยการแลกเปลี่ยนความรู้ และอาจเรียกขั้นตอนนี้ว่ากลุ่มศึกษาเรียนรู้ (Learning Group) หากพิจารณาในประเด็นของระดับการสร้างเครือข่ายก็จะเป็นขั้นตอนของ **informal cooperation** ๔. ขั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ เป็นขั้นตอนที่การสร้างเครือข่ายปรากฏผลงานเป็นรูปธรรม เป็นขั้นตอน การเริ่มทำกิจกรรมโดยใช้ทรัพยากรร่วมกัน มีการตกลงในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม ซึ่งเริ่มต้นด้วยการกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กำหนดกิจกรรม จัดวางข้อตกลงในการทำงาน กำหนดบทบาทของสมาชิก รวมทั้งสิทธิหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่ม เป็นต้น ในขั้นกลุ่มกิจกรรม (Action Group) หากพิจารณาในประเด็นระดับการสร้างเครือข่ายเรียกว่าเป็นขั้นตอนของ **Formal Agreement** ๕. ขั้นตอนการขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่ม หลังจากขั้นตอนการพัฒนาความสัมพันธ์จนนำไปสู่การทำกิจกรรมร่วมกัน จนมีผลงานปรากฏเป็นที่เด่นชัด องค์กรเครือข่ายรู้สึกว่าคุณค่าที่ได้รับผลประโยชน์จากการเข้าเป็นเครือข่าย ความสัมพันธ์จะแน่นแฟ้นขึ้น การเรียนรู้ร่วมกันนอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการทำงานฝ่ายปฏิบัติการแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความสัมพันธ์ด้วยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ซึ่งจะนำไปสู่การขยายกิจกรรมหรือขยายกลุ่มตามพื้นที่หรือตามลักษณะกิจกรรม ในด้านระดับการสร้างเครือข่าย ขั้นตอนนี้อาจอยู่ในระดับการเข้า “ลงทุน” ในองค์กรใหม่ (Minority Investment) และ การจัดตั้งองค์กรใหม่ร่วมกัน (Joint Venture)๖. ขั้นติดตาม และประเมินผล เป็นขั้นตอนการประเมินผลการดำเนินงานตามแผน ที่เกิดจากเครือข่ายความร่วมมือเพื่อไปสู่การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินงานนั้นอีก^๗

การสร้างเครือข่ายจะต้องเริ่มจากตัวแทนที่มีโอกาสจะแผ่ขยายแตกสาขาของเครือข่ายออกไปได้ โดยคำนึงถึงจุดเริ่มต้นที่สำคัญจุดใดจุดหนึ่ง หรืออาจจะเริ่มพร้อมกันในหลาย ๆ จุดที่มีความพร้อม เช่น ในกลุ่มข้าราชการ กลุ่มประชาชน ให้เริ่มในลักษณะประชาชนเป็นศูนย์กลางที่มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสร้างกลุ่มผู้นำให้เกิดขึ้นก่อน ได้แก่ คณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งอยู่ในรูปของการบริหารสภาตำบลที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน โดยที่คณะกรรมการเหล่านี้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์^๘ การสร้างเครือข่ายจะเป็นลักษณะของการส่งต่อ การสืบทอดการสื่อสารซึ่งกันและกัน เช่น การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชน คงจะต้องอาศัยบทบาทจากหลากหลายหน่วยงาน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐจะช่วยเหลือประสานเสริมสร้าง สนับสนุนการเรียนรู้ของประชาชนในวิถีชีวิต ซึ่งผู้นำจะเป็นผู้ประสานงานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในระดับชุมชน มีการใช้วิธีการสื่อสาร ที่เหมาะสมเพื่อให้สมาชิกเกิดแนวความคิด

^๗ปาริชาติ วลัยเสถียร, **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข, ๒๕๔๓)

^๘กำลูนเทพ เทวกุล, **รายงานผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในการระดมสรรพกำลังเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้**, (นครปฐม: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี้, ๒๕๓๖)

(Concept) ที่ไม่ใช่วิธีการสั่งการ เป็นการสื่อสารในระดับที่ก่อให้เกิดความเข้าใจแบบยั่งยืนได้ (Positive Approach) และที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่ว่าจะเป็นการประสานงานระหว่างบุคคลภายในหรือจากหน่วยงานภายนอก จะต้องสร้างจิตสำนึกร่วมกันว่าจะทำเพื่ออะไร มีคุณค่าอย่างไร เมื่อประสานแล้วผลที่ตามมาจะต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการทั้ง คน องค์กร และชุมชน^๙

๒.๑.๓ ประเภทของเครือข่าย

เครือข่ายออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ ๑. เครือข่ายที่แบ่งตามลักษณะการเกิดของเครือข่าย โดยเครือข่ายประเภทนี้ อาจแบ่งเป็นเครือข่ายในด้านต่าง ๆ คือ ๑) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งของภาครัฐ เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายอาสาพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งเป็นเครือข่ายที่มีกระบวนการทำงานและโครงสร้างที่ค่อนข้างเป็นทางการ มีระเบียบกฎเกณฑ์ที่กำหนดมาจากภาครัฐ และได้รับการสนับสนุนจากภาคภาครัฐในด้านต่าง ๆ ๒) เครือข่ายที่เกิดจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมี การรวมกลุ่มเครือข่ายตามประเด็นปัญหาสาธารณะที่เกิดขึ้น เช่น ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการเงินชุมชน ด้านสุขภาพ ด้านเกษตรกรรม โดยที่ลักษณะของเครือข่ายประเภทนี้จะเป็นกลุ่มเครือข่ายที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมีลักษณะไม่เป็นทางการ มีการจัดโครงสร้างที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน ซึ่งอยู่ในลักษณะแนวนราบ (Horizontal) ไม่มีประธาน มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทในการพัฒนาศักยภาพของตน ๓) เครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการก่อตัวของภาคประชาชน หรือเครือข่ายภาคประชาชน โดยเป็นเครือข่ายที่เกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสมประสบการณ์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและเชื่อมโยงกระบวนการนั้นเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่ายวัฒนธรรมพื้นบ้าน เครือข่ายปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น ๒. เครือข่ายที่แบ่งตามลักษณะของกิจกรรม ได้แก่ เครือข่ายที่ดำเนินการ โดยยึดภารกิจหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งเครือข่าย โดยเป็นการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมเป็นครั้งคราวตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ^{๑๐}

ทั้งนี้ รูปแบบของเครือข่ายนั้น อาจแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

- ๑) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area)
  - ๒) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue)
  - ๓) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่
- ๑) เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network)

^๙เจื้อจันท์ จงสถิตอยู่, รายงานผลการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในการระดมสรรพกำลังเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้, (นครปฐม: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, ๒๕๓๖)

^{๑๐}สัททยา วิเศษ, องค์กรเครือข่ายในจังหวัดพะเยา, เอกสารรายงานการวิจัยโครงการ ความร่วมมือระหว่างเครือข่ายภาคประชาชนกับสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เสนอสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (นนทบุรี: สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗)

เครือข่ายเชิงพื้นที่ (area network) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่อาศัยพื้นที่ดำเนินการเป็นปัจจัยหลักในการทำงานร่วมกันเป็นกระบวนการพัฒนาที่อาศัยกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นเป้าหมายนำทางและเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่างๆ ออกจากกัน โดยยึดเอาพื้นที่เป็นที่ตั้งแห่งความสำเร็จในการทำงานร่วมกันของทุกฝ่ายลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงพื้นที่ สามารถจัดได้หลายระดับตามพื้นที่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น อาทิ

๑.๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น

- เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น เครือข่ายประชาคม อ.แม่สอด จ.ตาก
- เครือข่ายระดับจังหวัด เช่น เครือข่ายประชาคม จ.น่าน
- เครือข่ายระดับภูมิภาค เช่น เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ
- เครือข่ายระดับประเทศ เช่น เครือข่ายสมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย
- เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เช่น เครือข่ายการพัฒนาของ UNDP เป็นต้น

๑.๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น

- เครือข่ายลุ่มน้ำปิง
- เครือข่ายอ่าวปัตตานี ฯลฯ

๒) เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network)

เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม (issue network) หมายถึง เครือข่ายที่ใช้ประเด็นกิจกรรมหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยหลักในการรวมกลุ่มองค์กร โดยมองข้ามมิติในเชิงพื้นที่มุ่งเน้นการจัดการในประเด็นกิจกรรมนั้นๆ อย่างจริงจัง และพัฒนาให้เกิดความร่วมมือกับภาคีอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งได้อย่างมากมายตามประเด็นกิจกรรม และความสนใจที่เกิดขึ้นของฝ่ายต่างๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาชน โดยไม่ ยึดติดกับพื้นที่ดำเนินการ แต่ใช้หลักของกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นตัวกำหนดความเป็นเครือข่าย เช่น

- เครือข่ายป่าชุมชน
- เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน
- เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน
- เครือข่ายผู้สูงอายุ
- เครือข่ายด้านคุ้มครองผู้บริโภค
- เครือข่ายสิ่งแวดล้อม
- เครือข่ายปฏิรูปการศึกษา
- เครือข่ายสิทธิมนุษยชน
- เครือข่ายสุขภาพ ฯลฯ

๓) เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่

เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ หมายถึง เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยอาศัยภารกิจ/กิจกรรม และการก่อตัวของกลุ่มผลประโยชน์ในสังคมเป็นแนวทางในการแบ่งเครือข่าย ซึ่งอาจแบ่งเป็นเครือข่ายภาครัฐ ภาคประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิด หลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายหลักของหน่วยงาน หรือโครงสร้างหลักของกลุ่มผลประโยชน์ นั้นๆ ลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายประเภทนี้ สำหรับสังคมไทยอาจแบ่งกลุ่มผลประโยชน์ได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่

๑) เครือข่ายภาครัฐเช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษาเครือข่ายกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เครือข่ายองค์กรอิสระของภาครัฐ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

๒) เครือข่ายภาคธุรกิจเอกชน เช่น สภาหอการค้าสภาอุตสาหกรรม สมาคมผู้ส่งออก เครือข่าย SME ฯลฯ

๓) เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น เครือข่ายเพื่อนตะวันออก เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ เครือข่ายด้านแรงงานสวัสดิการสังคม เครือข่ายมูลนิธิ YMCA ฯลฯ

๔) เครือข่ายภาคประชาชน เช่น เครือข่ายปราชญ์อีสาน เครือข่ายประมงพื้นบ้านเครือข่ายสมัชชาคนจน เป็นต้น

๒.๑.๔ องค์ประกอบของเครือข่าย

องค์ประกอบของเครือข่าย ๗ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การรับรู้มุมมองด้วยกัน (Common Perception) ที่ถือว่าเป็นหัวใจของเครือข่าย สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่ายต้องมีความรู้สึกนึกคิดและรับรู้ร่วมกันถึงเหตุผลการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ปัญหาาร่วมกัน มีประสบการณ์ในปัญหาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common vision) เป็นการมองเห็นภาพของจุดหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มที่รับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะไปด้วยกันจนทำให้กระบวนการเคลื่อนไหวมีพลังและเกิดเอกภาพ ๓) การมีผลประโยชน์และมีความสนใจร่วมกัน (Mutual Interest/Benefit) เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับโอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ ๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (all stakeholders participation) เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มข้น ๕) การเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) โดยใช้จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ปัญหาจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง ๖) การพึ่งพิงอิงร่วมกัน (Interdependence) ระหว่างสมาชิกของเครือข่าย เพื่อเป็นการเสริม สร้างซึ่งกันและกัน และยังส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดย

อัตโนมติ ๗) การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) สมาชิกในเครือข่ายต้องทากิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายด้วย^{๑๑}

ทั้งนี้ จุดร่วมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของความเป็นเครือข่าย ได้แก่ ๑) หน่วยชีวิต หรือ สมาชิก ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นของความเป็นเครือข่าย และเป็นองค์ประกอบหลักที่ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่าย ๒) จุดมุ่งหมาย เป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพราะความเป็นเครือข่าย หมายถึง การร่วมกันอย่างมีจุดหมาย เพื่อทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์และกระบวนการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายนั้น ๓) การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก สิ่งที่ยึดเหนี่ยวสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน คือ การทำหน้าที่ต่อกัน และกระทำอย่างมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ๔) การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน ในองค์ประกอบของความเป็นเครือข่ายจะต้องมี การพึ่งพาอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ๕) ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อเครือข่าย ได้แก่ ข้อมูล และการสื่อสารระหว่างกันทั้งการสื่อสารระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่มกับกลุ่ม และระหว่างเครือข่ายกับเครือข่าย รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้^{๑๒}

๒.๑.๕ กระบวนการปฏิบัติของเครือข่าย

กระบวนการทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ ว่ามีลักษณะร่วมกันใน ๔ ประเด็น คือ ๑. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่ ๒. การรักษาสัมพันธภาพที่สร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน ๓. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว ๔. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างกระบวนการทางนวัตกรรม และนวัตกรรมในการพัฒนา จะเห็นได้ว่า กระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญ ในการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่าโดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน^{๑๓}

๒.๑.๖ ลักษณะบ่งชี้คุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย

ลักษณะบ่งชี้เชิงคุณภาพความเข้มแข็งของเครือข่าย ประกอบด้วย ๑. สัมพันธภาพ คือ ความใกล้ชิดสนิทสนม กลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และมีความอะลุ่มอล่วย ยืดหยุ่น ที่เป็นไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีความเข้าใจ และความจริงใจเป็นพื้นฐาน ๒. ความชัดเจนของเป้าหมาย ซึ่งมาจากความคิดเห็นของสมาชิก เป็นเสมือนเข็มทิศทางให้สมาชิกในเครือข่ายได้เข้าใจตรงกัน และ

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของ การปฏิรูป การศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ส. เอเชียเพลส, ๒๕๔๕)

^{๑๒} อ่างแล้ว, สุทธิย์ อากาศโร, เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๖๗.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

เดินทางไปในทิศทางเดียวกัน โดยไม่หลงใช้เวลาและทรัพยากรกับภารกิจที่ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายของเครือข่าย ๓. กระบวนการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ เครือข่ายต้องมีความเป็นประชาธิปไตย ให้สมาชิกเสนอความคิดเห็น ให้สิทธิ์ในการตัดสินใจอย่างเป็นอิสระเต็มที่ ย่อมบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่าย ๔. ลักษณะกิจกรรมและความต่อเนื่อง ดำเนินกิจกรรมด้วยสมาชิกในเครือข่ายเอง ไม่ใช่พึ่งพิงจากภายนอก นอกจากนี้ความสม่ำเสมอต่อเนื่องของกิจกรรม ก็เป็นสิ่งช่วยบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของเครือข่ายด้วยเช่นกัน ๕. แหล่งของทรัพยากร/ศักยภาพ การที่เครือข่ายสามารถแสวงหาและดึงศักยภาพ/ทรัพยากรที่มีอยู่ภายในเครือข่ายมาใช้ เป็นความเข้มแข็งของเครือข่ายที่สามารถพึ่งตนเอง แต่ไม่ได้หมายความว่า เครือข่ายจะปฏิเสธการสนับสนุนจากภายนอกโดยสิ้นเชิง ๖. การเรียนรู้และนวัตกรรม ความหลากหลายที่มารวมกันของสมาชิก ควรก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ สามารถนำไปสู่การพัฒนาจนเกิดการสร้างสรรค์นวัตกรรมตามมา คุณภาพใหม่ ที่เกิดขึ้นนี้จึงอาจเป็นสิ่งที่เหล่าสมาชิกเกิดเป็นการเรียนรู้ขึ้นในตนเอง อันเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม หรืออาจเป็นผลปรากฏรูปธรรมในกิจกรรมที่มีการพัฒนาการไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงการเป็นนวัตกรรมต้นแบบให้กับผู้อื่นต่อไป^{๑๔}

บทบาทและหน้าที่ของเครือข่าย ในสังคมไทย ประกอบด้วย ๑. ระดับกิจกรรม/การทำงาน (ทีมทำ) ได้แก่ เครือข่ายที่เน้นกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่หรือในประเด็นปัญหานั้นๆ เป็นสำคัญ โดยเป็นเครือข่ายที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์ไม่ซับซ้อน มีแบบแผนการปฏิบัติงานที่เป็นลักษณะคล้ายงานประจำ มีกระบวนการจัดการและการทำงานที่เน้นการพึ่งพาอาศัยและทรัพยากรในพื้นที่ เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ เครือข่ายแม่บ้านเกษตรกร เครือข่ายประชาตำบล ฯลฯ ที่มีการรวมตัวกันเพื่อทำงานในกิจกรรมนั้นอย่างจริงจัง ๒. ระดับการสนับสนุนและประสานงาน (ทีมนำ) ได้แก่ เครือข่ายที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างเครือข่ายและภาคีต่างๆ มีบทบาทในการส่งเสริมการทำกิจกรรมของเครือข่ายย่อยในพื้นที่ มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และให้ข้อมูลทางเลือกในกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายในระดับนี้อาจเป็นทั้งเครือข่ายเชิงพื้นที่ที่มีการทำงานครอบคลุมในระดับจังหวัดหรือภูมิภาค และเครือข่ายเชิงประเด็นที่ทำงานเฉพาะด้าน ๓. ระดับการส่งเสริม/และการให้คำปรึกษา (ทีมหนุน) ได้แก่ เครือข่ายขององค์การสถาบัน และหน่วยงานหลักทางสังคมที่เป็นผู้ให้การสนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนา และพัฒนาเป็นเครือข่าย เช่น การสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ (สสส.) สถาบันพระปกเกล้า สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น ซึ่งการส่งเสริมของเครือข่ายดังกล่าวจะเป็นลักษณะของการให้คำปรึกษาและให้แนวทางการปฏิบัติแก่เครือข่ายอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนาประเทศ ๔. เกิดการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นความสำเร็จของเครือข่ายในการที่จะร่วมกันพัฒนาและจัดการกับทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งเครือข่ายเพื่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนี้มี

^{๑๔} ธนา ประมุขกุล, **บทความปริทัศน์**, (ขอนแก่น: ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพ เขต ๖, ๒๕๔๗)

พลังขับเคลื่อนในหลายๆ พื้นที่ ๕. เกิดกระบวนการผลักดันเชิงนโยบาย ปัจจุบันประเด็นปัญหา สาธารณะจำนวนมากไม่น้อยที่เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่ข้อยุติ ด้วยพลังของเครือข่ายและการจัดการในเชิงนโยบาย ตัวอย่างเช่น การรวมตัวกลุ่มองค์กร เครือข่ายที่ทำงานในด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่พยายามผลักดัน พ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชนให้มีการนำเสนอต่อการพิจารณาของรัฐสภา และการจัดทำมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นต้น ๖. เกิดอำนาจหรือพลังอำนาจแฝงเกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มองค์กรและเครือข่ายอำนาจ หรือการต่อรองนี้จะไม่มีการเกิดขึ้นได้หากไม่มีการรวมกลุ่มองค์กรต่าง ๆ เข้าด้วยกัน พลังอำนาจของการรวมกลุ่มนี้บางครั้งอาจไม่ส่งผลที่เป็นรูปธรรมโดยตรง แต่เป็นพลังหรือประโยชน์ในทางอ้อมที่บรรดากลุ่มหรือเครือข่ายอื่น ๆ ให้ความเกรงใจและสามารถมาเป็นการต่อรองในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้^{๑๕}

การพัฒนาของกลุ่มเครือข่าย อาจมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยแวดล้อมและบริบททางสังคม เช่น ภาคเหนือ ภาคใต้ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งพัฒนาการและวงจรชีวิตของเครือข่าย มี ๔ ขั้นตอน คือ **ขั้นที่ ๑ ขั้นเกิดแรงจูงใจ** หมายถึง คนที่เข้ามารวมกลุ่มอาจจะเกิดแรงจูงใจต่าง ๆ ทั้งเจ้าหน้าที่ภาครัฐ การชักชวนของผู้นำชุมชน และเกิดจากความต้องการของตนเองที่มองเห็นปัญหา เกิดความต้องการจะแก้ปัญหา รวมทั้งความพร้อมในการที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น ซึ่งแรงกระตุ้นดังกล่าวทำให้คนแสวงหาการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนากิจกรรมที่เกิดขึ้น **ขั้นที่ ๒ ขั้นวางใจกลุ่ม** เป็นขั้นตอนที่ปัจเจกบุคคลเกิดความไว้วางใจกลุ่ม องค์กรว่าจะสามารถดำเนินการแก้ไข ปัญหาและความต้องการนั้นได้ จึงดำเนินการเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวจะกลายเป็นพลังของกลุ่มและเครือข่ายในที่สุด **ขั้นที่ ๓ ขั้นขยายผล** หลังจากที่มีการดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้ว กลุ่มเครือข่าย จะเกิดความเข้มแข็ง จึงมีการสานต่อและเชื่อมโยงกับทุกฝ่ายในการจัดการกับประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับพื้นที่และประเด็นกิจกรรม เป็นขั้นการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาที่ต่อเนื่อง **ขั้นที่ ๔ กลุ่มสัมพันธ์** เป็นการบริการเครือข่ายหลังจากที่เครือข่ายได้ดำเนินการจนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากิจกรรมความสัมพันธ์เพื่อร่วมรักษาเครือข่ายให้ยั่งยืน^{๑๖}

การจัดการเครือข่าย ก่อให้เกิดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญต่อการจัดการเครือข่าย มี ๖ ประการโดยมีการประสานสอดคล้องกันอย่างเหมาะสมเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเป็นแสงสว่างแห่งดวงดาว คือ ๑. จุดมุ่งหมายร่วม การทำงานเครือข่ายจะเกิดประสิทธิภาพสูง ทุกฝ่ายสามารถกำหนด

^{๑๕}พระมหาสุทิตย์ อาภากร, เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส), ๒๕๔๗)

^{๑๖}พิชัย เพชรรัตน์, ชัดความสามารถในการแข่งขันของภาคประชาชนเพื่อการพัฒนา, (ลพบุรี: เอกสารประกอบการเรียนวิชาการพัฒนาชุมชน สถาบันราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๗)

จุดหมายร่วมกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจุดหมายที่ทุกฝ่ายเห็นและต้องการให้เกิดขึ้น ๒. บุคคลในเครือข่ายจะต้องมีจิตสำนึกร่วม มีความถนัดในงานที่ทำและมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงาน รวมทั้งได้รับผลประโยชน์จากความเป็นสมาชิกในเครือข่าย ๓. การเชื่อมโยง โดยอาจเชื่อมต่อกันผ่านการทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีศูนย์ประสานงานและการเชื่อมต่อโดยเทคโนโลยี ๔. การสร้างความรู้สึกร่วม หลังจากการเข้าร่วมเครือข่ายแล้ว ทุกฝ่ายจะต้องมีความรู้สึกร่วมกับกระบวนการทำงานของเครือข่าย เพื่อให้เกิดพลังในการผลักดันสู่เป้าหมาย ๕. การพัฒนาระบบที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ ระบบการทำงานของเครือข่ายจะต้องสามารถและพัฒนาให้เกิดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใส และตรวจสอบได้ทุกฝ่าย ซึ่งจะเป็นการสร้างความรู้สึกที่ดีต่อทุกฝ่าย และผู้ที่จะมาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ๖. การจัดระบบข้อมูลข่าวสาร ระบบการติดต่อสื่อสารและสารสนเทศเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อความยั่งยืนของเครือข่าย เพราะจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทราบถึงกิจกรรมความเคลื่อนไหวของเครือข่าย^{๑๗}

๓.๑.๗ ผู้นำเครือข่ายและภาวะผู้นำ

ผู้นำเครือข่ายเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการกำหนดความสำเร็จ หรือความ ล้มเหลวของเครือข่าย ดังนั้นผู้นำเครือข่ายซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้บริหารเครือข่ายซึ่งจะต้องมีคุณลักษณะที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ ตลอดจนการมีภาวะผู้นำที่จะเป็นปัจจัยหลักสำคัญใน การพัฒนาองค์การให้เจริญก้าวหน้าและยกระดับคุณภาพการจัดการศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ^{๑๘} ทฤษฎีภาวะผู้นำแนวใหม่หรือกระบวนทัศน์ใหม่มุ่งเน้นภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ (Vision) มีการกระจายอำนาจและเสริมพลังอำนาจให้กับสมาชิก (Empowerment) เป็นผู้มีจริยธรรม (Ethical personhood) คือทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เหมาะสม เป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ และปฏิบัติการเพื่อให้เกิด การเปลี่ยนแปลงสามารถทำให้ประสิทธิผลของงานและองค์การสูงขึ้น^{๑๙} ผู้บริหารสถานศึกษานอกจากต้องเป็นผู้บริหารมืออาชีพแล้ว ยังต้องมีภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมเพื่อนำองค์การบรรลุความสำเร็จตามภารกิจ บทบาทหน้าที่ขององค์การ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาต้นตุนในมนุษย์และสังคมต่อความอยู่รอดและสันติสุขของชุมชนและประเทศชาติ ภาวะผู้นำเป็นหัวข้อที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมานานตั้งแต่สมัย Plato จวบจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการหลายยุคได้พยายามทำการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่สามารถทำให้เกิด

^{๑๗} ปารีชาติ สถาปิตานนท์, และชัยวัฒน์ ธีระพันธ์, **สื่อสารกับสังคมเครือข่าย**, เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร ๓ “การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง” สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาคม, ๒๕๕๖)

^{๑๘} กนกอร สมปราชญ์, **ภาวะผู้นำทางการศึกษา**, (ขอนแก่น: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๖)

^{๑๙} กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนขนาดเล็ก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๕๖)

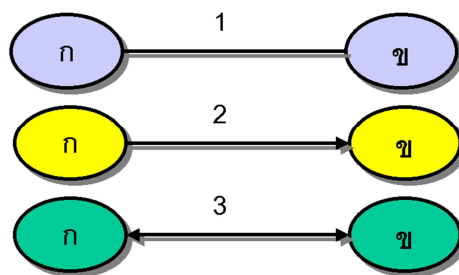

ประสิทธิผลแก่กลุ่มองค์การมานานหลายทศวรรษ โดยเริ่มจากการศึกษาคุณลักษณะ พฤติกรรม ปัจจัยเชิงสถานการณ์ การบูรณาการที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิผลและการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนการนำ เทคโนโลยี ยุทธศาสตร์ และจริยธรรมมาสนับสนุนให้สมาชิกสามารถพัฒนาศักยภาพในการเป็นผู้นำได้ มากกว่าการใช้อำนาจหน้าที่หรือตำแหน่งเพื่อการควบคุมและการนำอีกต่อไป ซึ่ง Certo ได้ให้ทัศนะว่า ผู้นำยุคใหม่ควรมีลักษณะผสมผสานคุณลักษณะใน ๖ รูปแบบ คือ ๑) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ๒) ภาวะผู้นำแบบสอนงาน (Coaching Leadership) ๓) ภาวะผู้นำแบบพิเศษเหนือชั้น (Super Leader) ๔) ภาวะผู้นำแบบแท้จริง (Authentic Leadership) ๕) ภาวะผู้นำแบบผู้ประกอบการ (Intrepreneurial Leadership) และ ๖) ภาวะผู้นำแบบใฝ่บริการ (Servant Leadership) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม (Ethical Leadership) ซึ่งองค์ประกอบส่วนใหญ่ของภาวะผู้นำแต่ละแบบสะท้อนมาจากบุคลิกภาพและคุณลักษณะที่สามารถพัฒนาได้^{๒๐}

ทฤษฎีเครือข่ายกับชุมชน

เครือข่ายสังคม หมายถึง กลุ่มของความสัมพันธ์ที่บุคคลกลุ่มหนึ่งมีต่อกันและกัน ลักษณะของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคลเหล่านั้นได้ หรืออีกความหมายหนึ่งคือ ชุดของการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่างบุคคล ที่ก่อให้เกิดสายใยผูกพันของครอบครัว เพื่อน และคนรู้จักในช่วงชีวิตของคน เครือข่ายสังคมอาจเปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ ที่มีการเชื่อมโยงกันด้วยเส้นตรงหลาย ๆ เส้น จุดคือบุคคล และเส้นตรงคือสายสัมพันธ์ บุคคลแต่ละคนจึงเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางที่มีสายสัมพันธ์กับจุดหรือบุคคลอื่นที่มีสายสัมพันธ์กับคนอื่นๆ ต่อไปอีกที่บุคคลตรงจุดศูนย์กลางไม่รู้จักแนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายสามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่าง ๆ ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับโลก สรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์เราเรียกว่า จุด (Node) ถ้ามีการเชื่อมโยงระหว่างจุดต่างๆ ความสัมพันธ์ของจุดเหล่านี้ก็คือ เครือข่าย (network) ดังภาพ การแสดงแผนภูมิช่วยให้การทำความเข้าใจเรื่องของเครือข่ายง่ายขึ้น ดังภาพ กำหนดให้ [ก] กับ [ข] เป็น จุด (Nodes) เส้น เป็นความสัมพันธ์ (Link) คู่ที่ ๑ [ก] กับ [ข] มีความสัมพันธ์กัน แต่ไม่มีความรู้สึกอะไรต่อกัน คู่ที่ ๒ [ก] ชอบ [ข] คู่ที่ ๓ [ก] และ [ข] ต่างก็ชอบพอกัน ถ้าความสัมพันธ์ระหว่าง [ก] กับ [ข] มีหลายรูปแบบมากเท่าไร ความสัมพันธ์ระหว่าง [ก] กับ [ข] ก็ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นเท่านั้น ความสัมพันธ์อาจอยู่ในรูปของการไปมาหาสู่ การให้ของขวัญกัน การเคารพนับถือกัน ดังภาพต่อไปนี้

^{๒๐}Certo, S. C, *Modern Management*, Upper Saddle River, N.J.: Pearson Prentice Hall, 2006.

ภาพประกอบที่ ๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่าง nodes

เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างหนึ่งที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจนรู้ว่าใครเป็นสมาชิก ใครไม่ใช่สมาชิก มีความเป็นรูปธรรม มองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่ายอาจจะมองเห็นและมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ สาธารณะของการเชื่อมโยงระหว่างกันที่จะช่วยให้มองเห็นรูปธรรมของเครือข่ายมี ๓ ลักษณะคือเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเครือข่ายการติดต่อสื่อสาร และเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันเครือข่ายไม่มีโครงสร้างที่แน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สานความสัมพันธ์ระหว่างคน/กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคน/กลุ่มองค์กรต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอ ๆ กัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่ม/องค์กรมากนัก

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายสังคมนั้นเป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมมีต่อกัน ทั้งระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง และอื่นๆ ส่วนพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นได้แก่การไปมาหาสู่ การเยี่ยมเยียน การปรึกษาหารือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เครือข่ายสังคมของบุคคล หนึ่งๆ จึงเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ ขณะเดียวกันบุคคลนั้นๆ ก็เปรียบเสมือนส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมของบุคคลอื่นๆ ในเครือข่ายสังคม ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลมีต่อกันและกันภายในเครือข่าย เมื่อเริ่มจากบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง ก็จะขยายวงกว้างออกไปได้หลายปริมณฑลตามขั้นตอนของวงจรชีวิต สถานภาพและบทบาทของบุคคลผู้นั้น เกิดเป็นเครือข่ายรวมและเครือข่ายย่อย

เครือข่ายย่อยก็คือความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลายๆ ส่วนของเครือข่ายรวมตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่นๆ ของสังคม เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนระบบสังคมใหญ่ และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนระบบสังคมย่อย ในการค้นหาหรือแม้แต่ว่าส่งเสริมพัฒนาเครือข่ายเราอาจเริ่มจากเครือข่ายย่อยได้

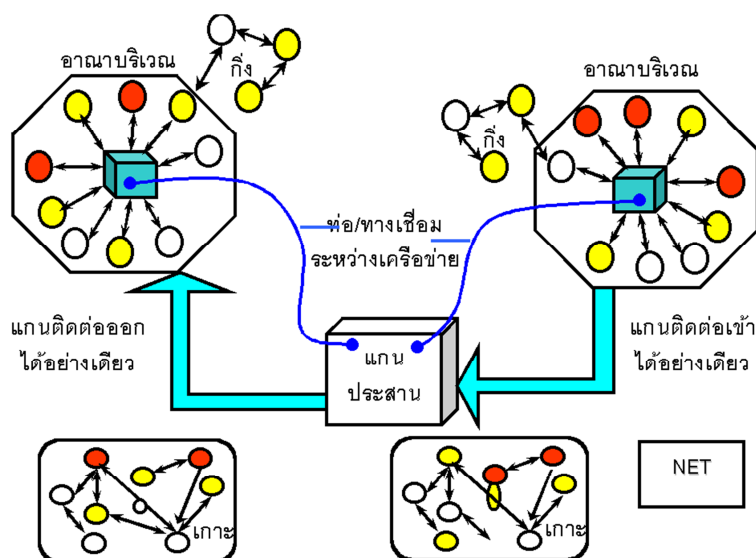
โครงสร้างของเครือข่ายที่ซับซ้อนขึ้นไปอีกเราเรียกว่า เครือข่าย (NET) เครือข่าย ประกอบด้วย เครือข่ายหลายเครือข่าย (networks) การทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ ในเครือข่ายหนึ่ง หรือหลายเครือข่ายเป็นการทำงานแบบจัดการตนเอง จัดระเบียบกันเอง เครือข่ายในเครือข่ายจะ สลับซับซ้อนเพียงใด มีกี่ประเภท และสัมพันธ์กันอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับความเป็นมาของสังคมแต่ละ แห่ง ซึ่งเครือข่ายมีทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่รัฐยอมรับ มีสถานภาพตามกฎหมายและที่ อยู่นอกกฎหมาย ภายในเครือข่ายมีแนวความคิดสำคัญที่ใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างหน่วยและเครือข่ายที่อยู่ในเครือข่ายนั้น แนวความคิดดังกล่าวคือ แนวความคิดที่ว่าด้วย อำนาจและศูนย์กลาง (Power and centrality) คนที่มีตำแหน่งเป็นศูนย์กลางเป็นตำแหน่งที่มีเอก สิทธิ์เหนือคนอื่นยอมลดชั้นในวงนั้น คนศูนย์กลางนี้ เราเรียกว่า hub ซึ่งสามารถหวังได้ว่าจะต้องให้ ความสนใจเป็นพิเศษกับเรื่องของอำนาจงานวิจัยจำนวนมากได้ข้อสรุปว่า คนศูนย์กลางได้รับการ ยอมรับว่าเป็นผู้มีอำนาจทั้งในองค์กรและในเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการอีกทั้งยังพบอีกว่า ความสัมพันธ์ไม่เป็นไปอย่างตรงไปตรงมาและไม่เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันด้วยและแม้ว่าเรื่อง ของคนศูนย์กลางเป็นคุณลักษณะทางโครงสร้างที่สำคัญ แต่ก็เป็นเรื่องลำบากที่จะค้นหาคุณสมบัติให้ ชัดเจน คนศูนย์กลางในเครือข่ายดำเนินการบางอย่างที่ไม่เท่าเทียมในการจัดแบ่งชั้นทางสังคม Linton Freeman (๑๙๗๙) จำแนกรูปแบบของคนศูนย์กลางออกเป็น ๓ รูปแบบ

๑. ระดับของการเป็นศูนย์กลาง (Degree Centrality) การวัดความเป็นศูนย์กลางของ " บุคคล" สามารถวัดได้จากจำนวนของการติดต่อกับคนอื่น คนที่เป็นศูนย์กลางจะมีการติดต่ออย่างแข็ง ขันกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่าย ในขณะที่คนที่อยู่ขอบๆ เครือข่ายจะไม่มี การติดต่อกับคนอื่น บ่อยครั้งนัก การวัดสามารถวัดจากการติดต่อทั้งทางอ้อมผ่านคนที่เป็นสื่อ และการติดต่อโดยตรง

๒. ความใกล้ชิดของการเป็นศูนย์กลาง (Closeness centrality) วัดจากผลรวมของ ระยะทางระหว่างคนศูนย์กลางกับคนที่ติดต่อกับทั้งหมด การวิจัยของนักวิชาการหลายท่านชี้ว่า ความใกล้ชิดของบุคคลที่มีต่อคนอื่นที่เพิ่มขึ้น ทำให้เขาสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร อำนาจ เกียรติ อิทธิพล และมีสถานภาพทางสังคมที่สูงขึ้น

๓. การคั่นกลางของคนที่เป็นศูนย์กลาง (Between's centrality) การคั่นกลางแสดงถึง ความสำคัญของคนศูนย์กลาง ยังมีศักยภาพในการเป็นคนกลางได้มากเท่าไร ก็สามารถควบคุมการ flow ของการติดต่อสื่อสารและความเป็นอิสระของคนในเครือข่ายที่จะติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ๆ ได้ มากเท่านั้น

ส่วนสำคัญของเครือข่ายและเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบที่มีทิศทาง มี ๖ ส่วน คือ

ภาพประกอบที่ ๒.๒ โครงข่ายและเครือข่าย

๑. ส่วนที่เป็นแกนมีความเป็นศูนย์กลางของความเชื่อมประสานสูง (Hub)
  ๒. ส่วนที่เป็นอาณาบริเวณที่มีการเชื่อมโยงติดต่อเข้าสู่แกนกลางด้านเดียว โดยส่วนที่เป็นแกนกลางออกไปไม่ได้หรือมีความสามารถที่จะเข้าอาณาบริเวณนั้นน้อย (In-continent)
  ๓. ส่วนที่เป็นอาณาบริเวณที่มีการเชื่อมโยงติดต่อกับแกนกลางโดยแกนกลางออกไปได้ แต่ไม่มีทางกลับเข้า หรือมีการติดต่อไหลเวียนกลับเข้าได้ยากหรือน้อยมาก (Out-Continent)
  ๔. ส่วนที่เป็นกิ่งหรือเป็นกิ่งแยกออกจากอาณาบริเวณใหญ่มี ๒ อาณาบริเวณ (tendrils)
  ๕. ส่วนที่เป็นเกาะอยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากอาณาบริเวณใหญ่ มีการติดต่อสัมพันธ์ภายในเกาะสูง แต่ไม่มีหรือมีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกน้อย
  ๖. ส่วนที่เป็นท่อหรือทางเชื่อม (tube) ระหว่างอาณาบริเวณใหญ่
- ภายในเครือข่ายจุดเชื่อม (Nodes) หรือ มีบุคคล ทำงานอยู่ ๓ ประเภท คือ “Hub”, “Pulse taker”, “Gatekeeper” Hubs คือ บุคคลหรือองค์กร หรือสถาบันที่เป็นจุดเชื่อมการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ Hubs ที่อยู่บนเครือข่ายทางสังคม เหมือนกับศูนย์กลางของกลุ่มดาว บางครั้งก็มีการเชื่อมโยงจากศูนย์กลางถึง ๑๐ หรือ ๑๒ สาย ผู้ที่เป็น Hub คือ ผู้เชื่อมโยงมีลักษณะเป็นแกนกลาง Pulse Taker คือ บุคคลผู้หว่านเพาะความสัมพันธ์กับคนในองค์กร หรือในชุมชน หรือในระดับชาติ ไว้มากจนทำให้สามารถตรวจสอบสุขภาพ หรือทิศทางของกลุ่มคน องค์กร ชุมชน ชาติ ได้ ผู้นี้มีลักษณะเป็น “หอมมะ” หรือ “ผู้จับชีพจร” มักซ่อนตัวอยู่ ไม่เปิดเผยตัว เหมือนกับผู้ที่ เป็น Hub Gate keeper คือผู้ควบคุมข้อมูลข่าวสาร กำกับควบคุมการไหลเวียน การติดต่อสัมพันธ์กัน ณ บางจุด โดยเฉพาะจุดยุทธศาสตร์ขององค์กรหรือชุมชน จะเห็นได้ว่า Hub ก็เป็น node ประเภทหนึ่ง แต่เป็น node ที่มีสายใยเชื่อมโยงมาก เป็น “ชุมสาย” แห่งการติดต่อสัมพันธ์

เครือข่ายที่ปรากฏในสังคมไทย เครือข่ายที่ปรากฏในสังคมไทยประกอบด้วย ๔ ภาคส่วน ดังนี้

๑. เครือข่ายภาคประชาชน

เครือข่ายภาคประชาชน เป็นการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะในชุมชนชนบท เป็นการรวมของปัจเจกบุคคล กลุ่มคนและเครือข่าย โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานร่วมกับภาคีอื่นๆ และระบบเทคโนโลยี เป็นเครื่องหนุนเสริมให้เกิดการรวมตัว โดยเครือข่ายภาคประชาชนเกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหา เกิดจากการเรียนรู้และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากการส่งเสริม โดยหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ที่ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคม มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเองตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของภาครัฐหรือหน่วยงานที่กำหนดไว้

กระบวนการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนนั้น สามารถจำแนกเป็น ๒ ระดับใหญ่ๆ คือ ระดับแรกเป็นการเพิ่มความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการปรับเปลี่ยนเรียนรู้ และการจัดการตัวเองของชุมชน และระดับที่ ๒ เป็นการสร้างโอกาส สร้างศักยภาพของเครือข่ายและขยายกลุ่มองค์กรชุมชน ไปยังเครือข่ายอื่นๆ จนถึงระดับจังหวัดและระดับประเทศหรือข้ามพรมแดนนอกเขตการปกครองที่ยังโยงกันอย่างทั่วถึง การรวมตัวของภาคประชาชนเหล่านี้เป็นพลังที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาสังคม โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การเรียนรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาและการปรับตัวของชุมชน รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและการพัฒนาประเทศ โดยเครือข่ายภาคประชาชนจะมีการกำหนดความเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรม ฐานอาชีพและกระบวนการเชื่อมโยง เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายอุตสาหกรรมชุมชน เครือข่ายวิทย์ชุมชน เป็นต้น องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนเหล่านี้ มีกิจกรรมและความต่อเนื่องบนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเองและวัฒนธรรมชุมชน กระบวนการทำงานส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการทำงานร่วมกับภาครัฐ ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดแนวร่วม ในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มอาชีพในระดับตำบล และการเข้าร่วมเป็นภาคประชาชนสังคมระดับจังหวัด กระบวนการเครือข่ายภาคประชาชนนี้นับว่ามีบทบาทที่สำคัญ ต่อการพัฒนาประเทศ เพราะว่าเป็นพลังของแผ่นดินที่เกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก

ข้อจำกัดของเครือข่ายภาคประชาชน อยู่ที่ขาดการเรียนรู้ในเชิงมหภาคและระดับโลก การปรับตัวของชุมชน การจัดระบบการจัดการตัวเอง การสนับสนุนอย่างเป็นระบบทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน การขาดผู้นำ รวมทั้งการขาดระบบการจัดการเครือข่ายที่จะทำให้เครือข่ายมีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง

ข้อดีหรือจุดแข็ง คือ การใช้ระบบวัฒนธรรม ความเชื่อ ความไว้วางใจและการเข้าใจถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงและการสานสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งการพัฒนาบนพื้นฐานแห่งความเข้าใจ และความสอดคล้องในวิถีชีวิตและธรรมชาติของสรรพสิ่ง ซึ่งในมิติหลัง คือ การสร้างวัฒนธรรมของตนเองในการดำรงอยู่ในสังคม

๒. เครือข่ายภาครัฐ

ภาครัฐเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้ดำเนินไปอย่างเป็นระบบด้วยนโยบายของภาครัฐแต่ละช่วงเวลา แต่ด้วยระบบที่มีมาอย่างยาวนานนั้น ได้สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการรวมศูนย์ที่ยากแก่การนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เพราะเป็นการวางรากฐาน/การวางแผนที่มาจากส่วนบน หรือผู้ที่มีอำนาจ การสร้างอำนาจนิยมของภาครัฐดังกล่าว ได้กลายเป็นการสะสมปัญหาเชิงโครงสร้างให้เกิดขึ้นอีกต่อกระบวนการพัฒนาในสังคมไทยในช่วงที่ผ่านมา แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา ภาครัฐเองก็ได้มีการปรับตัว/ปฏิรูปกระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น การส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีการรวมกลุ่ม เป็นเครือข่ายและ มีการปรึกษาหารือกันมากขึ้น โดยผ่านช่องทางด้านกฎหมายและกระบวนการทำงาน โดยกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการพัฒนาภาครัฐนั้น จะมีการดำเนินการในลักษณะของงานด้านการพัฒนาชุมชนที่ภาครัฐเป็นผู้ให้แนวคิด กระบวนการทำงานมากกว่ากระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาคประชาชน และการส่งเสริมความเป็นเครือข่ายของภาครัฐนั้น มักจะเป็นการจัดตั้งมากกว่าเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของภาคประชาชน

เครือข่ายภาครัฐจะมีหลากหลายประเภทตามโครงสร้างและภารกิจของหน่วยงาน เช่น เครือข่ายสถาบันการศึกษา เครือข่ายกระทรวงมหาดไทย เครือข่ายเกษตรกรเพื่อการผลิตของกรมการพัฒนาชุมชน เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน และเครือข่ายหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP เป็นต้น

กลุ่ม องค์กร เครือข่าย ที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้งภาครัฐเหล่านี้ ส่วนใหญ่มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาและการเข้าไปส่งเสริมการทำงานในระดับชุมชน อำเภอ และจังหวัด โดยเป็นการเชื่อมประสานการทำงานระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนที่มีลักษณะทั้งที่เป็นแนวดิ่ง คือ จากบนลงล่าง และแนวนอน คือ การทำงานร่วมกันในระดับพื้นที่ เป็นผู้ให้มากกว่าผู้รับ ขาดการวางแผนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและรัฐ ดังนั้น กลุ่ม องค์กร เครือข่ายของรัฐหรือโครงการต่างๆ ที่ภาครัฐสนับสนุนเหล่านี้ เมื่อโครงการตามภารกิจนั้นๆ สิ้นสุดลง ความสัมพันธ์และความต่อเนื่อง รวมทั้งการเรียนรู้ก็สิ้นสุดลงด้วยเช่นกัน เป็นความไม่ต่อเนื่อง และไม่ก่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาเป็นเครือข่ายที่ยั่งยืน

จากสถานการณ์ดังกล่าว ภาครัฐจึงได้มีการปรับตัวในการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากขึ้น โดยจะเห็นได้จากในปัจจุบันมีองค์กรอิสระใหม่ของภาครัฐมากมาย ซึ่งองค์กรเหล่านั้นต่างก็มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ เช่น สถาบันพระปกเกล้า สถาบันที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) กองทุนเพื่อสังคม (SIF) หรือ

แม้กระทั่งกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภาครัฐได้มีแนวทางในการขับเคลื่อนสังคมร่วมกับภาคประชาชนให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมกับสถานการณ์มากขึ้น

ข้อดีของเครือข่ายภาครัฐ คือ การเสริมสร้างมวลบนพื้นฐานแห่งความมั่นคงของชาติและการส่งเสริมการพัฒนาที่ตอบสนองต่อนโยบายของรัฐและการพัฒนาประเทศในภาพรวม โดยมีระบบระเบียบการจัดการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง รวมทั้งมีแนวทางการขับเคลื่อนสังคมด้วยกิจกรรมที่หลากหลายตามภารกิจของกระทรวง และกรมกองต่างๆ

ข้อจำกัด คือ กระบวนการดำเนินการ เช่น เป็นการวางแผนที่มีได้มาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ขาดความยืดหยุ่นในกระบวนการทำงาน ขาดการกระจายความรับผิดชอบให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริง และขาดการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้คนในสังคม รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่บางส่วน

๓. เครือข่ายภาครัฐกิจเอกชน

ในภาครัฐกิจเอกชน เป็นที่ยอมรับกันว่า การประสานผลประโยชน์เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลตอบแทน เป็นสิ่งที่ภาครัฐกิจเอกชนได้ดำเนินการอยู่เสมอ ภายใต้ความร่วมมือในฐานะความเป็นหุ้นส่วนต่อกัน โดยความเป็นหุ้นส่วนนั้นเป็นทั้งในรูปแบบของความร่วมมือในการผลิตการค้าขาย การประสานผลประโยชน์ และการรวมพลังเพื่อพัฒนาสังคม โดยเครือข่ายในภาครัฐกิจนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการรวมตัวของผู้ทำงานในธุรกิจประเภทเดียวกัน ซึ่งจะเห็นได้จากการที่กลุ่มองค์กรในภาครัฐกิจต่างๆ มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายภาครัฐกิจ เช่น สภาหอการค้า สภาอุตสาหกรรมและเครือข่ายองค์กรธุรกิจเอกชนอื่นๆ ที่ภาครัฐส่งเสริม เช่น สมาคมผู้ส่งออก สมาคมผู้ประกอบการค้า เป็นต้น โดยเครือข่ายภาครัฐกิจเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการประสานผลประโยชน์ และสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของการดำเนินการทางธุรกิจ และการคืนกำไรให้กับสังคม

กระบวนการเกิดเครือข่ายภาครัฐกิจเอกชนดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีที่จะประสานและร่วมกันรักษาผลประโยชน์ในทางธุรกิจ และนำไปสู่การพัฒนาสังคมในด้านอื่นๆ ในช่วงที่ผ่านมามองการธุรกิจถูกมองว่าฉกฉวยผลประโยชน์จากภาคประชาชน และใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง มีการผูกขาดทางการค้า ฯลฯ ซึ่งจากการมองดังกล่าวและก่อกวนการเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทำให้ภาครัฐกิจเอกชนมีการปรับตัวเป็นธุรกิจเพื่อสังคม และมีแนวโน้มในการทำธุรกิจที่สามารถรับใช้และคืนประโยชน์ให้กับสังคมมากขึ้น โดยเฉพาะบริษัทขนาดใหญ่ ดังนั้นเครือข่ายในภาครัฐกิจจึงมีการพัฒนากระบวนการทำงานร่วมกับภาครัฐและภาคประชาชน ในลักษณะของการเข้าร่วมเป็นเครือข่าย เช่น เครือข่าย SME เพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เครือข่ายธุรกิจเพื่อปฏิรูปการศึกษา เครือข่ายภาครัฐกิจเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นต้น

จุดแข็งของเครือข่ายภาครัฐกิจ คือ มีกระบวนการทำงานที่รวดเร็ว มีความสามารถในการระดมทุนเพื่อการจัดการ และมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อจำกัด คือ คำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทนมากเกินไป ทำให้ไม่สามารถทำการลงทุนในการเพื่อพัฒนาสังคมได้ อย่างไรก็ตาม กระบวนการพัฒนาความเป็นเครือข่ายของภาคธุรกิจเอกชน มีความน่าสนใจตรงที่การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ การพัฒนาศักยภาพขององค์กร และการรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย รวมทั้งมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

๔. เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นอีกภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม โดยมีพัฒนาการมาจากการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมขององค์กรระหว่างประเทศ ที่เข้ามาสนับสนุนการทำงานและการเรียนรู้ของภาคประชาชน หลังจากนั้นจึงมีการสนับสนุนให้องค์กรและภาคประชาชนให้ดำเนินการจัดการในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม โดยมีเป้าหมาย เพื่อร่วมคลี่คลายปัญหาในสังคม เป็นภาคส่วนที่มีแนวทางในการทำงานที่หลากหลายและมีความพยายามที่จะแสวงหาและเสนอทางเลือกในการพัฒนาประเทศ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาและมีความสามารถในการพึ่งตนเอง โดยมีบทบาทที่สำคัญ คือ การนำเสนอและผลักดันการแก้ไขปัญหาของผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ปรากฏขึ้น เช่น ในด้านสิทธิมนุษยชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สวัสดิการและแรงงาน เป็นต้น ซึ่งลักษณะงานขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ การเน้นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนา การสร้างจิตสำนึก การรวมกลุ่ม และการเผยแพร่ให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยมีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอย่างต่อเนื่องตามภารกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลา

ที่ผ่านมา เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนได้มีการพัฒนาเครือข่ายเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย บางเครือข่ายก็ประสบผลสำเร็จในฐานะองค์กรที่ให้การสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ บางองค์กรเครือข่ายก็เป็นฐานทุนให้กับภาคประชาชน แต่ก็มีบางเครือข่ายที่ยังต้องพึ่งพาทุนจากต่างประเทศที่นำมาซึ่งความสงสัยในกระบวนการทำงาน ในที่นี้จะยกตัวอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนที่รวมตัวกันเป็นเครือข่ายและสร้างสรรค์สังคมให้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายด้านแรงงานสัมพันธ์ เครือข่ายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เครือข่ายสิทธิมนุษยชน ฯลฯ

เครือข่ายขององค์กรพัฒนาเอกชนเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมไทย เป็นพลังขับเคลื่อนให้ภาคประชาชนได้มีความตื่นตัวและปรับตัวในการพัฒนาตนเอง ด้วยความพร้อมทั้งทางด้านบุคลากร ระบบการสื่อสาร และการทำงานในสิ่งที่ตนเองถนัด รวมทั้งการสนับสนุนในด้านวิชาการของสถาบันการศึกษา จึงทำให้เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง และให้ภาคประชาชนได้มุมมองและทางเลือกในการพัฒนา ซึ่งเป็นนิมิตหมายหนึ่งของการพัฒนาที่มีความหลากหลายในสังคมปัจจุบัน

จุดแข็งของภาคองค์กรพัฒนาเอกชน คือ การมุ่งเน้นในการเสนอทางเลือกในการพัฒนาสังคม การส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีข้อจำกัดทั้งในเรื่องของงบประมาณในการดำเนินการ การขาดจิตสำนึกของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม รวมทั้งการดำเนินงาน ที่ขัดผลประโยชน์ต่อกลุ่มอิทธิพล จึงทำให้กระบวนการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่สงสัยเคลือบแคลงของภาครัฐและภาคประชาชน และบางครั้งการใช้กิจกรรมบางประเภทเป็นเครื่องมือในการทำงานเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับบริบทในสังคมไทย ยิ่งทำให้การยอมรับในการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนมีข้อจำกัดมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของเครือข่ายต่างๆ ดังกล่าวเป็นทั้งกระบวนการทำงานในระดับชุมชนท้องถิ่นและการเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัด ภูมิภาค และระดับประเทศ ที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นขั้นตอนและมีความหลากหลาย โดยที่ทุกฝ่ายต่างก็มีจุดมุ่งหมาย คือ การกระทำตามภารกิจและหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองและการสร้างโอกาสและทางเลือกใหม่ในการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของสังคม

กระบวนการดำเนินการของเครือข่ายทั้ง ๔ ภาคส่วนดังกล่าว เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่มีอยู่จริงในสังคมไทย และเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าการใช้พลังเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการขับเคลื่อนทางสังคมและการแก้ไขปัญหาได้ โดยองค์กร เครือข่ายเหล่านั้น จะต้องสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้กับตนเอง สร้างแนวร่วมในการพัฒนาบนความต้องการพื้นฐานของสังคมและเสริมสร้างระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีทิศทางหรือเป้าหมายร่วมของประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม และที่สำคัญคือ ควรมีความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่อง จะขาดหรือมอบหมายให้ภาคใดภาคหนึ่งมิได้ ทั้งนี้เพราะความเป็นเครือข่าย คือ กระบวนการที่เชื่อมโยงและการกระทำภารกิจร่วมกัน

เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก

เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ จากความร่วมมือขององค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ จากภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคอีสาน และภาคใต้ของประเทศไทย เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรทางเลือกซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ วิธีชีวิตชุมชน และสร้างการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย การเกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกเป็นความพยายามในการเสนอทางเลือกของการทำเกษตรกรรมสำหรับเกษตรกรรายย่อยที่พบว่า การพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกร ในฐานะผู้ผลิตอาหาร ส่งผลต่อการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนก่อให้เกิดความเสี่ยงแก่ผู้บริโภคในการบริโภคอาหารที่มีสารพิษตกค้าง

เครือข่ายยกระดับการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการพัฒนาความรู้ และการเคลื่อนไหว เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่พัฒนาไปกระทั่งมีการรวมตัวกันขององค์กรเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่ายโดยเฉพาะในช่วงระยะยี่สิบปีที่ผ่านมา เครือข่ายในปัจจุบัน มีองค์กรสมาชิกทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้านเครือข่ายๆ ได้มีการจัดประชุมระดมความเห็นจากองค์กรชาวบ้านเพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยกระดับการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยจัดเวทีเชื่อมโยงประสบการณ์การอบรมดูงาน การทดลองหรือการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม การพัฒนาเทคนิควิธีการการเกษตร วรรณคดี้านนโยบาย ร่วมกับพันธมิตรและภาคีเครือข่ายอื่น สร้างประสิทธิภาพทางความรู้ และการขับเคลื่อนงาน เพื่อเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศร่วมกัน

การทำงานเครือข่าย

แนวทางการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก คือการสร้างศักดิ์ศรีของเกษตรกรไทย และความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรในการพัฒนาแนวคิด และกำหนดทิศทางในภาคเกษตรกรรมด้วยระบบเกษตรกรรมทางเลือก หรือเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นวิธีการผลิตและการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรรายย่อย เกื้อหนุนให้เกิดความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของคนในสังคม ซึ่งมีความเชื่อมั่นว่า ความอยู่รอดของเกษตรกรรายย่อย คือความอยู่รอดของสังคมไทย ซึ่งความอยู่รอดของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยคือการเกษตรภายใต้วิถีเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเป็นวิถีเกษตรหลักของสังคมไทย”

แนวทางการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก คือ

๑. การพัฒนารูปแบบ องค์ความรู้ การพัฒนารูปแบบ องค์ความรู้การจัดการในการผลิต การแปรรูป และการตลาดของกลุ่มเกษตรกร เพื่อนำสู่การทำเกษตรในวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน มีการแลกเปลี่ยนเทคนิค องค์ความรู้กันอย่างต่อเนื่อง จัดกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคนิคการทำเกษตรในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับเกษตรกรกลุ่มอื่นๆ เพื่อนำสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการใช้สารเคมี ปลูกพืชเชิงเดี่ยว พึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก มาเป็นรูปแบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี ปลูกอย่างหลากหลาย และพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด

๒. การรักษาสีทธิเกษตรกร การรักษาสีทธิเกษตรกร เพื่อลดความเลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมที่มีต่อเกษตรกร จึงมีการติดตามสถานการณ์ จัดวงแลกเปลี่ยน วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง เผยแพร่ ทำความเข้าใจร่วมกันของกลุ่มเกษตรกรถึงสถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อการรับมือกับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น และรักษาสีทธิของตนเอง

๓. การติดตาม ผลักดันงานนโยบาย การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย โดยการประมวลข้อมูล สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งเชิงนโยบาย การเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ ที่มีผลต่อวิถีการทำ เกษตรในปัจจุบัน และเคลื่อนไหว ติดตาม ผลักดันเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น การเจรจาการค้าเสรี GMOs สารเคมีเกษตร นโยบายเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อนำสู่ความเท่าทัน สถานการณ์ การคิด วิเคราะห์เชื่อมโยง สามารถออกแบบแนวทางการรับมือกับสถานการณ์การ เปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เพื่อสร้างความอยู่รอด และปกป้องฐานทรัพยากรอย่างยั่งยืนของกลุ่มเกษตรกร รายย่อย

๔. พัฒนาศักยภาพ/สร้างรูปธรรมการอยู่รอดของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่ เป้าหมาย ในการทำงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ภายใต้นิยามการทำงาน ของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกคือ กลุ่มคนเริ่มต้นเข้าสู่การทำเกษตรในระบบเกษตรยั่งยืน ได้ ปรับเปลี่ยนแนวคิด รูปแบบการผลิตมาสู่การผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยส่วนใหญ่อยู่ในช่วง อายุ ๒๐-๔๕ ปี

การสืบทอดเกษตรกรรมยั่งยืน ในกระบวนการทำงานได้ดำเนินงานในด้าน ๑. เสริม ศักยภาพให้ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืน การวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อ ภาคเกษตร ๒. เชื่อมร้อยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์การทำเกษตร สร้างขวัญและกำลังใจของ กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบเจอกัน สร้างความสัมพันธ์ในการ เชื่อมต่อ และหนุนเสริมกันและกัน พร้อมทั้งเพิ่มจำนวนของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เข้าเป็นพลังร่วมกับการ เคลื่อนไหว ผลักดันนโยบายเพื่อสนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ๓. สร้างรูปธรรมการอยู่รอดของคน รุ่นใหม่ภายใต้วิถีเกษตรกรรม พัฒนาให้เห็นรูปธรรมการอยู่รอดของเกษตรกรรุ่นใหม่ภายใต้วิถี การเกษตร การปรับตัว หลักคิด แนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรง บันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่ที่ยากกลับมาทำการเกษตร ๔. สื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรม นำเสนอให้เห็นชุดประสบการณ์ รูปธรรมการอยู่รอดของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีการเกษตร ๕. การสื่อสาร สาธารณะเพื่อให้สาธารณะเห็นคุณค่าของเกษตรกร และเห็นความสำคัญของการทำเกษตรในระบบ เกษตรกรรมยั่งยืน ผ่านชุดประสบการณ์ องค์ความรู้ในการสืบทอดและสนับสนุนอาชีพเกษตรกรรมใน ระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของกลุ่มคนรุ่นใหม่ รวมถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อ เกษตรกร เผยแพร่ข้อมูลด้านวิถีวัฒนธรรม องค์ความรู้ในวิถีการผลิตและการบริโภคต่อสาธารณะ พร้อมทั้งเผยแพร่ข้อมูลข้อเท็จจริงด้านผลกระทบ ความไม่ธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อสาธารณะให้ รับรู้เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมกันในการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อย และระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

ดังนั้น กระบวนการพัฒนาในรูปแบบของเครือข่าย จึงเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการ พัฒนาองค์กร และการพัฒนาสังคม ความเป็นเครือข่ายอยู่ที่ความไว้วางใจ ความสามัคคี และการมี ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เครือข่ายจะประสบผลสำเร็จมิได้ ถ้าขาดการทำภารกิจ และการประสาน

ผลประโยชน์ร่วมกัน เพราะฉะนั้น เครือข่ายต่างๆ จึงควรมีการรักษาสัมพันธภาพ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันอย่างต่อเนื่องบนพื้นฐานของความเท่าเทียม

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

การแก้ไขปัญหาความยากจนของวิถีชีวิตชาวนาไทยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (๒๕๔๐) ได้ทรงมีพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นปรัชญาซึ่งถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อ โลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระดับภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์ สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม แม้ว่าแนวคิดและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กล่าวในข้างต้นจะได้รับการพัฒนาเป็นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ปัญหาความยากจนได้ดังนี้^{๒๑}

๑) การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์ โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน ๓ ด้าน คือ (๑) สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี (๒) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ (๓) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางให้การพัฒนายึดทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล พอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันและเท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่อง ครองชีวิตเป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่ง

^{๒๑} สมพร เทพสิทธิ, ดวงประทีปจากพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, ๒๕๔๙)

คุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

๒) การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ ๑๕ ไร่) โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น ๔ ส่วน ในสัดส่วน ๓๐-๓๐-๓๐-๑๐ ส่วนที่ ๑ ไร่ละ ๓๐ ขุดให้เป็นสระกักเก็บน้ำ ส่วนที่ ๒ ไร่ละ ๓๐ ให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนที่ ๓ ไร่ละ ๓๐ ใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรทางด้านอื่นๆ เช่น ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ไม้ผัก ส่วนที่ ๔ ไร่ละ ๑๐ จัดเป็นที่อยู่อาศัยโดยเชื่อว่าการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

๓) การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง สาเหตุประการหนึ่งที่เกษตรกรของเรายากจน เพราะขาดอำนาจการต่อรอง และขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง หากเกษตรกร ประชาชนในหมู่บ้าน และชุมชนในเมือง จะเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสม เช่น เป็นสหกรณ์ เป็นกลุ่มสัจจะ เป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้าน ก็เชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้

๔) ความขยันหมั่นเพียร สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยยากจน คือขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงาน เป็นประเภทหนักไม่เอา เบาไม่สู้ บางคนก็ท้อแท้ ท้อถอยหมดกำลังใจในชีวิต ขาดความวิริยะอุตสาหะ ขาดอิทธิบาท ๔ ซึ่งได้แก่ ฉันทะ-รักงาน วิริยะ-สู้งาน จิตตะ-ใส่ใจในงาน และวิมังสา-ทำงานด้วยปัญญา

๕) การมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย การที่จะป้องกันความฟุ้งเฟ้อก็คือ เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง คือ ให้อุจจกพอ คือ ไม่โลภ พอใจ คือ ความสันโดษ และพอดี คือ มีขณินาปฏิบัติหรือทางสายกลาง

๖) การไม่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีพ คือ มีอาชีพที่สุจริตและจะต้องมีความประพฤติชอบ ไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ การแก้ไขปัญหาคความยากจนวิธีหนึ่ง คือ การทำสงครามกับ สุรา การเที่ยวดึก เที่ยวบาร์คลับ คบคนชั่ว การพนัน เกียจคร้าน ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพราะผู้ที่มีมัวเมาหมกมุ่นในอบายมุขเป็นผู้ที่เดินตามทางแห่งความเสื่อม ความพินาศ ความฉิบหาย ซึ่งผิดกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและพระบรมราโชวาท

นอกจากนี้แล้วเสรี พงศ์พิศ^{๒๒} ได้กล่าวถึง สามขั้นของการแก้ปัญหาความยากจน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ๑) รอด (Survive) รอดจากความทุกข์ยากอันเนื่องมาจากปัญหาสารพัด

^{๒๒} เสรี พงศ์พิศ, เศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๙)

โดยเฉพาะปัญหาเศรษฐกิจ เป็นวงจรอุบาทว์ที่หาทางออกไม่ได้ โดยเฉพาะหนี้สิน รอด เป็นฐานคิดที่แตกต่างจากที่เป็นอยู่วันนี้ที่เน้นกันที่ รวย คำสัญญาที่ใคร ๆ ให้กับชาวบ้านมานานหลายสิบปี โดยเริ่มจากการทำบัญชีรายจ่ายของครัวเรือน เพื่อจัดการชีวิตให้มีระบบและระเบียบแบบที่ทำให้รอด ไม่ใช่มุ่งให้รวยด้วยการระเบิดจากข้างใน มาจากการเรียนรู้ ซึ่งถ้าเรียนรู้จริงก็จะมีเปลี่ยนแปลงจากภายใน ไม่ใช่ยัด ๒) พอเพียง (Sufficient) พอเพียงคืออยู่ดี กินพอดี ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป ไม่โลภมาก ไม่เบียดเบียนคนอื่น ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ มีคุณธรรมนำการทำมาหากินและการอยู่ร่วมกันมีความสุขตามอัตภาพ พอเพียงเป็นเรื่องของการจัดระเบียบสังคมให้มีระบบและโครงสร้างที่พอเพียงมีคุณธรรม ยุติธรรมกับทุกคน รวมถึงระบบการจัดการทุนท้องถิ่น ทุนทรัพยากร ทุนความรู้และปัญญา ทุนทางสังคม ดังนั้นเพื่อให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ เราจึงต้องกลับ ค้นสู่รากเหง้า เพื่อจะได้ค้นหาตัวแบบ ของความพอเพียง และหาทางสืบทอดอย่างเหมาะสม การคืนสู่รากเหง้าไม่ใช่กลับไปหาอดีต เพื่ออยู่กับอดีต แต่เชื่อมอดีตกับปัจจุบันเพื่อสานอนาคต ๓) ยั่งยืน (Sustainable) ปัญหาต่างๆ แก้ไขได้ แต่ไม่ค่อยยั่งยืน เพราะมักเป็นการแก้ไขเฉพาะหน้า ความยั่งยืนหมายถึงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีหลักประกันว่าจะไม่ล้มลุกคลุกคลาน มีระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นที่พึ่งตนเองของชุมชนและเครือข่าย สามารถจัดการการเงินการอยู่ได้อย่างพอเพียง มีระบบและโครงสร้างที่มีหลักประกันสิทธิเท่าเทียมกันของผู้คน มีระบบโครงสร้างสังคมเศรษฐกิจที่มั่นคง สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในยุคโลกาภิวัตน์ ซึ่งปัจจัยสำคัญของการพัฒนาความยั่งยืนเหล่านี้ คือ การเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดความรู้และปัญญา และการจัดการทำให้เกิดระบบความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

๒.๒.๑ เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้ถึง แนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนให้ดำเนินไปในทางสายกลางของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา การบริหารประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อนำมาซึ่งความเจริญเป็นสิ่งที่ทุกสังคมปรารถนา และพยายามหาหนทางไปสู่เป้าหมาย ด้วยวิธีการต่างๆตามระบบความคิด ความเชื่อ และกำหนดอุดมการณ์ เป้าหมาย นโยบาย และกลยุทธ์ การพัฒนาที่มีผลสืบเนื่องไปถึงวิถีการดำรงชีวิตต่างๆ ของคนในสังคม

แนวคิดเรื่อง วาทกรรมการพัฒนา (Discourse of Development) เป็นแนวคิดที่พยายามอธิบายให้เห็นถึงการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ เพื่อเชื่อมไปถึงสาเหตุและทางออก ของปัญหาการพัฒนา เพื่ออธิบายว่าสิ่งต่างๆที่กล่าวข้างต้น เริ่มจากผู้มีอิทธิพลใช้อำนาจที่มีอยู่วางระบบกฎเกณฑ์ รูปแบบต่างๆ เช่นความรู้ ความจริง หรือตัวตนที่เกิดขึ้น ต่อมาจึงใช้ภาษา จารีตปฏิบัติ ความคิดความเชื่อ คุณค่า รวมทั้งสถาบันต่างๆในสังคม เป็นเครื่องมือในการสร้างหรือให้ความหมายต่อสิ่งนั้นตามต้องการ เพราะฉะนั้นการพัฒนาจึงเป็นเรื่องของอำนาจ ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดสรรสิ่งมีคุณค่าทางสังคม จุดเปลี่ยนสังคมไทยเมื่อย้อนไปมองในอดีตจะพบว่า

สังคมดั้งเดิมเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย มีเศรษฐกิจแบบพื้นฐานเป็นการผลิตเพื่อยังชีพสำหรับบริโภคใช้สอยในครัวเรือนและในชุมชนมิใช่เพื่อการแลกเปลี่ยนวัตถุดิบในการผลิตสำหรับการยังชีพ แต่ได้มาจากสภาพธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ปัจจัยเหล่านี้ ทำให้ชาวชนบทมีความใกล้ชิดผูกพันและตระหนักในสิ่งแวดล้อมซึ่งแสดงออกในรูปความเชื่อและพิธีกรรมที่ยกย่องต่อการรักษาสมดุลของธรรมชาตินอกจากนั้นความความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ทางสายเลือดจึงสอดคล้องต่อการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งการแบ่งปันผลผลิต การพึ่งพาอาศัยในด้านต่างๆ ลักษณะทั้งหมดนี้จึงทำให้สังคมไทยในอดีตดำรงอยู่อย่างสงบ พึ่งพาตนเองได้ และมีความพอเพียงต่ออัตภาพ โดยสามารถสืบทอดเอกลักษณ์ดังกล่าวต่อเนื่องอย่างไม่ขาดสายตลอดมาเป็นเวลาหลายร้อยปีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของสังคมเกิดขึ้น เมื่อสังคมไทยเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ภายหลังจากสงครามโลก ครั้งที่ ๒ ลึกลับสุดลง ปรากฏการณ์ดังกล่าว เริ่มต้นเมื่อประเทศมหาอำนาจใช้อำนาจทั้งในรูปแบบความรู้ทางวิชาการ โครงการความช่วยเหลือต่างๆ เข้ามาครอบงำ การกำหนดวาทกรรม เพื่อสร้างความหมายใหม่ของสิ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามกับคำว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือคำว่า พัฒนา (Development) และ ด้อยพัฒนา (Underdevelopment) ออกเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว และประเทศที่ยังด้อยพัฒนา ต่อมาได้แพร่ขยายความหมายสู่กลุ่มประเทศในเอเชีย ละตินอเมริกา แอฟริกา รวมทั้งประเทศไทย ซึ่งถูกให้ความหมายว่าเป็นประเทศด้อยพัฒนาประเทศหนึ่ง ทำให้เกิดกระแส ความต้องการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบประเทศตะวันตก จนในที่สุดได้ผลักดันให้เกิดการพัฒนาอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๐๔

ฉะนั้นจึงมีการให้ความหมายสังคมที่พัฒนาว่า เป็นสังคมที่มีความทันสมัยตามแบบสังคมตะวันตก ซึ่งสามารถกระทำได้ด้วยวิธีการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและการปฏิรูปโครงสร้างสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการเมือง การศึกษาความเชื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของความทันสมัย (Westernization) อย่างเต็มที่ เหตุผลดังกล่าวจึงมีผลทำให้เป้าหมายและแนวทางการพัฒนาประเทศในอดีตมุ่งไปสู่การทำให้สังคมไทยทันสมัย ตามแบบสังคมตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะของวิถีการผลิตแบบทุนนิยม โดยการส่งเสริมการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการค้าการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยพร้อมๆ กับการปฏิรูปการเมือง การศึกษา ศาสนา เพื่อให้โครงสร้างสังคมมีการแบ่งแยกหน้าที่เฉพาะด้าน มีผลทำให้เกิดความชำนาญ สามารถเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้สูงขึ้น และเอื้อต่อการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวย่อมทำให้วิถีชีวิต โลกทัศน์ ระบบความเชื่อ และคุณค่าต่างๆ ของคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมในชนบทผันแปรไปจากเดิม

ผลของการพัฒนาในด้านบวก ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ความเจริญทางวัตถุ และสาธารณูปโภคต่างๆ ระบบสื่อสารที่ทันสมัย หรือการขยายปริมาณและการ

กระจายการศึกษาอย่างทั่วถึง แต่ผลบวกเหล่านี้ ก็ยังคงกระจายไปสู่คนในสังคมชนบทหรือด้อยโอกาส ได้น้อย ซึ่งส่วนมากจะเป็นการกระจุกอยู่ในเมืองหลวงหรือตัวจังหวัดที่สำคัญ ในขณะที่ผลลบก็คือ เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม การส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ เพื่อการค้าและส่งออก และจากการขยายตัวของภาครัฐไปสู่ชนบท ได้ส่งผลให้ชนบทเกิดการอ่อนแอในหลายด้าน ทั้งการต้องพึ่งพิงของตลาดและพ่อค้าคนกลางโดยเฉพาะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และ ระบบนิเวศน์วิทยา ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และการรวมกลุ่มกันตามประเพณี เพื่อการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ แตกสลายลง รวมทั้งภูมิปัญญาที่เคยสั่งสมกันมาเริ่มถูกกลืนเลือนสูญหายไปวิกฤติเศรษฐกิจเมื่อ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๐ ที่เกิดจากปัญหาเศรษฐกิจขยายตัวแบบฟองสบู่ และปัญหาความอ่อนแอของชนบท รวมทั้งปัญหาสังคมอื่นๆที่เกิดขึ้นล้วนแล้วแต่เป็นข้อพิสูจน์และยืนยันปรากฏการณ์นี้ได้เป็นอย่างดี ผลที่เกิดขึ้นก่อให้เกิดคำถามและข้อสงสัยต่อแนวทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตก (Development through Westernization) ที่มีความเชื่อกันก่อนหน้าว่า ถูกต้องและเหมาะสมนั้น จะเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยต่อไปอีกหรือไม่ จึงเกิดแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่โต้แย้งทฤษฎีความทันสมัยเช่น ทฤษฎีพึ่งพิง (Dependency Theory) แนวคิดการพัฒนาการแบบยั่งยืน หรือแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน เป็นต้น

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความต้องการของมนุษย์ โดยภาพรวม มี ๒ ระดับ คือ ๑. ความต้องการทางกายภาพ เป็นความต้องการพื้นฐานของชีวิต เป็นความต้องการเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ตามควรแก่เกณฑภาพ หากพิจารณาในทางพุทธศาสนา คือ ความต้องการปัจจัยเพื่อความมีอยู่ เป็นอยู่ ได้แก่ ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นความต้องการอันมีขอบเขตจำกัดต่อคุณภาพชีวิต ๒. ความต้องการทางจิตภาพ เป็นความต้องการทางจิตใจในวิถีสังคม เพื่อตอบสนองสิ่งที่นอกเหนือจากกายภาพ มีทั้ง ภาวตัณหา คือ ความอยากมี อยากเป็น และวิภาวตัณหา ความไม่อยากมี ไม่อยากเป็น เช่น ความต้องการด้านความรัก ความสุขที่ตนเองคาดหวัง การมีชื่อเสียง เกียรติยศ เพื่อให้สังคมยอมรับ เป็นความต้องการเสพลิงปรนเปรอ ที่ไม่มีขอบเขตหรือไม่จำกัด ตลอดจนการปฏิเสธสิ่งที่ตนเองไม่ต้องการ เช่น ไม่ต้องการอยู่อย่างโดดเดี่ยว ไม่ต้องการความล้มเหลวในชีวิต ไม่ต้องการให้ใครมาดูถูกดูหมิ่น เป็นต้น ประเทศไทยและสังคมไทยที่ผ่านมาจนปัจจุบัน นับว่ามีความโชคดีอย่างมหาศาล ที่มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นปราชญ์ที่มีอัจฉริยภาพ ในหลาย ๆ ด้าน ประเทศไทย ณ วันนี้ พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นพระอัจฉริยะกษัตริย์ในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะทางด้านการเกษตร เศรษฐกิจ และสังคม พระองค์ทรงเล็งเห็นระบบทุนนิยมที่จะเข้าทำลายสังคม โลก และสังคมไทย สุดที่เสียวยาในเร็ววัน กอปรด้วยพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียน พสกนิกรในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในชนบทตลอดมา การเสด็จของพระองค์นอกจากเพื่อเป็นมิ่งขวัญแก่เหล่าอาณาประชาราษฎร์แล้ว พระองค์ยังได้ทรงศึกษาปัญหาในด้านต่าง ๆ จนทรงเข้าพระทัยอย่างถ่องแท้ แล้วหาวิธีแก้ไขได้อย่างเหมาะสม ตามข้อเท็จจริงและสภาพสังคมอย่างดียิ่ง ด้วยพระอัจฉริยภาพ

ในการวิเคราะห์ปัญหาอย่างลึกซึ้งและถ่องแท้ พระองค์จึงทรงกำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของไทย เป็น ๒ ลักษณะสำคัญ คือ ยุทธศาสตร์การสร้างแบบจำลอง เป็นยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ ความเป็นจริง ตามศักยภาพของเมืองไทยและสังคมไทย โดยการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ นำไปแก้ไขปัญหา และ ยุทธศาสตร์แบบโครงการ เป็นยุทธศาสตร์ที่สะท้อนออกมาในลักษณะศึกษาค้นคว้า ทดลอง วิจัยจนเกิดเป็นโครงการตามแนวพระราชดำริมากมายนับพันโครงการ

ยุทธศาสตร์ทั้ง ๒ ระบบดังกล่าว ต่างเอื้อซึ่งกันและกัน แต่พระองค์ทรงให้ความสำคัญในยุทธศาสตร์แบบจำลองเป็นหลักพื้นฐาน เพราะผู้สร้าง ผู้รักษา ผู้ใช้ คือ ประชาชนทุกคน จากที่ทรงเล็งเห็นความสำคัญแห่งยุทธศาสตร์ แบบจำลองนี้เอง พระองค์ได้ทรงพยายามอธิบายและใช้แนวพระราชดำรินี้พัฒนาเรื่อยมาในลักษณะ “ทฤษฎีใหม่” หรือ “โครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสม อันเกิดจากทรงคิดขึ้นจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งจะช่วยให้ชาวชนบทมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยใช้ศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ให้ได้ประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่า ทั้งทางด้านการพัฒนาการเกษตร เศรษฐกิจ วิถีชีวิต ชุมชน ความมั่นคง วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ การปกครอง ครอบครัว และจิตสำนึก

ทฤษฎีใหม่ ที่พระองค์ทรงคิดค้น ได้รับความสนใจทั้งจากรัฐบาลและประชาชน ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่แพร่หลาย และจริงจางจากทุกส่วนฝ่ายมากนัก แต่พระองค์ทรงเล็งเห็นว่านี่คือทางไปสู่ความมั่นคง เข้มแข็ง และยั่งยืนอย่างแท้จริงในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ประเทศไทยเกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ภาษาชาวบ้านเรียกขานกันว่า “ฟองสบู่แตก” กล่าวคือ ดูภายนอกแล้ว เศรษฐกิจไทยเดินไปอย่างสวยงาม นำที่แต่ขาดพื้นฐานยึดเกาะใด ๆ เมื่อถูกระแทกจากภาวะภายนอก ฟองสบู่ที่ดูสวยงาม ก็แตกสลายอย่างสิ้นเชิง เพราะไร้รากฐาน ที่เข้มแข็งพอ การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับตอน ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชน ส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้าง ค่อยเสริมความเจริญ และฐานะเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นโดยลำดับต่อไป เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่เทคนิค แต่มีความหมายกว้างมาก เพราะต้องรวมเอา ๑) อุดมการณ์ บางอย่าง ๒) โลกทัศน์บางอย่าง ๓) ความสัมพันธ์บางอย่าง ๔) ค่านิยมบางอย่าง จึงจะนับได้ว่าเป็นเศรษฐกิจพอเพียงที่แท้จริง ทั้ง ๔ ประการ ที่จะกล่าวถึงนี้ คือ ส่วนที่เรารู้จักกันว่า วัฒนธรรมนั่นเอง ถ้าไม่เข้าใจเศรษฐกิจพอเพียง ตามความหมายเช่นนี้ เศรษฐกิจพอเพียงจะมีความเป็นไปได้แก่คนจำนวนน้อยเท่านั้น คือ เกษตรกรที่มีที่ดินของตนเอง ในปริมาณเพียงพอจะผลิตเพื่อพอบริโภคหรือทำรายได้ พอสำหรับครัวเรือน เท่านั้น ฉะนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงนิยามกันไว้เพียงว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือวัฒนธรรม ไม่ใช่เทคนิคการเพาะปลูกหรือศีลธรรม ความไม่ละโมภ และการประหยัดเท่านั้น แม้ว่าเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ของเศรษฐกิจพอเพียงก็ตาม

๒.๒.๑.๑ การปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้การปรับเปลี่ยนของสังคมไทย

ปรากฏการณ์ทางสังคม เป็นเรื่องที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันในหลายมิติ การจะบูรณาการ มโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อวิเคราะห์ถึงโครงสร้างวัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ จึงจำเป็นต้องพิจารณา ๓ องค์ประกอบไปพร้อมกัน คือ

๑. ระบบการผลิต หรือ ระบบการทำมาหากิน การต่อสู้เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดของมนุษย์ทำให้เกิดระบบการผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆซึ่งในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์อาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดการระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติโดยสร้างความเชื่อต่างๆขึ้นจนทำให้เกิดเป็นระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้นการที่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์ และพิธีกรรมต่างๆเป็นแนวทางและบรรทัดฐานให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ ระบบกฎเกณฑ์และประเพณีต่างๆจะถูกถ่ายทอดโดยมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้บางส่วนที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ ต้องยกเลิกไปไม่มีถือปฏิบัติกันอีก

๒. ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เช่น ครอบครัว เครือญาติและชุมชนรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน แนวคิดดังกล่าว แสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงระหว่างระบบความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์ กับความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบทุนนิยมการค้า ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อมๆกับการจัดระเบียบสังคมใหม่ เพื่อให้เอื้อต่อความทันสมัยนั้น แม้ว่าผลที่เกิดขึ้น คือ ความทันสมัยทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้น แต่ในขณะเดียวกันในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่า การพัฒนาด้านวัตถุและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นี้ ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคง และความเข้มแข็งของชุมชนลง ผลกระทบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ศักยภาพในการรักษาอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง รวมทั้งการรักษาสมดุลภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และกายกับจิตของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่จะทำให้เกิดความพอเพียงต้องถูกกระทบกระเทือน จึงมีผลทำให้แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ด้วยความที่แตกต่างกัน อาทิ ลักษณะกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการแสวงหาทางออกเพื่อรักษาความพอเพียง ซึ่งเป็นทางรอดของแต่ละชุมชน มีระดับลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางชุมชนรักษาความพอเพียงไว้ด้วยการสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ไม่พยายามพึ่งพิงผู้อื่น โดยทำการผลิตเพื่อผู้บริโภคของตนเอง และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตแบบการค้า หรือหากจะต้องมีบ้างก็สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการแลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆให้ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน หรือในบางชุมชนก็เลือกวิธีการอยู่รอด โดย

การผนวกตนเองเข้าไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า ด้วยการสร้างกระบวนการจัดระเบียบสังคมใหม่ ที่เอื้อให้เกิดความเป็นประชาสังคม (Civil Society) เพื่อรักษาความเป็นศักยภาพแห่งความพอเพียง และอำนาจต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ที่อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน ซึ่งถือว่า เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ สามารถช่วยให้ชุมชนรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการปัญหาต่างๆ รวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง

๓. ระบบความเชื่อ อันประกอบด้วย ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม ความไว้วางใจทางสังคมนี้เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก ด้วยการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมาพร้อมทั้งพัฒนากระบวนการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน ประการที่สอง การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์แบบวิสาสะ (Association) และความสัมพันธ์แบบแนวราบ (Cooperation) เพื่อให้สมาชิกได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน ทำให้สามารถผลึกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้ รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกัน จนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชน แบบประชาสังคม (Civic Community) ซึ่งมีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเองได้เป็นอย่างดี และทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนบริบทแวดล้อมไปอย่างไร ทำให้เกิดเป็นคุณค่าทางความเชื่อร่วมกัน จนนำไปสู่ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมอื่นๆตามมา

องค์ประกอบทั้งสามส่วนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบใดระบบหนึ่ง ก็จะส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบอื่นๆด้วย ซึ่งในที่สุดก็จะทำให้โครงสร้างสังคมหรือวัฒนธรรมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต และมีความหลากหลายไม่คงที่

สรุปได้ว่า เงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้า ก็คือ ศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรองและดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปนั่นเอง

๒.๒.๑.๒ การประยุกต์ใช้ระบบเศรษฐกิจพอเพียงต่อการดำเนินชีวิต

การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิตเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองได้ สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ควรพิจารณาดังนี้

โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเอง เป็นหลักทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบระมัดระวังพิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของความ

สมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงเศรษฐกิจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นและการกลับไปใช้หรือสร้างวาทกรรมแบบใหม่ ขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทางออกสำคัญเพื่อแก้ปัญหานั้น ทางออกสำคัญเพื่อแก้ปัญหานั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการตัดวงจรแห่งการพึ่งพิงที่ เกิดจากความไม่เสมอภาคกัน โดยการสร้างอำนาจต่อรองให้เพิ่มขึ้น เพราะตราบเท่าที่สังคมไทยยังคง มีความสัมพันธ์ ในลักษณะการพึ่งพิงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพิงต่อสังคมโลก หรือการพึ่งพิงของชนบท ที่มีต่อภาคสังคมเมือง อำนาจต่อรองจะไม่เกิดขึ้น และยังมีโอกาสเป็นไปได้น้อย ที่ประชาชนเหล่านี้ จะ กำหนดทางเลือก การพัฒนาด้วยตนเอง แม้แต่ประเทศไทย ในภาพรวมก็ตาม ที่ผ่านมามีการก้าวเข้าสู่ สังคมทันสมัย ไปพร้อมกับการปรับตัวในโลกยุคโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้การพึ่งพิงกระจายลงไปสู่ทุกภาค ส่วน อาทิ ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างแน่นแฟ้นนั้นคือ ประชาชนพึ่งพิงรัฐ ขณะที่รัฐในฐานะ สังคมส่วนหนึ่งของโลก ก็จำเป็นต้องพึ่งพิงตลาด เทคโนโลยี องค์กรความรู้ และอิทธิพลของประเทศที่เหนือกว่า อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งเหล่านี้คือคำอธิบายว่า เพราะเหตุใดสังคมไทยซึ่งดูเหมือนว่ามีความทันสมัยอย่าง เต็มที่ แต่ในขณะเดียวกันก็กลับสูญเสียอำนาจและอิสระในการตัดสินใจ กำหนดทางเลือกการพัฒนา สูญเสียอำนาจ ในการดำเนินชีวิต รวมทั้งสูญเสีย ความสามารถในการสนองต่อความต้องการ และการแก้ไขปัญหาของตนเองตลอดเวลาที่ผ่านมา ประเทศตะวันตก ได้ใช้อำนาจครอบงำ โดยผ่าน กระบวนการวาทกรรมทำให้เกิด อุดมคติ (Ideal-type) ของการพัฒนาด้วยวิธีการสร้าง (Construct) แบบจำลองปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านการเชื่อมโยงมโนทัศน์ต่างๆ เพื่อให้เกิดความทันสมัยขึ้นใน สังคมไทย โดยแบบ อุดมคติการพัฒนาที่สร้างขึ้น แบ่งเป็นสองขั้วที่แตกต่างกัน อันได้แก่สังคมทันสมัยที่ พัฒนาแล้ว กับสังคมล้าสมัยที่ด้อยพัฒนา ทั้งนี้เพื่อผลักดันให้สังคมไทยเห็นความสำคัญ เห็นความจำเป็น และประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความเป็นประเทศที่ทันสมัยอย่างเต็มที่

กระบวนการ การตัดวงจรแห่งการพึ่งพิงทางเศรษฐกิจพอเพียง จะมีลักษณะและวิธีการที่ คล้ายคลึงกันกับการสร้างวาทกรรม ความทันสมัย ดังที่ได้กล่าวมา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างวาทกรรมที่ แบ่งอุดมคติออกเป็น ๒ ด้านด้วยกัน คือ ๑. แบบอุดมคติแห่งการพึ่งพิง (Dependent ideal -Type) ที่ปรากฏอยู่ในรูปของความเชื่อมโยงและ ครอบงำเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรมกับระบบโลก ๒. แบบอุดมคติแบบความพอเพียง (Sufficiency Ideal-Type) ซึ่งประกอบด้วยมโนทัศน์ต่างๆเช่น ความเข้มแข็งของชุมชนและความเป็น ประชาสังคม (Civil Society) อันมีนัยของอำนาจที่มีอิสระใน การตอบสนองและแก้ปัญหาต่างๆ ด้วยตนเอง รวมทั้งศักยภาพ ในการจัดการปัญหาต่างๆร่วมกันของ ชุมชน ตลอดจนรวมไปถึงมโนทัศน์อื่นๆ ที่ทำให้คนและสังคมสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถดำเนินชีวิต ได้อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิต ที่รวม เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียง (Self-sufficiency) เพื่อจุดประสงค์สูงสุด คือ ความมั่นคงและยั่งยืน ของ ทั้งส่วนบุคคลและสังคม นำไปสู่สังคมที่เข้มแข็งและพึงประสงค์ คือ

๑. สังคมคุณภาพ ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สร้างทุกคนเป็นคนดี คนเก่ง

๒. สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ให้คิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีเหตุผล และสร้างสรรค์

๓. สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน รู้รักสามัคคี

๔. สังคมสมดุล คน + สังคม + ธรรมชาติ (สิ่งแวดล้อม)

ในยุคสังคมประเพณี (ยุคอดีต) เมื่อชุมชนยังคงมีอำนาจในการควบคุมดูแลจัดการทรัพยากรต่างๆของตนเอง อำนาจดังกล่าวมักเป็นรากฐานของการนำระบบความรู้ที่สั่งสมกันมา หรือที่เรียกว่า ภูมิปัญญาของชุมชน จัดสร้างและพัฒนาระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพเหล่านี้ปรากฏอยู่ในรูปของระบบ บรรทัดฐาน ไม่ว่าจะเป็นจารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรม อันเป็นผลเชื่อมโยงจากอิทธิพลของโลกทัศน์และระบบคุณค่าของชุมชนและโดยเหตุที่อำนาจยังคงดำรงอยู่อย่างเต็มที่ชุมชนจึงสามารถใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นควบคุมดูแลให้ระบบความรู้และระบบการจัดการเหล่านี้ สามารถผลิตซ้ำให้เกิดขึ้นในสมาชิกรุ่นต่อไป โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและกระบวนการเรียนรู้ต่างๆซึ่งสอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิตของชุมชน เมื่อประเทศเปลี่ยนวิถีทางการพัฒนาอย่างตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆมากมาย ทั้งทางด้านทางสังคม ทุกอย่างดูทันสมัยและสะดวกสบายยิ่งขึ้น เช่น การมีถนนตัดผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน การมีสาธารณูปโภคที่ดี การแทรกแซงเพื่อช่วยเหลือจากภาครัฐ รวมทั้งระบบทุนนิยมการค้า ทำให้เกิดการเปลี่ยนโครงสร้าง สังคมหลายด้านดังนั้น อำนาจการจัดการของชุมชนที่เคยอยู่ในสภาพสมดุล จึงถูกกระทบกระเทือน ผลตามมาก็คือบรรทัดฐานที่เคยมีบทบาทในการกำหนดและควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้เกิดความพอเพียงถูกล้มเลือนและถูกทำลายด้วยกลไกเศรษฐกิจการตลาดที่จำเป็นต้องกำหนดประเภทการผลิตทั้งที่บางครั้งชุมชนเหล่านั้นไม่มีองค์ความรู้ นั่นคือวิถีแห่งอุตสาหกรรม

แนวทางแก้ไขปัญหาก็คือ จำต้องจัดระเบียบและสร้างสำนึกในประชาสังคม อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ (paradigm shift) สร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกัน (norms of reciprocal) การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์ในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน (Networks of civic engagement) หรือการสร้างจิตสำนึกสาธารณะขึ้นมาทดแทนความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในระบบเครือข่ายติของสังคมประเพณีที่มีบทบาทน้อยลงซึ่งสามารถพบเห็นได้จากวิวัฒนาการในการต่อสู้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความพอเพียงอันมีมาตลอดในประวัติศาสตร์ชาติไทย ในปัจจุบันก็คือ การรวมตัวกันในกลุ่มคณะกรรมการป่าชุมชน กลุ่มเกษตรนิเวศ กลุ่มทอผ้า กลุ่มธนาคารข้าว รวมทั้ง กลุ่มออมทรัพย์ภายใต้ระบบการจัดการรูปแบบใหม่ที่เกิดจากความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน หรือแม้กระทั่งองค์กรระหว่างประเทศเพื่อสร้างศักยภาพในการปรับตัว โดยระดมหลากหลายทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทุน เทคโนโลยีจากแหล่งต่างๆนำมาสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ร่วมกันของชุมชน ที่มีได้ตัดตอนจากภูมิปัญญาดั้งเดิมแต่กลับได้นำความรู้สมัยใหม่มาบูรณาการกันได้อย่างเหมาะสม ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงสามารถดำรง

อยู่ในชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมได้อย่างยั่งยืนตลอดมา การต่อสู้ เพื่อให้ชีวิตอยู่รอดของมนุษย์ ทำให้เกิดระบบการผลิต เกิดการคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีต่างๆ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมของมนุษย์จะอาศัยพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้คนรู้จักจัดการระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยสร้างความเชื่อต่างๆขึ้นจนทำให้เกิดเป็น ระบบคุณค่า เกิดการนับถือศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ นอกจากนั้นการที่มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม จึงจำเป็นต้องจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันนี้ให้เหมาะสม ทำให้เกิดจารีตประเพณี ระบบกฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่างๆเป็นแนวทางและบรรทัดฐานให้สมาชิกของชุมชนทั้งรุ่นปัจจุบันและต่อไปถือปฏิบัติ ระบบกฎเกณฑ์ และประเพณีต่างๆจะถูกถ่ายทอด โดยมีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนา เพื่อให้สอดคล้องกับ สภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้ บางส่วนที่เหมาะสมกับสภาพสิ่งแวดล้อมใหม่ต้องยกเลิกไปไม่มีการถือปฏิบัติกันอีก

แนวคิดดังกล่าว แสดงความเกี่ยวพันและเชื่อมโยง ระหว่าง ระบบความสัมพันธ์ ทางเศรษฐกิจ ระบบคุณค่าและโลกทัศน์กับความสัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ ว่าการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบทุนนิยมการค้า ที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจพร้อมๆกับการจัดระเบียบสังคมใหม่ เพื่อให้เอื้อต่อความทันสมัยนั้น แม้ว่าผลที่เกิดขึ้น คือ ความทันสมัย ทำให้คุณภาพชีวิตส่วนหนึ่งของคนดีขึ้นแต่ในขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่งกลับพบว่าการพัฒนาด้านวัตถุและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่นี้ ได้ทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชนลง ผลกระทบสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ศักยภาพในการรักษาอำนาจ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองรวมทั้งการรักษาสมดุลภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และ กายกับจิตของมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ ที่จะทำให้เกิดความพอเพียงต้องถูกกระทบกระเทือน จึงมีผลทำให้ แต่ละชุมชนต้องพยายามหาหนทางเพื่อปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ได้แต่ด้วยความแตกต่างกัน อาทิ ลักษณะทางกายภาพ สภาพภูมิศาสตร์ ทรัพยากรของแต่ละชุมชน ทำให้เกิดการแสวงหาทางออกเพื่อรักษาความพอเพียงซึ่งเป็นทางรอดของแต่ละชุมชน มีระดับลักษณะและรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น บางชุมชนรักษาความพอเพียงไว้ด้วยการสร้างระบบ ความสัมพันธ์ที่ไม่พยายามพึ่งพิงผู้อื่น โดยทำการผลิตเพื่อผู้บริโภคของตนเองและใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้มากที่สุด ไม่เน้นการผลิตแบบการค้าหรือหากจะต้องมีบ้างก็สามารถสร้างระบบการจัดการที่เอื้อให้เกิดการบูรณาการ แลกเปลี่ยนสินค้า รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ให้ดำรงอยู่ในบริบทเดียวกัน หรือในบางชุมชนก็เลือกวิธีการอยู่รอดโดยการผนวกตนเองเข้าไปกับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมการค้า ด้วยการสร้างกระบวนการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่เอื้อให้เกิด ความเป็นประชาสังคม (Civil Society) เพื่อรักษาความเป็นศักยภาพแห่งความพอเพียงและอำนาจต่อรองกับเศรษฐกิจภายนอกไว้ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานของความเอื้อเพื่อแผ้วแผ้วมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือการพึ่งพาอาศัยกันอย่างเท่าเทียม

บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน (Social trust) ซึ่งถือว่าเป็นทุนทางสังคม Social Capital) ที่สำคัญสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันเพื่อการจัดการปัญหาต่างๆรวมทั้งกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเองอันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง ความไว้วางใจทางสังคมนี้เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไขสำคัญ ๒ ประการ คือประการแรก ด้วยการสร้างบรรทัดฐานแบบพึ่งพาอาศัยกันที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานและกฎเกณฑ์กติกาของความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันขึ้นมา พร้อมทั้งพัฒนาระบบการบังคับทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้บรรทัดฐานดังกล่าวเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางและยั่งยืน ประการที่สอง การสร้างเครือข่ายที่ทำให้บุคคลมาสัมพันธ์กันในเรื่องเกี่ยวกับชุมชน เช่น การพัฒนาความสัมพันธ์แบบวิสาหกิจ (Association) และความสัมพันธ์แบบแนวราบ เพื่อให้สมาชิกได้สร้างนิสัยของความร่วมมือกัน (Cooperation) ทำให้สามารถพลิกกำลังกันดำเนินกิจกรรมต่างๆได้ รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะและความไว้วางใจกันจนในที่สุดสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนแบบประชาสังคม (Civic Community) ซึ่งมีศักยภาพตอบสนองความต้องการของตนเองได้เป็นอย่างดีและทำให้สามารถสร้างระบบการจัดการในการรักษาความพอเพียงของตนเองไว้ได้ไม่ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงบริบทแวดล้อมไปอย่างไร เงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยและความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยมการค้าก็คือศักยภาพของชุมชนในการจัดระเบียบทางสังคมใหม่ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างศักยภาพในการปรับตัวอย่างมีอำนาจต่อรองและดำรงความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเองไว้ได้ท่ามกลางบริบทที่เปลี่ยนแปลง

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท

ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบท (Double-tiered TERMS Model of Rural Community Self-Reliance) เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากการวิจัยที่สภาวิจัยแห่งชาติมอบให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยเป็นผู้จัดทำ โดยมีนักวิชาการ จากหน่วยงานราชการและมหาวิทยาลัยมากกว่า ๕๐ ท่าน มีหน่วยงานเอกชนเป็นจำนวนมาก และมีผู้นำของ ๕ หมู่บ้านได้แก่ บ้านศิรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช บ้านโพธิ์ศรีเจริญ จังหวัดสุพรรณบุรี บ้านตะโก จังหวัดนครราชสีมา บ้านหนองแสง จังหวัดมหาสารคามและบ้านทุ่งยาว จังหวัดลำพูน ร่วมกันดำเนินงานโดยใช้เวลาไม่น้อยกว่า ๗ ปี^{๒๓} การพึ่งตนเองได้ (Self reliance) ในที่นี้หมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้มีทั้งระดับปัจเจกชนและชุมชน คำว่าปัจเจกชนพึ่งตนเองหมายถึงการที่บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น

^{๒๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา: เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๖๗-๗๓.

สามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิต สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตัดสินใจในเรื่องสำคัญได้เองหรือสามารถขอคำแนะนำของผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตน ส่วนชุมชนนั้นหมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร ดังนั้นการพึ่งตนเองได้ของชุมชนหมายถึงการที่ชุมชนมีความสามารถดังกล่าว ชุมชนที่ใช้ทฤษฎีนี้เป็นชุมชนในชนบท อันเป็นชุมชนที่มีประชากรไม่หนาแน่น โครงสร้างสังคมไม่ซับซ้อน ประชาชนมักเป็นผู้ที่นิยมความซื่อสัตย์ เคร่งครัดประเพณี ไม่ค่อยเข้าใจบทบาทของผู้อื่นนอกจากพวกตัวเองมากนัก ทั้งนี้ “การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท” หมายถึง การที่ชุมชนชนบทที่มีความสมดุล ในสิ่งจำเป็นต่างๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในปัจจุบันทั้ง ๕ คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม จึงได้พัฒนาเป็น TERMS MODEL เป็นภาพรวมของการวิเคราะห์ชุมชน โดยองค์ประกอบตามแบบจำลอง TERMS ประกอบด้วย

๒.๓.๑ พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (T: Technology Self Reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคมเช่น การรู้จักวางโครงการ รู้จักจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบำรุงรักษาให้คงสภาพที่อยู่เสมอเพื่อการใช้งาน ซึ่งรวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยจะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือรวมทั้งการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้การประกอบอาชีพด้านการบริการ ซ่อมแซมเครื่องจักรเครื่องมือ ช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชน ทำให้ได้ข่าวสารที่ดี ทันทต่อเหตุการณ์ รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีทางสังคมการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี การรู้จักการวางโครงการการบริหารโครงการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๒.๓.๒ พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (E: Economic Self Reliance) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ(การทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอควร ประชาชนในชุมชนเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียงสามารถซื้อหาอาหารหรือปัจจัย ๔ อย่างอื่น ได้สามารถซื้อสิ่งของ ยาแก้ป่วยไข้ ไปหาหมอรักษาไข้ หาเครื่องกีฬามาเล่นทำให้สุขภาพแข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษามาช่วยตัวเองและลูกหลานในการศึกษาเล่าเรียน

๒.๓.๓ พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (R: Resources Self Reliance) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ในชุมชน หรือสามารถหามาได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เกิดเสียสมดุลธรรมชาติมากนัก ตัวอย่างเช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์บกและน้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆที่มีค่าและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

๒.๓.๔ พึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (M: Mind Self Reliance) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็ง ในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเอง ในการป้องกันกิเลสตัณหา ไมโลภ โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากดี จนเกินความสามารถของตน โดยต้องเป็นคนเข้มแข็ง ปลงใจและปึกใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเอง และยังเป็นคนรู้จักพอ

๒.๓.๕ พึ่งตนเองได้ทางสังคม (S: Social Self Reliance) หมายถึง ภาวะการณ์ที่คนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของตนไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพโดยกลุ่มของตนเอง หรืออาจขอความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ซึ่งเป็นการสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง เช่น การศึกษา การสื่อสารระหว่างกัน ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

ทั้งนี้ความหมายรวมของแบบจำลอง TERMS ได้อธิบายถึงการที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ต้องอาศัยตัวแปรเหตุ ทั้ง ๕ องค์ประกอบดังกล่าว การพึ่งตนเองของชุมชนจึงจะเป็นการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์ ตัวแปรเหตุแต่ละตัว เพียงทำให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้บางส่วน คือ เฉพาะตัวแปรเหตุตัวนั้น ๆ เท่านั้น และหากไม่ครบทั้ง ๕ องค์ประกอบจะถือว่าชุมชนยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง ในแต่ละตัวแปรเหตุ การพึ่งตนเองได้สามารถอธิบายได้ ดังเช่น “ยิ่งชุมชนชนบทใดสามารถพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีได้มากเพียงใด ชุมชนชนบทนั้นก็ยิ่งสามารถพึ่งตนเองได้มากเพียงนั้น” เป็นต้น และตัวแปรเหตุตัวอื่น ๆ ก็อธิบายได้ในลักษณะนี้เช่นกัน

ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบทนั้น ได้มีการประยุกต์เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติงานในชุมชนในมิติต่างๆ เช่น การประยุกต์ในงานด้านเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งมีการสรุปหลักแห่งแนวคิดเพื่อการดำเนินการที่จะปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม และยังเกิดผลตามความมุ่งหมาย โดยมีแนวทางในการดำเนินการ ๓ ด้าน คือ การผลิต การจำหน่าย และการบริโภค

กระบวนการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนภายใต้ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบทนั้น ยุทธศาสตร์เริ่มแรกก็คือ สร้างองค์กรชุมชน แต่ไม่มุ่งเน้นรูปแบบกิจกรรมต่างๆ เป็นการรวมตัวแบบธรรมชาติ เข้ามาพูดคุยปรึกษาหารือร่วมกันถึง สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและกระทบต่อครัวเรือน วิเคราะห์สาเหตุทางเลือกสร้างกระบวนการเรียนรู้ การจัดการให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยภาคีหรือเครือข่ายทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเอกชน นักวิชาการ เข้ามาช่วยเหลือสนับสนุนให้กำลังใจในการดำเนินการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองในแต่ละขั้นตอน โดยคนในชุมชนต้องมีความสามัคคี และเข้มแข็ง มุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง ทำให้สามารถสร้างแนวทางการพัฒนาขึ้นในชุมชนตลอดจนพึ่งพาองค์กรทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรเอกชน ทั้งนี้ การพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนั้น จะเกิด

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดไปสู่ชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ผสมผสานจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ผสมผสานความรู้สากล และนำไปพัฒนาให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชุมชนนั้นๆ ผลการรวมกลุ่มจะสร้างศักยภาพหรือความเข้มแข็งของชุมชนได้ เป็นชุมชนพึ่งชุมชน บริหารด้วยภูมิปัญญาของคนในชุมชน^{๒๔}

การทำแผนธุรกิจ สำหรับเกษตรกรพึ่งตนเอง

สำหรับการทำเกษตรในแนวทางเกษตรพอเพียง พึ่งตนเอง หากเรานำมุมมองทางด้านการทำธุรกิจเป็นแนวในการสร้างกรอบคิดการทำแผนงาน ก็น่าจะเป็นรูปแบบที่ให้มุมมองที่เป็นประโยชน์อย่างมากวิเคราะห์ชีวิต คิดพึ่งตนเอง ในมุมมองของการทำธุรกิจเริ่มต้นด้วยการกำหนดเป้าหมาย พันธกิจ วิสัยทัศน์ วิเคราะห์จุดอ่อนและจุดแข็ง โอกาสและอุปสรรคทำการประเมินความเป็นไปได้ทางธุรกิจ วิเคราะห์ตลาด วิเคราะห์คู่แข่ง ชีวิตที่เป็นพนักงานบริษัทหรือเจ้าของธุรกิจ มักจะมีเป้าหมายที่ “เงิน” พนักงานต้องการเงินเดือนสูงๆ รายได้งาม หากเป็นเจ้าของธุรกิจมักจะคิดถึงแต่ผลกำไร เรื่องที่จะคิดถึงคนอื่น สิ่งแวดล้อม เรื่องชีวิต นั้นมีไม่มากนัก อย่างมากก็ผุดโครงการ CSR มาเป็นน้ำจิ้ม ไม่ทำอะไรจริงจัง นอกจากจะเป็นการทำธุรกิจเพื่อสังคมไปเลย

ผลตอบแทนที่ได้จากการทำธุรกิจ หรือรายได้จากเงินเดือน อาจทำให้เราสะดวกสบาย มีความมั่งคั่ง แล้วไปรองรับและตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของชีวิต ให้มีความมั่นคง แต่อาจจะไม่ยั่งยืน วันที่เราไม่สามารถทำงานได้ ป่วย หรือไม่มีงาน จนให้ทำไม่มีรายได้ ความมั่งคั่ง มั่นคงก็จะหายไปทันที

ในมิติของการใช้ชีวิต คุณภาพชีวิตของมนุษย์เงินเดือน เข้าวันจันทร์เป็นวันน่าเบื่อ อังคาร พุธ พฤหัส ต้องเร่งรีบ ตื่นแต่เช้า เดินทางฝ่าจราจรอันแสนติดขัดในเมืองหลวง ที่เต็มไปด้วยมลพิษ และผู้คนที่เบียดเสียดกันเดินทางไปทำงาน เข้างานสายโดนหักเงิน ลากิจเท่าที่กำหนดไว้ ลาป่วยต้องไม่สบายหนัก เรื่องพักไม่ต้องคิดเพราะชีวิตผูกติดกับงาน พอถึงวันศุกร์ ก็กลายเป็นวันสุขแห่งชาติ เพราะพรุ่งนี้จะได้หยุด เวลาของชีวิตถูกใช้ในการขายแรงให้นายจ้าง ตั้งแต่แรงงานไร้ทักษะ ไร้ฝีมือ จนเป็นผู้บริหารที่เป็นลูกจ้างชั้นดี ก็ไม่ต่างกันมากนัก ดูเหมือนสะดวกสบายแต่อาจจะไม่มีความสุข การทำเกษตรเป็นมากกว่าการทำธุรกิจ เพราะอาชีพเกษตรผูกพันกับวิถีชีวิต สัมพันธ์กับการใช้ชีวิต การกำหนดเป้าหมายจึงเป็นการคิดถึงชีวิต วิเคราะห์ชีวิต ให้เป็นไปตามที่ต้องการ

ดังนั้นเป้าหมายของชีวิตบนพื้นฐานการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง จึงสามารถกำหนดให้เป็นพอเพียง มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน ได้ระยะสั้น ทำเพื่อพออยู่ พอกิน พอใช้ และพอร่มเย็นระยะกลาง แบ่งปัน แจกจ่าย จำหน่ายเพื่อมีรายได้ ขยายแนวคิด รวมกลุ่ม ประสานกันเป็นเครือข่าย เกื้อกูล

^{๒๔}มานิตย์ ทวีกสิกรรม, กระบวนการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง, (กรุงเทพมหานคร: ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗.

ช่วยเหลือกันระยะยาว ฟังพาและฟังฟังกันกับคน ชุมชนและธรรมชาติ หมุนเวียนเป็นวัฏจักรที่ไม่รู้จน
สู่ความยั่งยืนนั่นเอง

ในมุมมองของการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง ก็ขึ้นอยู่กับตัวเกษตรกรและพื้นที่ ความพร้อมใน
การทำการผลิต เช่น ดิน น้ำ เป็นอย่างไร หรือถ้าจะขาย ขายได้อย่างไร เป็นต้น แล้วนำจุดอ่อนมา
จัดการปรับปรุงแก้ไข นำจุดแข็งมาทำประโยชน์ให้มากที่สุด เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองส่วนโอกาสนั้น
ปัจจุบันอาหารอินทรีย์เป็นที่ต้องการมาก ผู้คนรักและห่วงใยสุขภาพมากขึ้น ทำให้โอกาสของการทำ
เกษตรอินทรีย์มีมาก ในเรื่องอุปสรรคก็อาจจะมีเรื่องเกี่ยวกับการรับรองมาตรฐานต่างๆ การจัดการ
ขนส่ง เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ภาพรวมทางการตลาด หากเราเริ่มทำจากพื้นฐาน ทำเพื่อพออยู่ พอกิน
พอใช้ แบ่งปัน แจกจ่าย จำหน่ายเพื่อมีรายได้ ขยายแนวคิด รวมกลุ่ม ประสานกันเป็นเครือข่าย เกื้อ
กูลช่วยเหลือกัน ฟังพาและฟังฟังกันกับคน ชุมชนและธรรมชาติ คงไม่เพียงแต่เราที่อยู่รอด โลกก็อยู่
รอดด้วย...

แผนการผลิต คิดจากสิ่งที่มี

ในมุมมองความคิดของการพึ่งพาตนเอง รากฐานที่สำคัญคือการผลิต ผลิตเพื่อใช้เป็นปัจจัยใน
การดำเนินชีวิต เกื้อกูลสังคมและสิ่งแวดล้อม บรรพบุรุษของเราได้บุกเบิกแหล่งทำมาหากิน ที่
เหมาะสมกับสภาพอากาศ ภูมิประเทศ จนสร้างเป็นภูมิสังคม ผ่านกาลเวลา บ่มเพาะประสบการณ์ใน
การเอาตัวรอดจนมาถึงปัจจุบันในช่วงที่ผ่านมามีการปฏิวัติแนวคิดการผลิต จากการทำอยู่ทำกิน เข้าสู่
ระบบอุตสาหกรรมทำเพื่อขาย กระตุ้นการเพิ่มผลผลิต สร้างกรอบคิดทุนนิยม มีใช้เงินตราเป็นรูปแบบ
การแลกเปลี่ยน และสร้างค่านิยม งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข พัฒนาและหยิ่งรักลึกในใจเราจน
ทำให้ชีวิตนี้ขาด ‘เงิน’ ไม่ได้

ในรูปแบบการทำธุรกิจ แผนธุรกิจส่วนมากจะคำนึงถึงผลกำไรเป็นหลัก การผลิตที่เน้น
ปัจจัยเพื่อการแข่งขัน ปัจจัยการผลิตต่างๆ จึงถูกมองในรูปแบบทุน หาวัตถุได้ถูกแค้ไหน เครื่องมือ
ที่ทำให้ต้นทุนการผลิตถูกที่สุด จนบางอาจครั้งมองข้ามเรื่องคุณภาพก็มี หรืออาจนำมุมมองการพัฒนา
สินค้าที่แตกต่างจากคู่แข่งมาใช้ เพื่อเป็นทางเลือกที่ดีกว่าคู่แข่ง

การทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง เริ่มต้นเน้นการผลิตที่ตอบสนองของชีวิตให้พออยู่พอ
กิน ขยายไปสู่การแบ่งปัน เพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันของระบบสังคมในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน
และกัน แล้วจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถผลิตเองได้
และเมื่อพิจารณาวิถีการผลิตของการทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองแล้ว จึงควรทำให้เหมาะสมกับพื้นที่
ตามภูมิสังคม พื้นที่ลุ่มทำนาได้ ก็ทำนาเพื่อผลิตอาหาร ทำเกษตรผสมผสานหลากหลายเพื่อให้ได้
ผลผลิตที่หลากหลาย จัดการปัจจัยการผลิตได้ด้วยตนเอง เช่น จัดการน้ำ โดยการขุดบ่อกักเก็บน้ำ ขุด
บ่อน้ำตื้น หรือเจาะบ่อบาดาล จัดการดินด้วยการทำปุ๋ยได้เอง ทำอาหารพืช สัตว์ รวมทั้งดูแลรักษาพืช

สัตว์ได้ด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกก็ถือว่าเป็นการลดต้นทุนการผลิต เลือกใช้เครื่องมือ เครื่องทุนแรงที่เหมาะสม เป็นต้น ค่อยๆเพิ่มเติมจากเล็กๆ เพื่อเรียนรู้จนไปสู่การผลิตที่หลากหลาย

กระบวนการผลิตในภาคธุรกิจอุตสาหกรรม มีการสร้างกระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน เครื่องจักรทันสมัย แบ่งงานออกเป็นส่วนๆ ผลผลิตที่ได้มีการคัดกรอง ตรวจสอบคุณภาพ และยังสามารถจัดการของเหลือจากกระบวนการผลิต แล้วแปรเปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง สร้างรายได้ อีกทางหนึ่ง กระบวนการผลิตที่ดีสามารถทำระบบไม่ให้มีของเสียออกจากระบบได้ เช่น โรงสีข้าว เมื่อรับข้าวเปลือกจากชาวนา ทำการสีข้าว ได้ข้าว รำและปลายข้าวไปขาย เศษที่เหลือเป็นแกลบก็นำไปเผาในระบบเตาชีวมวลเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในโรงสีต่อไป ชี้แกลบที่ได้ก็ยังสามารถใช้ได้อีกด้วย

หากเราพิจารณากระบวนการผลิตที่ไม่มีของเสียในมุมมองของการทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง ก็สามารถทำได้เช่นกัน แต่ต้องทำการจัดระบบเชื่อมโยงภาคการผลิตที่หลากหลายสอดคล้องกัน เช่น เมื่อเราปลูกกล้วย ต้นกล้วยช่วยอุ้มน้ำ ผลกล้วยนำไปรับประทาน ขาย หากเหลือก็เป็นอาหารสัตว์ ไก่ เป็ด ปลา ได้เจริญเติบโต เมื่อจับปลามากิน หรือขาย เศษปลาก็นำมานำน้ำหมักบำรุงพืช ไก่ที่เลี้ยงไว้ก็จะถ่ายมูล นำไปหมักเป็นปุ๋ยหมักชีวภาพ บำรุงพืชอีกต่อไป การสร้างระบบหมุนเวียนทรัพยากรแบบ พึ่งพากันและกัน ก็เป็นการใช้หลักการผลิตที่มีประสิทธิภาพเช่นกัน

หลักสำคัญในการผลิตคือ คิดจากสิ่งที่มี หวงค์ความรู้จากสิ่งที่เรามีมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด พัฒนาจากสิ่งที่มีเป็นหลัก หรือหากไม่สามารถทำในสิ่งที่ต้องการได้ก็ให้ใช้น้อยที่สุด...

ภาพประกอบที่ ๒.๓ แสดงการจัดการ พึ่งตนเอง พึ่งกันเอง

ในบริษัทธุรกิจจะมีการวางโครงสร้างหน่วยงาน และบุคลากร ให้เหมาะสมกับกระบวนการทำงาน รองรับการทำงานอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้งานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ดังนั้นบุคลากรจึงถูกกำหนดให้เป็นฟันเฟืองในการทำงาน เป็นแรงงานในระบบทุนนิยม สำหรับการทำเกษตรไม่เป็นเพียงอาชีพ แต่เป็น ‘วัฒนธรรม’ ที่มีการสั่งสมภูมิปัญญา สืบทอด ปลูกฝัง วิธีการใช้ชีวิตและการทำงาน การทำงานของเกษตรกรจึงผูกพันซึ่งพัวอาศัยกันและกัน รวมถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เกษตรกรที่ทำกสิกรรม ปลูกพืช จำเป็นต้องดูแลดิน จัดการน้ำ และวางแผนสร้างปัจจัยเพื่อการผลิตต่างๆ ให้สอดคล้องและพึ่งพากัน โดยพื้นฐานแล้วเมื่อดินคือรากฐานของการกสิกรรม หากต้องดูแลดินในแบบพึ่งตนเอง จำเป็นต้องทำความรู้จักดิน และสิ่งมีชีวิตในดิน โดยการเลี้ยงดิน แล้วให้ดินเลี้ยงพืช สามารถพึ่งตนเองด้วยการทำดินให้มีชีวิต เต็มอินทรีย์วัตถุ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพเพื่อหล่อเลี้ยงดิน สำหรับการดูแลจัดการน้ำให้เพียงพอต่อการใช้อุปโภคบริโภค ไม่รอเพียงฝน หรือระบบชลประทาน ต้องพึ่งตนเองด้วยการขุดบ่อกักเก็บน้ำ บ่อน้ำตื้น หรือบ่อบาดาลเพื่อสำรองน้ำไว้ยามจำเป็น เมื่อเราจัดสมดุลกันธรรมชาติจะดูแลกันเอง มีจุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ มีไส้เดือนทำหน้าที่พรุนดินเติมอากาศในดิน ต้นไม้ทุกต้นทำหน้าที่เป็นทีมงานช่วยกันสร้างผลผลิตตามปัจจัยที่เหมาะสม ชีวิตทุกชีวิตทำหน้าที่ของตนเองอย่างเกื้อกูลและพึ่งพอาศัยกัน อาจจะมีเพียงเกษตรกรและคนในครอบครัวเท่านั้นที่คอยดูแลให้ผลผลิตออกมาตามที่ลงแรงลงไป

การพึ่งตนเองในระบบเกษตร หากมองให้รอบด้านปัจจัยการผลิตต่างๆ จำเป็นต้องสร้างและพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็น เมล็ดพันธุ์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ การพัฒนาเครื่องทุ่นแรงหรือเครื่องมือทางการเกษตร การพัฒนาเทคโนโลยีแบบชาวบ้าน ที่ง่ายปรับเปลี่ยน ปรับปรุงได้ด้วยตนเอง

การพึ่งพอาศัยกันก็เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งเคยเป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนที่จะถูกแทนด้วยค่านิยมแบบการจ้าง ใช้เงินมาเป็นตัวแปรในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและชุมชน เราจำเป็นต้องกลับไปสู่สังคมของการให้ ยิ่งให้ยิ่งได้ เพื่อเป็นการสร้างวัฒนธรรมแบบพึ่งพอาศัยกันอีกครั้งเช่นเดียวกับการดูแลกันแลกันของพืช สัตว์และสิ่งแวดล้อม ความเป็นคนที่มีสังคมก็เป็นระบบพึ่งพอาศัยกันและกัน โอบอ้อมอารีกัน เป็นระบบพึ่งกันเอง สังคมไทยก็จะมั่นคงและยั่งยืนแผนการตลาด จากใจสู่ใจ

ในภาคธุรกิจการทำแผนการตลาดเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อทำการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมทำเพื่อขาย จะขายได้ต้องมีการตลาดช่วย โดยพื้นฐานก็จะรู้จักกันในนาม ๔P (Product Price Place Promotion) Product สินค้าที่มีคุณภาพ แตกต่างจากคู่แข่ง ทั้งคุณสมบัติ รูปลักษณ์ การใช้งาน ความปลอดภัย ความคงทน และเหมาะสมกับผู้บริโภค Price กำหนดราคาที่ถูกค่าจะเต็มใจจ่าย หรือตลาดเป็นผู้กำหนดราคา หรือคิดจากต้นทุนการผลิตทั้งหมด Place สินค้าไปสู่มือของลูกค้าได้อย่างไร เมื่อไร ทันต่อความต้องการหรือไม่ Promotion ทำกิจกรรมต่างๆ ให้ลูกค้าซื้อสินค้าเรา ทั้งลด แลก แจก แถม

ทำการสร้างแบรนด์เพื่อบอกตัวตนและการจดจำของผู้บริโภค ให้นึกถึงสินค้าและบริการของเรา ไม่ว่าจะนวัตกรรมทางการตลาดจะออกมาอย่างไรก็ตาม ก็เป็นการตลาดที่มองผู้ซื้อสินค้าเป็นลูกค้า คนซื้อ ผู้ใช้งาน ทำให้สินค้าและบริการเป็นเพียงสิ่งตอบสนองความต้องการของคน เพื่อความสะดวกสบาย ความสวยงาม ซึ่งเป็นเพียงปัจจัยภายนอกเท่านั้น ในมุมมองของการทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง จำเป็นต้องเริ่มต้น จากตัวเกษตรกรเอง สร้างรากฐานจากใจของเกษตรกร ใจรักที่จะสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ปลอดภัย สะอาด ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ใจที่ปลดปล่อยความโลภออกไป วิเคราะห์และวางแผนการผลิต ด้วยปัจจัยที่ตนเองมีแบบพึ่งตนเอง เพื่อลดต้นทุนการผลิต ใจรักที่จะให้แก่ผู้บริโภค ให้ราคาที่เหมาะสมกับน้ำพักน้ำแรง หรือถูกใจก็ให้ฟรีกันเลย มีการกำหนดราคาแบบเป็นธรรม บนพื้นฐานของความเป็นจริง ไม่ถูกหรือแพงเกินไป รวมถึงไม่นำกลไกราคามาสร้างผลประโยชน์แก่ตนเอง ใจรักที่จะมอบสิ่งดี ๆ ให้ถึงมือผู้บริโภคที่ได้ลิ้มลอง ใช้สอยประโยชน์อย่างเข้าใจ สร้างช่องทางการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ที่พร้อม ด้วยเครื่องมือต่างๆ ที่มีหลากหลายอยู่ในปัจจุบัน ใจรักที่จะทำกิจกรรมดีๆ บ่งบอกคุณประโยชน์ โห่ และสร้างสรรค์ เพื่อดูแลตนเองและคนที่รัก ให้คุณค่าและความหมายจากใจ เปิดเผย ใจจริงใจ ถูกต้องและตรงไปตรงมา ใจที่ซื่อสัตย์เป็นต้นทางที่จะทำให้ให้สร้างการยอมรับ และไว้วางใจเชื่อใจในการใช้ อุปโภค บริโภค ผลิตภัณฑ์ของเรา เมื่อเราเริ่มจากใจที่จะให้ ใจก็จะส่งไปกระทบใจของผู้รับ ในภาพของความเป็นเพื่อน พี่น้องญาติสนิทมิตรสหาย ทั้งหมดเป็นคนที่เรารัก เรากำลังมอบสิ่งดีๆ ให้คนที่เรารัก อิ่มใจผู้ให้ อุ่นใจผู้รับ

ในหลักของการตลาดมีหลายแนวคิดที่สามารถนำมาปรับใช้กับการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองได้ กลยุทธ์เหล่านี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ เช่นเมื่อสินค้าการเกษตรเป็นสินค้ามีฤดูกาลที่หากมีผลผลิตมาก ราคาจะตก เราสามารถจัดระบบการออกผลผลิต ให้ออกก่อน ออกหลัง หรือออกนอกฤดู ได้หรือไม่ เช่น มะนาวนอกฤดู ทุเรียนทวาย เป็นต้น ทำให้ได้ราคาดีขึ้น ลองมองหา blue ocean ในการทำเกษตร โดยทั่วไปผักผลไม้มักจะใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค หากเราทำเกษตรอินทรีย์ ก็เป็นตัวเลือกใหม่ในพื้นที่ สร้างความแตกต่างและเป็นตัวเลือกใหม่ๆ แก่ผู้บริโภคได้ การสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า ได้ทั้งการแปรรูป คิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ซึ่งเป็นแนวทางปรกตอยู่แล้ว แต่สำหรับการสร้างมูลค่าเพิ่มแบบอื่นๆ ในแนวทางของการสร้างนวัตกรรม อันนี้อาจยากหน่อยแต่ก็ทำได้ ต้องลองมองหาดูครับ ผมลองยกตัวอย่าง เช่น เผ่าถ่านแบบชาวบ้าน ใช้เตาดินกลบกับพื้น ได้ถ่านน้อย ใช้น้ำเยอะ ถ่านเป็นหัวหงอก ปรับมาเฝ้าถ่านแบบเตาถึง ๒๐๐ ลิตรได้ถ่านคุณภาพดีขึ้น และได้น้ำส้มควันไม้ หรือปรับปรุงเป็นการทำถ่านชีวภาพ เพื่อนำไปใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพปุ๋ยชีวภาพ หากสร้างเป็นนวัตกรรมได้ก็เฝ้าถ่านเป็นยา ที่มีมูลค่าสูงได้ เป็นต้น พื้นฐานสำคัญของการตลาดคือจุดขาย ซึ่งอาจเป็นภาพรวมของการทำธุรกิจ วิธีการผลิต ผลิตภัณฑ์ การบริหารจัดการ เทคโนโลยี ที่สะท้อนรวมเป็นตัวตนของเราที่เรียกว่า Brandการทำเกษตรแบบพึ่งตนเองจะบ่งบอกตัวตนของคุณ

และเป็น Brand ของคุณด้วย หากเกษตรกรเริ่มใส่ใจที่โอปอ้อมอารี มีเมตตา สร้างผลผลิตที่ปลอดภัย มอบจากใจสู่ใจแก่ผู้บริโภค เสมือนให้คนที่เรารัก จะนำไปสู่ความมั่นคงและยั่งยืน

แผนการเงิน แบบเดินทีละก้าว ใช้เงินกู ไม่ใช้เงินกู

สำหรับภาคธุรกิจ การทำแผนการเงิน ค่าใช้จ่ายในการลงทุน แรงงาน เครื่องจักร อุปกรณ์ เงินทุนหมุนเวียน การจัดการกระแสเงินสด รวมถึงเงินทุน และแหล่งทุน เป็นเครื่องมือสำคัญในการติดตาม ตรวจสอบความเป็นไปของธุรกิจได้ดี ทำให้เราสามารถมีแนวทางในการบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพสำหรับการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง การจัดการเรื่องทุนเป็นสิ่งสำคัญ แต่หลายคนมักจะเข้าใจว่าทุนอันนี้คือ เงิน เมื่อจะทำอะไรก็ต้องใช้ทุน(เงิน) แต่ไม่ใช่ทั้งหมด ทุน ในความหมายของการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง แบ่งได้เป็นทุนเวลา ทุกคนมีเวลาต่อวัน ๒๔ ชั่วโมงเท่ากัน แต่ใช้เวลาที่มีได้ต่างกัน ที่สำคัญคือบริหารจัดการเวลาอย่างไรให้เหมาะสม เวลาใดควรทำ เวลาใดควรพักทุนแรงสองมือของเรา คือต้นทุนที่สำคัญ เรามีแรงก็ทำงานต่อไปได้ด้วยความพากเพียร มุ่งมั่น จนถึงความสำเร็จ

ทุนความรู้ การแสวงหาความรู้เพื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับเกษตรกรยุคนี้ ความรู้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราบรรลุถึงจุดมุ่งหมายที่คาดหวังไว้ เช่น ความรู้เรื่องวัฏจักรของการพึ่งพาอาศัยของพืชและสัตว์ นำมูลสัตว์หมักเป็นปุ๋ยให้พืช นำพืชมาเป็นอาหารสัตว์ เป็นต้น

ทุนปัญญา เมื่อเรียนรู้และฝึกฝนจนทำได้ดีแล้ว จะเกิดเป็นปัญญา มองเห็นหนทางและทางออกในการจัดการปัญหา ดังเช่น หากเราว่ายนน้ำเป็นแล้ว เมื่อตกน้ำก็จะว่ายน้ำได้ทันทีโดยไม่ต้องฝึกฝนเรียนรู้ใหม่ เป็นต้น เมื่อเราพบเจอปัญหาแบบนี้ก็จะรู้ได้ทันทีว่าจะแก้ไขอย่างไร

ทุนนวัตกรรม การค้นคว้า คิดค้นอยู่เสมอ อาจนำเราไปสู่แนวทาง วิธีการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการทำการเกษตร การสร้างนวัตกรรมอาจจะยากสำหรับบุคคลทั่วไป เพราะต้องสั่งสมความรู้ที่มีความสัมพันธ์กันและมากพอจึงจะนำไปคิด เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมได้

ทุนสังคม การพึ่งพาอาศัยกันทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อหนุน การเอาแรงกัน เป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการให้ และลดละความเห็นแก่ตัวลงไป

ทุนเงิน จึงไม่ใช่ปัจจัยหลักของการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง เป็นปัจจัยที่มาหนุนเสริมให้เราหาสิ่งที่ไม่สามารถทำเองได้เท่านั้น

เมื่อเราเริ่มต้นด้วยการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก เรื่องของเงิน หรือการทำแผนการเงินจึงไม่ใช่เรื่องสำคัญ เริ่มต้นจากทำแบบเล็กๆ เดินทีละก้าว ทบทวน ปรับปรุงแก้ไข ปรับเปลี่ยน จนกว่าจะไปถึงเป้าหมายอันยิ่งใหญ่ เป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ ต้องการแรงใจที่ใหญ่ยิ่ง

การเกษตรกับความเสี่ยง หรือเกษตรแบบเสี่ยงๆ

เมื่อพูดถึงความเสี่ยงในการทำธุรกิจ มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก สำหรับปัจจัยภายใน เช่นความผิดพลาดของระบบต่างๆ ก็ใช้ความเฝ้าระวัง ติดตามและตรวจสอบอย่างใกล้ชิด แต่

ปัจจัยภายนอกไม่สามารถกำหนดได้ ก็ทำแผนสำรองขึ้นมา ด้วยการสร้างเหตุการณ์จำลองและวางแนวทางในการจัดการปัญหาตามแผนที่จัดวางไว้ การทำเกษตรแบบเสี่ยงๆ ของเกษตรกรปัจจุบันที่พบเห็นโดยทั่วไป

ชาวนา ทำนาแบบพึ่งเทวดา ฟ้าฝน ปีที่ฝนพอดีก็มีผลผลิต น้ำท่วมฝนแล้งก็อด ชีวิตที่ผูกไว้กับระบบเงิน ขายข้าวแล้วซื้อข้าวกิน ราคาข้าวถูกกำหนดโดยตลาดโลก พ่อค้า โรงสี ชาวนาแบบนี้จึงเป็นกระตุกสันหลังๆ ที่รอวันล้มหายตายจากไป ชาวสวน ทำผลไม้เชิงเดี่ยว ทุกอย่างต้องใช้เงินทุน ต้องการผลผลิตมาก ก็ลงทุนมาก ทั้งปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ไม่รวมต้นทุนชีวิตที่ลงแรงลงไปเสี่ยงกับราคาที่ไม่แน่นอน ปีนี้โชคดีก็ได้กำไร โชคร้ายก็ขาดทุน รายได้ไม่พอกับต้นทุน ชาวไร่ ไร่อ้อย ไร่มัน ไร่ข้าวโพด ไร่พืชเชิงเดี่ยว ใช้สารเคมีเร่งผลผลิตต่อไร่ ราคาขายก็ถูกผูกขาดจากโรงงานอุตสาหกรรม ที่มักจะบอกว่าราคาเป็นไปตามตลาดโลก ชาวไร่ก็เป็นผู้รับความเสี่ยงนี้ไป ดูเหมือนชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ต้องทำการเกษตรแบบเสี่ยงๆ มีชีวิตแบบเสี่ยงๆ มีชีวิตที่ให้อึดแน่นตลอดเวลาเหมือนลู่หวายรายวัน และส่วนมากจะถูกหวายกิน ทางออกของการลดความเสี่ยงคือการทำเกษตรผสมผสาน ลดหรืองดเว้นการทำเกษตรในแนวทางอุตสาหกรรมหรือเกษตรเชิงเดี่ยวในแนวทางเกษตรผสมผสาน เมื่อมีผลผลิตหลากหลาย ราคาผลผลิตบางอย่างอาจจะไม่ดี แต่บางตัวอาจจะดีปะปนกันไป หากขายไม่ได้ก็ยังสามารถนำไปกินหรือแจกจ่ายได้ ไม่ผูกกับผลผลิตเพียงอย่างเดียว และสามารถสร้างรายได้ในรูปแบบ รายวัน รายสัปดาห์ รายเดือน รายรอบ รายปี และเป็นบำนาญชีวิตได้ เกษตรกรหลายคนคิดว่าการทำเกษตรผสมผสานเป็นเรื่องยาก ต้องดูแลพืชที่หลายชนิด ทั้งต้องรู้จักและเรียนรู้เรื่องพืชเหล่านั้น กลัวว่าทำไปแล้วไม่ได้ผล ทำแบบเดิมจะดีกว่า หากเกษตรกรกลัวหรือไม่กล้าทำ ก็ให้เริ่มจากทำผักสวนครัวไว้กินเองก่อนเพื่อเรียนรู้ แล้วค่อยๆ ขยายไปสู่พืชที่เราชอบกิน ปลูกไปก็เรียนรู้ไป ไม่มีสูตรสำเร็จเพราะมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำเกษตรมากมาย

หมั่นหาความรู้และวิธีการจัดการเรื่องการลดต้นทุน การจัดการดิน น้ำ ปุ๋ย แบบพึ่งพาตนเอง แม้รายได้ลดลง ก็ยังมีกำไร เพราะต้นทุนต่ำ เรื่องขาดทุนก็ไม่ใช่ปัญหาอีกต่อไป

เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก

เครือข่ายเกษตรกรทางเลือก ก่อตั้งขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ จากความร่วมมือขององค์กรชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการ จากภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก ภาคอีสาน และภาคใต้ของประเทศไทย เพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมทางเลือกซึ่งเป็นระบบการเกษตรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ วิถีชีวิตชุมชน และสร้างการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย การเกิดขึ้นของเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกเป็นความพยายามในการเสนอทางเลือกของการทำเกษตรกรรมสำหรับเกษตรกร รายย่อยที่พบว่า การพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในฐานะผู้ผลิตอาหาร ส่งผลต่อการสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและ

ความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนก่อให้เกิดความเสี่ยงแก่ผู้บริโภคในการบริโภคอาหารที่มีสารพิษตกค้าง

เครือข่ายยกระดับการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านการพัฒนาความรู้ และการเคลื่อนไหว เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกรภายใต้สถานการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่พัฒนาไป กระทั่งมีการรวมตัวกันขององค์กรเกษตรกรเข้าเป็นสมาชิกของเครือข่าย โดยเฉพาะในช่วงระยะยี่สิบปีที่ผ่านมา เครือข่ายในปัจจุบัน มีองค์กรสมาชิกทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชาวบ้าน เครือข่ายฯ ได้มีการจัดประชุมระดมความเห็นจากองค์กรชาวบ้านเพื่อพัฒนายุทธศาสตร์การทำงานอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยกระดับการผลิต การแปรรูป และการตลาด โดยจัดเวทีเชื่อมโยงประสบการณ์ การอบรมดูงาน การทดลองหรือการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม การพัฒนาเทคนิควิธีการการเกษตร หนุนรงค์ด้านนโยบาย ร่วมกับพันธมิตรและภาคีเครือข่ายอื่น สร้างประสิทธิภาพทางความรู้ และการขับเคลื่อนงาน เพื่อเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศร่วมกัน

การทำงานเครือข่าย

แนวทางการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรวมทางเลือก คือการสร้างศักดิ์ศรีของเกษตรกรไทย และความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรในการพัฒนาแนวคิด และกำหนดทิศทางในภาคเกษตรกรรมด้วยระบบเกษตรกรรมทางเลือก หรือเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นวิธีการผลิตและการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาและวัฒนธรรมของชุมชน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรรายย่อย เกื้อหนุนให้เกิดความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของคนในสังคม ซึ่งเรามีความเชื่อมั่นว่า “ความอยู่รอดของเกษตรกรรายย่อย คือความอยู่รอดของสังคมไทย ซึ่งความอยู่รอดของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยคือการเกษตรภายใต้วิถีเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเป็นวิถีเกษตรหลักของสังคมไทย”การทำงานของเครือข่ายมีการเชื่อมประสานร่วมกับพื้นที่การทำงานต่างๆ ได้แก่

๑. พื้นที่ภาคเหนือ ได้แก่พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง เชียงราย น่าน และลำพูน
๒. พื้นที่ภาคกลางและภาคตะวันออก ได้แก่ พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ฉะเชิงเทรา ปราชินบุรี และสระแก้ว
๓. พื้นที่ภาคใต้ ได้แก่ พื้นที่จังหวัดพัทลุง สงขลา กระบี่ ชุมพร ระนอง ปัตตานี และ นครศรีธรรมราช
๔. พื้นที่ภาคอีสาน ได้แก่ พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม ยโสธร ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด สุรินทร์ และนครราชสีมา

แนวทางการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก คือ

๑. การพัฒนารูปแบบ องค์กรความรู้

การพัฒนาารูปแบบ องค์ความรู้การจัดการในการผลิต การแปรรูป และการตลาดของกลุ่มเกษตรกร เพื่อนำสู่การทำเกษตรในวิถีเกษตรกรรมยั่งยืน มีการแลกเปลี่ยนเทคนิค องค์ความรู้กันอย่าง ต่อเนื่อง จัดกระบวนการเรียนรู้ ถ่ายทอดเทคนิคการทำเกษตรในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับ เกษตรกรกลุ่มอื่นๆ เพื่อนำสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการใช้สารเคมี ปลูกพืชเชิงเดี่ยว พึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอก มาเป็นรูปแบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมี ปลูกอย่างหลากหลาย และ พึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด

๒. การรักษาสีทธิเกษตรกร

การรักษาสีทธิเกษตรกร เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรมที่มีต่อเกษตรกร จึงมีการ ติดตามสถานการณ์ จัดวงแลกเปลี่ยน วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลง เผยแพร่ ทำความเข้าใจ ร่วมกันของกลุ่มเกษตรกรถึงสถานการณ์และผลกระทบที่เกิดขึ้น เพื่อการรับมือกับสถานการณ์ที่จะ เกิดขึ้น และรักษาสีทธิของตนเอง

๓. การติดตาม ผลักดันงานนโยบาย

การขับเคลื่อนเชิงนโยบาย โดยการประมวลข้อมูลสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้ง เชิงนโยบาย การเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ ที่มีผลต่อวิถีการทำเกษตรในปัจจุบัน และเคลื่อนไหว ติดตาม ผลักดันเชิงนโยบายเพื่อสนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เช่น

- การเจรจาการค้าเสรี
- GMOs
- สารเคมีการเกษตร
- นโยบายเกษตรกรรมยั่งยืน

เพื่อนำสู่ความเท่าทันสถานการณ์ การคิด วิเคราะห์เชื่อมโยง สามารถออกแบบแนวทางการรับมือกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เพื่อสร้างความอยู่รอด และปกป้องฐาน ทรัพยากรอย่างยั่งยืนของกลุ่มเกษตรกรรายย่อย

๔. พัฒนาศักยภาพ/สร้างรูปธรรมการอยู่รอดของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรุ่นใหม่

เป้าหมายในการทำงานเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มคนรุ่นใหม่ กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ ภายใต้นิยามการทำงานของเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกคือ กลุ่มคนเริ่มต้นเข้าสู่การทำเกษตร ในระบบเกษตรยั่งยืน ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิด รูปแบบการผลิตมาสู่การผลิตในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ ๒๐-๔๕ ปี

ในการสืบทอดเกษตรกรรมยั่งยืน ในกระบวนการทำงานได้ดำเนินงานในด้าน

๑. เสริมศักยภาพให้ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมยั่งยืน การวิเคราะห์สถานการณ์การ เปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อภาคเกษตร

๒. เชื่อมร้อยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ประสบการณ์การทำเกษตร สร้างขวัญและกำลังใจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบเจอกัน สร้างความสัมพันธ์ในการเชื่อมต่อ และหนุนเสริมกันและกัน พร้อมทั้งเพิ่มจำนวนของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เข้าเป็นพลังร่วมกับการเคลื่อนไหว ผลักดันนโยบายเพื่อสนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

๓. สร้างรูปธรรมการอยู่รอดของคนรุ่นใหม่ภายใต้วิถีเกษตรกรรม พัฒนาให้เห็นรูปธรรมการอยู่รอดของเกษตรกรรุ่นใหม่ภายใต้วิถีการเกษตร การปรับตัว หลักคิด แนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่ที่ยากกลับมาทำการเกษตร

๔. สื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรม นำเสนอให้เห็นชุดประสบการณ์ รูปธรรมการอยู่รอดของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีการเกษตร

๕. การสื่อสารสาธารณะเพื่อให้สาธารณะเห็นคุณค่าของเกษตรกร และเห็นความสำคัญของการทำเกษตรในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ผ่านชุดประสบการณ์ องค์ความรู้ในการสืบทอดและสนับสนุนอาชีพเกษตรกรรมในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของกลุ่มคนรุ่นใหม่ รวมถึงสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อเกษตรกรเผยแพร่ข้อมูลด้านวิถีวัฒนธรรม องค์ความรู้ในวิถีการผลิตและการบริโภคต่อสาธารณะ พร้อมทั้งเผยแพร่ข้อมูลข้อเท็จจริงด้านผลกระทบ ความไม่ธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทยต่อสาธารณะให้รับรู้เพื่อให้เกิดสำนึกร่วมกันในการสนับสนุนเกษตรกรรมยั่งยืน และระบบเกษตรกรรมยั่งยืน

๒.๔ แนวคิดการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (Sustainable Agriculture) หรือ ระบบเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative Agriculture) หรือ ระบบเกษตรกรรมถาวร (Permanent Agriculture หรือ Permaculture) ล้วนเป็นระบบเกษตรกรรมที่มีหลักการใหญ่ๆ คล้ายคลึงกัน มีผู้ให้คำจำกัดความและความหมายของแนวทางเกษตรกรรมทางเลือก-เกษตรกรรมยั่งยืนไว้มากมาย แต่ส่วนใหญ่จะใกล้เคียงกัน โดยให้ความสำคัญกับสมดุลของระบบนิเวศ ผลผลิต คุณภาพที่ดี และเพียงพอต่อเกษตรกรและผู้บริโภค การพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่น หลักการสำคัญที่สุดที่มีร่วมกันของเกษตรกรรมทางเลือก-เกษตรกรรมยั่งยืน คือ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการผลิตอาหารและปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่าผลิตเพื่อการส่งออก (เกษตรกรจึงไม่ต้องวิ่งไปตามกระแสของตลาด) มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ระบบการผลิต การบริโภค และการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นมีความสมดุล อาหารที่ผลิตได้เป็นอาหารที่มีคุณภาพปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง และเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข สามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ทำให้ระบบเกษตรกรรมเหล่านี้ดำเนินต่อเนื่องไป

ได้นานที่สุด โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา และไม่เกิดปัญหาทั้งด้านสุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจ

๒.๔.๑ ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืน

องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของเกษตรกรรมยั่งยืนว่า เป็นระบบเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผสมผสานและเชื่อมโยงระหว่างดิน การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ การเลิกหรือลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอกที่อาจเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมและ/หรือสุขภาพของเกษตรกรและผู้บริโภค ตลอดจนเน้นการใช้เทคนิคที่เป็นหรือปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการธรรมชาติของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งมีหลักการพื้นฐาน ๓ ประการคือ

๑. ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ด้วยการพัฒนาการจัดการดินและการหมุนเวียนการปลูกพืชที่ช่วยเพิ่มผลผลิต ลดการพึ่งพาเครื่องจักรและสารเคมีเพื่อการเกษตร ทั้งปุ๋ยและสารป้องกันกำจัดวัชพืชและศัตรูพืช

๒. ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และหาสิ่งทดแทนทดจนนำทรัพยากรธรรมชาติกลับมาเวียนใช้ใหม่ เช่น ที่ดิน (ดิน) น้ำ และสิ่งมีชีวิตในป่า หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีสังเคราะห์ที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม โครงสร้างของดิน และความหลากหลายทางชีวภาพ

๓. ความยั่งยืนด้านสังคม ด้วยการใช้แรงงานที่มีอยู่ให้มากขึ้น อย่างน้อยสำหรับเทคนิคการเกษตรบางประเภท เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและความเป็นปึกแผ่นในสังคม

สำหรับในประเทศไทย ขบวนการเกษตรกรรมทางเลือก-เกษตรกรรมยั่งยืนได้เกิดขึ้นมาเกือบ ๓ ทศวรรษ โดยเริ่มต้นจากการรวมตัวกันของภาคประชาชนครั้งแรกเมื่อปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ มีผู้เกี่ยวข้องทั้งนักพัฒนาจากองค์กรภาคเอกชน นักวิชาการ นักวางแผน และข้าราชการที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ได้ให้คำจำกัดความและความหมายของแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนไว้มากมาย ซึ่งคณะทำงานวิชาการ สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ ๑ ปี ๒๕๓๕ ได้นำมาประมวลเป็นนิยามของเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ว่า “เป็นวิถีเกษตรกรรมที่ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศ สามารถผลิตอาหารที่มีคุณภาพและพอเพียงตามความจำเป็นพื้นฐานเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรและผู้บริโภค พึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ รวมทั้งเอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้อย่างเป็นอิสระ ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม”^{๒๕}

^{๒๕} คณะทำงานวิชาการ สมัชชาเกษตรกรรมยั่งยืนครั้งที่ ๓, เกษตรกรรมยั่งยืน: วิถีเกษตรกรรมเพื่อความยั่งยืนไทย ความเรียงว่าด้วยความหมาย หลักการ และนโยบายเกษตรกรรมยั่งยืน, มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), ๒๕๔๗

ในการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ที่ต้องการส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อตอบสนองการส่งออก รวมทั้งการเข้ามาควบคุมนโยบายการเกษตร โดยไม่ให้ความสำคัญกับเกษตรกร และชุมชนท้องถิ่นที่เป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนตามที่ควรจะเป็น คณะทำงานวิชาการ สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือกครั้งที่ ๓ ปี ๒๕๔๗ จึงได้เพิ่มเติมนัยความหมายที่ให้ความสำคัญมากขึ้นกับเป้าหมายการผลิตอาหารให้พอเพียงต่อครอบครัวและชุมชนเป็นเบื้องต้น และได้ขยายความเพื่อให้เข้าใจความหมายและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยกำหนดเป็นหลักการ ๑๐ ประการของเกษตรกรรมยั่งยืนไว้ อันได้แก่

๑. ใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม
๒. ส่งเสริมให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาความรู้และการวิจัยทางการเกษตร
๓. ใช้ทรัพยากรจากภายใน(พื้นที่/ระบบ)และลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก(พื้นที่/ระบบ)
๔. หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากเชื้อเพลิงฟอสซิล
๕. ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน
๖. ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายของกิจกรรมการผลิตทางการเกษตรในไร่นา และผสมผสานกิจกรรมการผลิตให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างสูงสุด ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีการซึ่งไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่างๆ
๗. ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีการซึ่งไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่างๆ
๘. ปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตอื่นด้วยความเคารพ
๙. ผลิตอาหารที่มีคุณภาพทางโภชนาการ มีธาตุอาหารครบถ้วนในปริมาณที่เพียงพอแก่ความต้องการที่จำเป็นในการดำรงชีวิต โดยตอบสนองต่อความต้องการอาหารและปัจจัยในการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวและชุมชนก่อนเป็นเบื้องต้น
๑๐. เอื้ออำนวยให้เกษตรกรและชุมชนสามารถพัฒนาตนเองได้โดยปราศจากการครอบงำจากภายนอก

๒.๔.๒ รูปแบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืน

ระบบการทำเกษตรกรรมยั่งยืนที่สำคัญๆ และเป็นที่ยึดกันทั่วไป ประกอบไปด้วยการทำเกษตรต่าง ๆ ดังนี้

๑. ระบบเกษตรไร่นาผสมผสาน

ระบบเกษตรไร่นาผสมผสานเป็นระบบเกษตรกรรมพื้นบ้านที่ทำกันในหลายวัฒนธรรมในอดีต แต่ปัจจุบันพอจะหลงเหลือให้เห็นได้ในหมู่ชาวปะเกอญอ บนพื้นที่สูงทางภาคเหนือและภาคตะวันตกของประเทศไทย เป็นวิธีการเพาะปลูกพืชในพื้นที่หนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง โดยจะปลูกพืชแบบผสมผสาน

ทั้งข้าว ผัก และพืชใช้สอยต่างๆ รวมกันในบริเวณพื้นที่เดียวกัน เมื่อทำการเพาะปลูกไประยะหนึ่งจนดินลดความอุดมสมบูรณ์ลง ก็จะย้ายไปทำการเพาะปลูกในพื้นที่ใหม่ และปล่อยให้ดินในพื้นที่เดิมได้ฟื้นความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ แล้วจึงหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมนั้นอีกครั้ง จึงเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของดินไว้ได้มากที่สุดระบบหนึ่ง แต่ในปัจจุบัน มีการทำไร่หมุนเวียนกันอย่างผิดวิธีจนทำให้ระบบเกษตรกรรมวิธีนี้ถูกเข้าใจผิดว่าเป็นการทำเกษตรกรรมแบบไร้เลื่อนลอยที่ไปตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำบนที่สูง

ถึงแม้ระบบเกษตรไร่หมุนเวียนจะต้องมีพื้นที่เพื่อทำการเกษตรหลายแห่งให้หมุนเวียนไปใช้ก็ตาม แต่ถ้าเกษตรกรที่ทำการเกษตรด้วยระบบนี้มีเกณฑ์คุณค่าและวิถีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่เคารพและนอบน้อมต่อธรรมชาติแล้ว ระบบไร่หมุนเวียนจะเป็นระบบการฟื้นฟูดินเพื่อให้สามารถตอบสนองต่อการผลิตอาหาร พร้อมไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในเวลาเดียวกัน ระบบไร่หมุนเวียนที่ถูกหลักการจึงจัดเป็นวิถีทำการเกษตรที่อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และเคารพธรรมชาติอย่างมากวิธีหนึ่ง และไร่หมุนเวียนที่ทำกันอยู่โดยชุมชนชาวไทยบนภูเขาทางภาคเหนือ ก็ได้พิสูจน์ตัวเองได้ระดับหนึ่ง ว่าสามารถเป็นระบบการเกษตรแบบยั่งยืนได้ “ถ้าดำเนินไปตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดกันมา”

๒) ระบบเกษตรผสมผสาน (Integrated farming)

ระบบเกษตรผสมผสานหมายถึงระบบการเกษตรที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจการการผลิตแต่ละชนิดเอื้อประโยชน์กันและกัน และเกื้อกูลกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันอาจจะอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช ? พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ระบบเกษตรผสมผสานจะประสบผลสำเร็จได้ จะต้องมีการวางรูปแบบ และดำเนินการ โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรมแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่งหรือหลายชนิดภายในไร่นาแบบครบวงจร เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างเหมาะสมและให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลด้านสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนมีการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ มีการประสานเกื้อกูลกันระหว่างพืชและสัตว์ เศษซากและผลพลอยได้จากทั้งพืชและสัตว์สามารถเป็นประโยชน์ต่อกิจกรรมของอีกฝ่ายหนึ่งได้ เช่น การเลี้ยงปลาในนาข้าวที่ได้ผลผลิตทั้งข้าวและปลาโดยไม่ต้องใช้สารเคมี การเลี้ยงไก่หรือสุกรบนบ่อปลาทำให้ได้อาหารปลาจากเล้าไก่หรือสุกร หรือการเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ที่ได้ทั้งน้ำผึ้งและมีผึ้งช่วยผสมเกสรดอกไม้ เป็นต้น นอกจากนี้มีการผสมผสานการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์อย่างหลากหลายแล้ว ยังมีการจัดการผลผลิตการเกษตรที่ค้ำนึ่งถึงการตลาดด้วย

๓) ระบบเกษตรไร่นาสวนผสม (Mixed/Diversefied/Polyculture Farming) ระบบเกษตรไร่นาสวนผสมเป็นระบบเกษตรกรรมที่มีกิจกรรมการผลิตหลายๆ ชนิดเพื่อตอบสนองการบริโภคหรือลดความเสี่ยงจากราคาตลาดของผลผลิตที่มีความไม่แน่นอน โดยไม่มีการจัดการให้กิจกรรมการผลิตเหล่านั้นมีการผสมผสานเกื้อกูลกันเพื่อลดต้นทุนการผลิต ตลอดจนไม่ได้คำนึงถึงสภาพแวดล้อมเหมือนเกษตรผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสมในระยะแรกๆ อาจมีการเกื้อกูลกันจากกิจกรรมการผลิตบ้าง แต่กลไกการเกิดขึ้นเป็นแบบ เป็นไปเอง ไม่ได้เกิดจากการตั้งใจจัดการด้วยความรู้ ความเข้าใจ แต่ในระยะหลังๆ เมื่อเกษตรกรเริ่มมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้น ก็เริ่มมีการวางแผนการใช้พื้นที่และเลือกพืชที่จะปลูกเพื่อหวังผลทางเศรษฐกิจมากขึ้น รวมทั้งเกิดผลพลอยได้ มีจุดขายให้เป็นเป้าหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกด้วย

๔) ระบบเกษตรไร่นาป่าผสมหรือวนเกษตร (Agro Forestry) ระบบเกษตรไร่นาป่าผสมหรือวนเกษตรเป็นระบบเกษตรกรรมที่นำเอาหลักการความยั่งยืนถาวรภาพของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำการเกษตร และมีการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้รวมหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์อย่างเหมาะสมและสมดุล คำว่า วนเกษตร มาจากคำว่า “วน” หมายถึง ป่าที่มีความหลากหลายของทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต และคำว่า “เกษตร” หมายถึง การใช้ที่ดินในการผลิตพืชหรือสัตว์ เช่นการเพาะปลูกพืช การทำป่าไม้ ประมง ปศุสัตว์ต่างๆ ดังนั้น วนเกษตร จึงหมายถึงการใช้ที่ดินในการผลิตพืช และสัตว์ให้มากขึ้น หรือมีความซับซ้อนและหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงธรรมชาติมากที่สุด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการทำการเกษตรร่วมกับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีรากฐานหรือปัจจัยการผลิตที่มาจากท้องถิ่นเอง ทั้งนี้การทำวนเกษตรจะมีลักษณะแตกต่างหรือผันแปรไปตามสภาพพื้นที่ รวมถึงทัศนคติ ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และความรู้ความสามารถในการจัดการของแต่ละท้องถิ่นเอง

ระบบวนเกษตรที่ดีควรสามารถเพิ่มการซึมซับน้ำ รักษาหน้าดินลดการสูญเสียดิน โดยให้ความสำคัญอย่างสูงกับการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยต่างๆ ให้เป็นองค์ประกอบหลักของพื้นที่ปลูก และผสมผสานกับการปลูกพืชที่ไม่ต้องการแสงแดดมากในชั้นถัดลงมา ซึ่งจะได้อาศัยร่มเงาและความชื้นจากการที่มีพืชชั้นบนขึ้นปกคลุม ลักษณะพันธุ์พืชที่ใช้ควรเป็นทรงพุ่มเพื่อลดความรุนแรงของเม็ดฝนที่ตกกระทบผิวดิน สามารถรักษาสภาพสมดุลของสภาวะแวดล้อมให้เหมาะสมกับพืชที่ปลูกร่วม เช่น บั๊ร่มเงา พายุ ฝน รวมทั้งควบคุมสภาพความชุ่มชื้นและอุณหภูมิ เป็นต้น พันธุ์ไม้ที่ปลูกควรมีรากลึกพอที่สามารถหมุนเวียนธาตุอาหารในระดับที่ลึกขึ้นมาสู่บริเวณผิวดิน เป็นประโยชน์ต่อพืชรากตื้นที่ปลูกร่วม โดยรวมทั้งระบบควรให้ผลตอบแทนแก่เกษตรกรหลายด้าน เช่น ผลผลิตในรูปอาหาร ยา รักษา โรค ไม้ฟืน ไม้สร้างบ้านและรายได้ สิ่งสำคัญที่สุดควรเป็นระบบที่อนุรักษ์ดินและน้ำได้ดี ปลูกได้หลายสภาพแวดล้อม และง่ายต่อการปฏิบัติในสภาพของเกษตรกร วนเกษตรที่พอประยุกต์ใช้ในประเทศไทยมีอยู่ ๓ ระบบใหญ่ คือ ระบบป่าไม้-ไร่นา ระบบป่าไม้-เลี้ยงสัตว์ และระบบเลี้ยงสัตว์-ไร่

นา-ป่าไม้ ซึ่งวิธีการนำแต่ละระบบไปประยุกต์ใช้ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่เป็นเกณฑ์

ในอดีต นักวิชาการและหน่วยงานด้านป่าไม้เคยใช้คำว่า “วนเกษตร” ในความหมายของการทำป่าไม้ผสมผสานร่วมกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ เป็นการจัดการป่าไม้เป็นหลักร่วมกับการเกษตรทุกแขนง อาจเป็นการปลูกพืชเกษตรในสวนป่า หรือการปลูกพืชเกษตรร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ในสวนป่า และถือเป็นทางออกที่ประณีประนอมสำหรับความขัดแย้งระหว่างความต้องการที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมและความต้องการป่าไม้เพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อม ทำให้วิถีของคนและป่าสามารถดำเนินควบคู่กันไปโดยคำนึงถึงสภาพทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรที่เกี่ยวข้อง แต่แนวคิดและการดำเนินการตามรูปแบบดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับและแพร่หลายนัก เพราะข้อจำกัดของระบบราชการและกรอบคิดที่พ่วงกับการจัดการป่าไม้แบบตะวันตก มาภายหลังระบบวนเกษตรตามที่เข้าใจกันในปัจจุบันได้เป็นที่รู้จักกว้างขวางในสังคมไทย จากการริเริ่มบุกเบิกแนวคิดโดยผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม เมื่อปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ ซึ่งตัดสินใจขายที่ดินส่วนใหญ่เพื่อปลดแอกหนี้สินที่ท่วมตัวจากการทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเพื่อการขาย แล้วแปรสภาพที่ดินที่เหลือไม่ถึง ๑๐ ไร่ ซึ่งเป็นไร่มันสำปะหลังให้เป็นระบบวนเกษตร ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชสมุนไพรผสมผสานกัน โดยดำเนินชีวิตตามวิถีที่พึ่งพาตัวเองจากผลผลิตในที่ดิน

๕) ระบบเกษตรธรรมชาติ (Natural farming) เกษตรธรรมชาติเป็นระบบเกษตรกรรมที่คำนึงถึงระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ และพยายามเข้าใจกระบวนการทำงานของธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยมองว่าธรรมชาติได้จัดทุกสิ่งทุกอย่างไว้อย่างสมดุลดีแล้ว เราจึงควรให้ความสำคัญกับธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเต็มที่โดยรบกวนธรรมชาติให้น้อยที่สุดพร้อมไปกับหาทางอนุรักษ์ธรรมชาตินั้นไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

แนวคิดการทำเกษตรธรรมชาติที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย รวมถึงแนวคิดของมาซาโนบุ ฟูกุโอะกะ ที่เป็นผู้เขียนหนังสือ ปฏิวัติด้วยฟางเส้นเดียว หรือแนวคิดเกษตรธรรมชาติของโมกิจิ โอคาตะ ผู้ให้กำเนิดกลุ่มเกษตรธรรมชาติเอ็มโอเอ (MOA) และแนวคิดเกษตรธรรมชาติคิวเซ ที่แยกออกมาจากกลุ่มเอ็มโอเอ ตลอดจนแนวคิดเกษตรธรรมชาติเกาหลีของ ฮาน คิว โซ เป็นต้น แต่ส่วนใหญ่แนวคิดของเกษตรธรรมชาติจะมีหลักการสำคัญที่คล้ายคลึงกัน คือ การเลียนแบบธรรมชาติของป่าที่สมบูรณ์ และใช้พลังจากสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติตามที่เป็น โดยจะรบกวนหรือแทรกแซงการทำงานของธรรมชาติให้น้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น มีการให้ความสำคัญกับดินเป็นอันดับแรก และเน้นการปรับปรุงดินให้มีพลังสำหรับการเพาะปลูก เหมือนดินในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ เป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อม ไม่เป็นอันตรายต่อเกษตรกรและผู้บริโภค สามารถให้ผลผลิตที่มีทั้งปริมาณและคุณภาพ หรือเป็นระบบเกษตรกรรมที่มีความยั่งยืนมั่นคงในระยะยาว

ในการทำเกษตรกรรมธรรมชาติ จะมีการจัดระบบการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่สอดคล้องกันกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน งดเว้นกิจกรรมที่ไม่จำเป็นหลักๆ ได้แก่ ไม่มีการพรวนดิน ไม่กำจัดวัชพืช ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นปฏิบัติการทางการเกษตรที่คำนึงถึง ดิน พืช และแมลง ไปพร้อมๆ กัน คือ มีการปรับปรุงดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ ปลูกพืชตระกูลถั่วหรือใช้เศษซากพืชคลุมดิน ปลูกพืชหลากหลายชนิด และอาศัยการควบคุมโรคแมลงศัตรูพืชด้วยกลไกการควบคุมกันเองของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ ทำให้มีการอนุรักษ์แมลงที่มีประโยชน์พร้อมไปด้วยกัน จึงเป็นการปลูกพืชในสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลทางนิเวศวิทยา

ปรัชญาและมุมมองของเกษตรธรรมชาติได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับวิธีการทำการเกษตรในปัจจุบันว่าได้ไปไกลเกินขอบเขตธรรมชาติมากน้อยเพียงใด ระบบการทำเกษตรกรรมของมนุษย์ที่มุ่งเน้นการผลิตสินค้าเพื่อตอบสนองต่อระบบตลาด ได้เข้าไปแทรกแซงธรรมชาติมากจนเกินควร เช่น การใช้จุลินทรีย์ต่างถิ่นมาปรับปรุงบำรุงดินเพื่อเพิ่มผลผลิต การนำแมลงต่างถิ่นมาควบคุมแมลงศัตรูพืช และการใส่ปุ๋ยหมักอย่างเกินความจำเป็น เป็นต้น ซึ่งวิธีการเหล่านี้ได้ไปทำลายสมดุลของระบบธรรมชาติ ทั้งที่มีวิธีการทำการเกษตรที่เป็นมิตรและใกล้ชิดกับธรรมชาติมากกว่า แต่ไม่ได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าในยุคสมัยที่เกษตรกรรมเป็นเพียงเครื่องมือของระบบตลาดที่ไม่คำนึงถึงผลพวงที่ตามมา ไม่ใช่วิธีการดำเนินชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

๖) ระบบเกษตรทฤษฎีใหม่ ระบบเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางการทำการเกษตรแบบพึ่งตนเองที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ ได้พระราชทานให้เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่แตก

แนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นวิธีทำการเกษตรที่ทำได้ง่ายไม่ยุ่งยากซับซ้อน สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยรวมของธรรมชาติ มีการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน ปัจจัยการผลิต หรือเศษเหลือใช้จากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกพื้นที่หนึ่ง เพื่อให้เกษตรกรมีอาหารที่ผลิตเองไว้บริโภคอย่างพอเพียงตามอัตภาพ พอมีพอกิน ไม่อดอยาก เหมาะสำหรับพื้นที่ขนาดเล็กประมาณ ๑๐-๒๐ ไร่ เน้นให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้แบบค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง ทำกิจกรรมการเกษตรหลายอย่าง เพื่อให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่ เพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดิน และสร้างสมดุลให้กับระบบนิเวศ สามารถปรับใช้กับพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ โดยจะเน้นการจัดการแหล่งน้ำและจัดสรรแบ่งส่วนพื้นที่ทำการเกษตรอย่างเหมาะสม มีการแบ่งพื้นที่ระหว่าง แหล่งน้ำ/นาข้าว/พืชผสมผสาน/โครงสร้างพื้นฐานและที่พักอาศัย ในสัดส่วน ๓๐/๓๐/๓๐/๑๐ วิธีการของเกษตรทฤษฎีใหม่นี้เป็นวิธีการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม และเป็นฐานรากของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ท่าน การปลูกป่า ๓ อย่างเพื่อประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ป่าไม้ใช้สอยที่เป็นไม้โตเร็วสำหรับใช้ในครัวเรือนเพื่อสร้างสิ่งต่างๆ และเป็นพลังงานหรือไม้ฟืน ป่าไม้กินได้พวกไม้ผลและพืชผักต่างๆ ที่เป็น

อาหารและสมุนไพรรักษาโรค ป่าไม้เศรษฐกิจหรือไม้ใหญ่ที่ปลูกไว้เพื่อขายเมื่อโต ซึ่งให้ประโยชน์ พออยู่ พอกิน พอใช้ และพอร่มเย็น หรือเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศและช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำ? การปลูกพืชที่หลากหลายอย่างเป็นระบบจะช่วยสร้างสมดุลของระบบนิเวศในบริเวณพื้นที่เพาะปลูก? ช่วยปกป้องผิวดินให้ชุ่มชื้น ดูดซับน้ำฝน และค่อยๆ ปลดปล่อยความชื้นให้กับพืชและบริเวณโดยรอบ สร้างความสมบูรณ์และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพภายในบริเวณพื้นที่ป่าปลูก และหากทำทั้งหมดนี้จะสามารถช่วยแก้ปัญหาความเป็นอยู่ที่ยากจนของเกษตรกร ที่จะส่งผลเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม หากสามารถสร้างระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาตนเองได้แม้เพียงหนึ่งในสี่ของระบบเศรษฐกิจทั้งหมด ก็จะสามารถทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงมากกว่าระบบเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาภาคอุตสาหกรรมและการส่งออกอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน^{๒๖}

ทั้งนี้ ต้องเข้าใจว่าแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการอาหารในครัวเรือน และทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้โดยไม่ต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอก ดังนั้น การส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ที่ดี ดำเนินพร้อมไปกับการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีการเกษตร หรือนำทฤษฎีใหม่ไปใช้แค่เพียงรูปแบบโดยไม่เข้าใจเนื้อหาและปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังเกษตรทฤษฎีใหม่นี้ จะนำไปสู่แนวทางการดำเนินงานที่ไม่จัดเป็นเกษตรกรรมยั่งยืนตามความหมายและหลักการที่วางไว้

๓) ระบบเกษตรกรรมประณีต ระบบเกษตรกรรมประณีตเป็นรูปแบบเกษตรกรรมทางรอดที่เกิดจากการการระดมความคิดของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ๑๒ ท่าน^{๒๗} ร่วมกับนักวิจัยระดับชาวบ้านท่านอื่นๆ เพื่อตอบคำถามว่าต้องมีพื้นที่เท่าไรจึงจะทำเกษตรกรรมเลี้ยงชีวิตได้อย่างพออยู่พอกิน สามารถเลี้ยงตนเองและคนในครอบครัวได้ และต้องจัดการพื้นที่อย่างไรให้สามารถเลี้ยงตัวเองและปลดภาระหนี้ที่มีอยู่ได้ คำตอบที่ได้จากการระดมสมอง คือ มีพื้นที่ ๑ ไร่ก็สามารถจะอยู่ได้อย่างพอเพียง การทำเกษตรประณีตจึงเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ๑ ไร่ให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น พอมีพอกิน ปลดภาระหนี้สิน ปลูกไม้ยืนต้นเพื่อเป็นบ้านาณูชีวิตโดยมีหลักการสำคัญได้แก่ การออมน้ำ ออมดิน ออมต้นไม้ ออมสัตว์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการทำเกษตรในพื้นที่ ๑ ไร่อย่างมีความยั่งยืนและเกิดการเชื่อมโยงเป็นระบบนิเวศที่เกื้อกูล นอกจากนี้ ยังต้องมีอิทธิบาท ๔ เป็นปัจจัยพื้นฐานด้านจิตใจที่สำคัญยิ่งอีกด้วย คือ ต้อง

^{๒๖} สุนัย เศรษฐบุญสร้าง การเรียนรู้ร่วมกันแบบมีเข็มมุ่งสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง บริษัท ฟาอภัย จำกัด ๒๕๕๑

^{๒๗} ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานทั้ง ๑๒ ท่าน ได้แก่ ๑) พ่อคำเดื่อง ภาษี ๒) พ่อผาย สร้อยสระกลาง ๓) พ่อสุทธินันท์ ประทุมฤทธิ์ ๔) พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย ๕) พ่อขาลี มาระแสง ๖) พ่อเชียง ไทยดี๗) พ่อทัศน์ กระจยมม ๘) พ่อผอง เกตพิบูลย์ ๙) พ่อบุญเต็ม ชัยลา ๑๐) พ่อจันทร์ที ประทุมภา ๑๑) พ่อสนั่น ปริสาวงค์ และ ๑๒) พ่อทองใบ ต้นโลห์

มีฉันทะ หรือความพอใจรักในการทำการเกษตรกรรม ต้องมีวิริยะ หรือความพากเพียรในการทำงานตามแผนซึ่งรวมถึงแรงงานการลงทุนแหล่งน้ำ การปรับปรุงดิน การจัดหาพันธุ์พืชเพื่อปลูก การจัดหาพันธุ์สัตว์เพื่อเลี้ยง และการใช้เงินทุนที่เป็นเงินยืมมาช่วยเสริม ต้องมีจิตตะ หรือความตั้งใจใส่ใจในงานที่ทำด้วยศรัทธา ใฝ่ศึกษาสังเกตเรียนรู้เพื่อพัฒนาปรับปรุงสิ่งที่ทำอยู่ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลเพิ่มขึ้น และสุดท้าย ต้องมีวิมังสา หรือรู้จักตรวจสอบประเมินผลโดยใช้ปัญญา สำหรับการพิจารณาว่าจะปลูกอะไรหรือเลี้ยงอะไรในพื้นที่ ๑ ไร่ นั้น ความแตกต่างของพื้นที่จะเป็นตัวกำหนดพืชและสัตว์ที่มีความเหมาะสมรวมทั้งความชอบของผู้ปลูกด้วย

การทำเกษตรประณีตเพื่อการพึ่งพาตนเองและปลอดภัย จะแบ่งออกเป็นส่วนที่ทำการเพื่อบริโภคเองและส่วนที่ทำการเพื่อจำหน่ายทั้งระยะสั้นและระยะยาว พื้นที่เกษตรประณีตจะมีการปลูกผักไว้กินเองและเพื่อขาย โดยมากราคาผักจะไม่สูงจำหน่ายเป็นช่วงๆ ตามฤดูกาล ใช้ระยะเวลาสั้น ส่วนการเลี้ยงสัตว์มีทั้งในส่วนบริโภคเองและจำหน่ายเช่นกัน เช่น ไก่เนื้อ ไก่ไข่ หมู วัว ซึ่งจะช่วยให้ออมเงินได้มากกว่าการขายผักเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีไม้ยืนต้นที่ให้ผลผลิตต่อเนื่องและในระยะยาวและสามารถนำมาแปรรูปได้ สิ่งเหล่านี้จะสร้างรายได้ ช่วยลดหนี้ได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป และลดหรือเลิกรายจ่ายที่ไม่จำเป็น สิ่งที่สำคัญคือ ต้องทำหลายอย่างในพื้นที่ ๑ ไร่ ไม่ทำเชิงเดี่ยว ทำปุ๋ยใช้เอง ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีหรือสารเคมี ใช้วิถีธรรมชาติในการไล่แมลง เก็บเมล็ดพันธุ์เอง ไม่ซื้อ ฯลฯ ผสมผสานความรู้ในการทำเกษตรกรรม ๑ ไร่ ออกแบบผังการวางกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องและมีการเกื้อกูลกันในระบบซึ่งรูปแบบจะไม่ตายตัว แต่จะอิงหลักการออมข้างต้นและพัฒนาเทคนิคความรู้กิจกรรมการเกษตรในพื้นที่อยู่ตลอด ต้องมีหลักคิดในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ลดรายจ่ายสร้างปัจจัยการดำรงชีวิตในพื้นที่ของตนเองให้ได้ เพื่อลดการพึ่งพิงจากปัจจัยภายนอกที่ทำให้มีค่าใช้จ่ายหรือส่งผลให้กลับไปสร้างหนี้

๘) ระบบเกษตรอินทรีย์ (Organic farming) ระบบเกษตรอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการปรับปรุงบำรุงดิน เคารพต่อศักยภาพทางธรรมชาติของพืช สัตว์ และระบบนิเวศ ลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกและไม่ใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ทั้งปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืชและศัตรูพืช รวมทั้งฮอร์โมนสังเคราะห์ที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม ในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติเพื่อช่วยเพิ่มผลผลิตและพัฒนาความต้านทานศัตรูพืช เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงดิน โดยเชื่อว่าดินที่สมบูรณ์ย่อมทำให้พืชและสัตว์ที่เจริญเติบโตจากผืนดินนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ตามไปด้วย ผู้บริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ก็จะได้รับอาหารที่มีคุณภาพดีและปลอดภัย วิธีการปรับปรุงบำรุงดินจะมีทั้งการใช้ปุ๋ยพืชสด ปลูกพืชหมุนเวียน ใช้ประโยชน์จากเศษซากพืชและมูลสัตว์ทำปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ ตลอดจนใช้ธาตุอาหารเสริมจากหินแร่ต่างๆ มีการ

ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีชีวภาพหรือใช้สารสกัดจากพืชที่ไม่เป็นอันตรายต่อมนุษย์ ใช้เมล็ดพันธุ์ที่ไม่มีการตัดแต่งพันธุกรรม และมีการป้องกันการปนเปื้อนจากสารเคมี

เมื่อปี ๒๕๕๑ เจ้าหน้าที่ขององค์การอาหารโลกแห่งองค์การสหประชาชาติ (FAO) ได้กล่าวไว้ว่า เกษตรอินทรีย์แบบยั่งยืนเป็นระบบการบริหารจัดการการผลิตแบบองค์รวม ที่หลีกเลี่ยงการใช้ปุ๋ยเคมีและสารกำจัดศัตรูพืช สิ่งมีชีวิตที่มีการตัดแต่งพันธุกรรม (จีเอ็มโอ) ลดการสร้างมลพิษในอากาศ ดิน และแหล่งน้ำ ตลอดจนเพิ่มความแข็งแรงของสุขภาพให้กับพืช สัตว์ และมนุษย์ ประโยชน์ของการทำเกษตรกรรมวิธีนี้อย่างเต็มรูป คือ การลดการพึ่งพาพลังงานที่ใช้เชื้อเพลิงจากฟอสซิล ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยและมีต้นทุนต่ำ^๕ เกษตรอินทรีย์เต็มรูปจึงถือเป็นก้าวแรกของการทำเกษตรกรรมเพื่อความยั่งยืน

ในปัจจุบัน ระบบเกษตรอินทรีย์ได้แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันทั่วโลก และกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบผลิตทางการเกษตรที่มีการพัฒนาระบบตลาด และมาตรฐานการผลิตที่มีการรับรองเป็นการเฉพาะและหลากหลายลักษณะ สำหรับประเทศไทย การบุกเบิกพัฒนาและเผยแพร่ระบบเกษตรกรรมอินทรีย์และมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เริ่มจากการผลักดันขององค์กรพัฒนาเอกชนเป็นส่วนใหญ่ โดยร่วมมือกับกลุ่มเกษตรกรในหลายจังหวัด จนสามารถพัฒนาการตลาดอินทรีย์ให้ขยายไปทั้งในและต่างประเทศ ทำให้เป็นที่สนใจของพรรคการเมืองจนถูกนำไปใช้เป็นนโยบายในการหาเสียง และในที่สุดนโยบายเกษตรกรรมอินทรีย์ได้ถูกบรรจุไว้เป็นวาระแห่งชาติในยุคของรัฐบาลทักษิณ ๑ แต่หน่วยงานภาครัฐหลายแห่งยังไม่เข้าใจหลักการและเนื้อหาของระบบเกษตรอินทรีย์ อีกทั้งขาดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ทำให้การพัฒนาเกษตรกรรมอินทรีย์ในฐานนโยบายระดับประเทศของไทยยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

อย่างไรก็ตาม ความสนใจพัฒนาเกษตรกรรมอินทรีย์โดยเอาตลาดเป็นตัวนำ มุ่งเน้นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวในพื้นที่ขนาดใหญ่เพื่อการค้าอุตสาหกรรมและหรือการส่งออกเป็นหลัก พึ่งพาเครื่องจักรการเกษตรแทนแรงงานคน และอยู่ภายใต้ระบบและการควบคุมของบริษัทขนาดใหญ่ แทนที่จะมุ่งเพื่อความมั่นคงด้านอาหารอย่างยั่งยืน ถือเป็นเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งให้ผลที่แตกต่างอย่างมากกับวิธีการทำเกษตรอินทรีย์แบบยั่งยืน ที่คำนึงถึงความสมดุลขององค์ประกอบทั้งหมดในกระบวนการผลิตแบบองค์รวม เพื่อความยั่งยืนทั้งด้านสิ่งแวดล้อม สังคม สุขภาพ และเศรษฐกิจ การนำรูปแบบวิธีการเกษตรอินทรีย์ไปใช้เพียงบางส่วนเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นเกษตรกรรมอินทรีย์ และผ่านระบบการรับรองมาตรฐานการผลิตเพื่อผลด้านการตลาด อาจเป็นการทำลายหลักการและเป้าหมายที่แท้จริงของระบบเกษตรกรรมอินทรีย์ในบั้นปลาย เพราะการทำเกษตรกรรมอินทรีย์ลักษณะดังกล่าวไม่ถือเป็นเกษตรกรรมอินทรีย์ที่แท้จริง และผิดหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนโดยสิ้นเชิง

๙) เกษตรกรรมที่เป็นมากกว่าเกษตรอินทรีย์ (Beyond Organic farming) เกษตรกรรมที่เป็นมากกว่าเกษตรอินทรีย์ มักหมายถึงการทำเกษตรอินทรีย์เต็มรูปที่ให้ความสำคัญกับคุณภาพของ

ผลผลิตมากกว่าเกษตรอินทรีย์ทั่วไป หรือเน้นจำนวนชนิดและปริมาณของสารอาหารธรรมชาติที่เป็นประโยชน์กับร่างกายในผลผลิต เนื่องจากระบบการรับรองเกษตรอินทรีย์ในปัจจุบัน เป็นการรับรองมาตรฐานของกระบวนการผลิตเท่านั้น ไม่ได้รับรองมาตรฐานคุณภาพของผลผลิต เพราะเมื่อ ๓๐ ปีก่อนตอนที่มีการกำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ยังไม่มีวิธีการและเทคโนโลยีที่จะสามารถตรวจวัดคุณภาพของผลผลิตได้ ดังนั้นเพื่อป้องกันผู้ผลิตเกษตรอินทรีย์และผู้ขายใช้การรับรองมาตรฐานผลผลิตอินทรีย์เป็นเครื่องมือการตลาด โฆษณาคุณสมบัติของสินค้าอินทรีย์เกินความเป็นจริง ทำให้ผู้บริโภคที่ไม่รู้ข้อมูลที่แท้จริงเกิดความเข้าใจที่ผิด หน่วยงานรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทั่วโลกจึงได้ตกลงกำหนดเป็นข้อกำหนด ไม่ให้ผู้ที่ได้รับการรับรองเกษตรอินทรีย์อ้างข้อมูลด้านคุณภาพของผลผลิตเพื่อผลด้านการตลาดหรือการขายสินค้า

เมื่อเวลาผ่านไป จนถึงปัจจุบันที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้พัฒนาไปไกลกว่าเมื่อ ๓๐ ปีก่อนมาก วิทยาศาสตร์ได้หันมาสนใจเรื่องคุณภาพของผลผลิตการเกษตรที่อาหาร เพราะปัญหาด้านสุขภาพได้กลายเป็นปัญหาวิกฤตของสังคม จึงมีการคิดหาวิธีการและเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนในการตรวจวัดคุณภาพของผลผลิตการเกษตร ทำให้สามารถกลับไปปรับปรุงระบบและวิธีการทำเกษตรกรรมอินทรีย์ให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพและรักษาระดับคุณภาพของผลผลิตอินทรีย์ให้สม่ำเสมอต่อเนื่องได้ จึงเป็นที่มาของระบบเกษตรกรรมที่เป็นมากกว่าเกษตรอินทรีย์ ในปัจจุบันยังไม่มีระบบการรับรองมาตรฐานด้านคุณภาพผลผลิตเกษตรอินทรีย์ แต่มีหลายหน่วยงานที่กำลังพยายามริเริ่มทำมาตรฐานด้านคุณภาพสำหรับผลผลิตการเกษตรแต่ละชนิด^{๒๘}

ถึงแม้โดยทั่วไป ผลผลิตจากระบบเกษตรอินทรีย์ที่แท้จริงจะมีปริมาณสารอาหารที่มากกว่าผลผลิตเกษตรเคมีก็ตาม แต่เมื่อคำว่า “เกษตรอินทรีย์” เริ่มถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือการตลาด การทำเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะของบริษัทการเกษตรอุตสาหกรรม จึงเริ่มเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการใช้สารเคมีมาใช้สารสกัดจากอินทรีย์วัตถุแทน โดยไม่มีการเปลี่ยนวิธีคิดและระบบการทำเกษตรอินทรีย์อย่างเป็นทางการเป็นระบบที่ครบวงจร หรือเป็นระบบเกษตรอินทรีย์เต็มรูปแบบ ทำให้มีผลกับคุณภาพผลผลิตด้วย ในปัจจุบัน มีระบบวิธีการเกษตรอินทรีย์เต็มรูปแบบและเกษตรธรรมชาติเข้มข้นที่คำนึงถึงคุณภาพผลผลิตเป็นสำคัญ พอจัดรวมเป็นระบบเกษตรกรรมที่เป็นมากกว่าเกษตรอินทรีย์ทั่วไปได้ เช่น เกษตรชีวพลวัต (Bio-Dynamic) เกษตรชีวภาพเข้มข้น (Bio-Intensive) เกษตรอินทรีย์พลังชีวภาพ (Bio-Energetic) เกษตรสารอาหารเข้มข้น (Nutrient Dense Farming) และเกษตรธรรมชาติแบบเอ็มโอเอ เป็นต้น

- ยังพอต่อการดำรงชีวิตให้กับเกษตรกร

^{๒๘} Bionutrient Food Association, 2011. Organizational Plan + Proposal: Remineralize the Earth, USA. (2011).

- ใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ใช้ประโยชน์จากควมมีประสิทธิภาพของระบบการผลิตในที่ดินแปลงเล็กหรือของเกษตรกรรายย่อย

- ใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้จากการผสมเกสรตามธรรมชาติ (open pollination) เพื่อให้ความเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์กลับมาอยู่ในมือของเกษตรกรและชุมชน และส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์พื้นเมืองเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นที่เพาะปลูก

- ใช้เครื่องมือการเกษตรที่อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ไม่มีความซับซ้อน เพื่อลดต้นทุนด้านเศรษฐกิจและลดการใช้ต้นทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรในดิน

- ปรับเข้าได้กับวัฒนธรรมการผลิตของท้องถิ่น และสามารถทดท้อสู่รุ่นลูกหลานต่อไปได้

- เป็นวิธีที่ทำได้โดยเกษตรกรรายย่อยที่มีที่ดินแปลงเล็ก ขนาดราว ๑๐ ไร่ ไม่ว่าจะเกษตรกรผู้ผลิตจะมีฐานะทางเศรษฐกิจระดับใดก็ตาม

- วิธีการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ไม่ควรพึ่งพิงพาเครื่องจักรการเกษตรขนาดใหญ่ พึ่งพิงการใช้ปุ๋ยหรือใส่สิ่งเพิ่มเติมจำนวนมากลงในดิน (รวมทั้งปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก) ที่ไม่สามารถผลิตได้เองจากในพื้นที่ที่ทำการเกษตร ต้องใช้ทรัพยากรหรือผลผลิตจากทรัพยากรที่ไม่สามารถหามาทดแทนได้ เช่น น้ำมันปิโตรเลียม

- ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนโลก ต้องลดน้อยถอยลง แต่ในทางกลับกันทำให้มีเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเท่าที่จะทำได้^{๒๙}

สรุปได้ว่า ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืนควรจะสามารถให้ผลผลิตที่มีคุณค่าสารอาหารด้านโภชนาครบถ้วน และสามารถสร้างรายได้ในระดับที่เพื่อให้ผลผลิตหลากหลาย

จากแนวคิดการพัฒนาที่ปรารถนาเปลี่ยนแปลงสังคมให้เจริญก้าวหน้าและมีความทันสมัย (Modernization) ทำให้สังคมทั่วโลกได้นำรูปแบบการพัฒนาของชาติตะวันตกที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ทำให้สังคมโลกมีการขยายตัวทางการผลิตอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และบริการโดยการนำทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่า รวมทั้งแร่ธาตุต่าง ๆ ตลอดจนเทคโนโลยี เช่น เครื่องจักร รถยนต์ รถไฟฟ้า ดาวเทียม โทรศัพท์ คอมพิวเตอร์ เป็นต้น เข้ามาช่วยในการผลิต ซึ่งปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าวส่งผลให้มนุษย์ในสังคมโลกพยายามแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติ เครื่องมือที่ทันสมัย และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยปราศจากการวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างรอบคอบ ส่งผลให้ความเจริญก้าวหน้าได้จุดสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เลวลงไม่ว่าเรื่องความสัมพันธ์ด้านคุณธรรมจริยธรรมของมนุษย์ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อากาศเสีย ควันพิษ น้ำเน่า ขยะล้นโลก ป่าไม้ถูกทำลาย

^{๒๙}Perspectives from Ecology Action, Biointensive Agriculture: A Greener Revolution, Willits CA, 2010.

อันก่อให้เกิดการเสียดุลของธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติอื่น ๆ ตามมา เช่น ฝนแล้ง ฝนกรด น้ำท่วม ตลอดจนปัญหาสังคมเรื่องความยากจน ความอดอยากหิวโหย ความเจ็บป่วย การไม่รู้หนังสือ ยาเสพติด โสเภณี การข่มขืน และความรุนแรงที่กำลังคุกคามเสถียรภาพของสังคม และเป็นตัวบ่อนทำลายสุขภาพจิตของคนในสังคมให้เสื่อมโทรมลง ทำให้สังคมโลกต้องตกอยู่ในภาวะเศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน

จากปรากฏการณ์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้มีความเห็นพ้องกันว่าความเจริญทางเศรษฐกิจ และความทันสมัยที่เกิดขึ้นเป็นการพัฒนาไม่มีคุณภาพและไม่ยั่งยืน จึงทำให้ภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลกแสวงหาแนวทางการพัฒนาแบบใหม่ที่คำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุล เพื่อก่อให้เกิดเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ สังคมที่ดี มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี ความอยู่ดีกินดี และความสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพเดิมหรือดีขึ้นควบคู่ไปพร้อมกัน นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) และในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ จึงได้มีการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสภาพแวดล้อมของมนุษย์ของสหประชาชาติ (United Nations Conference on the Human Environment) ที่กรุงสต็อกโฮล์ม (Stockholm) ประเทศสวีเดน โดยมีสมาชิกประเทศต่าง ๆ เข้าร่วมประชุมจำนวน ๑๑๓ ประเทศ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒ : ๕๔) ซึ่งถือว่าเป็นการเริ่มยุคสภาพแวดล้อมนานาชาติ ต่อมาในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้มีการประชุมสุดยอดในเรื่องของโลก (Earth summit) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร (Rio de Janeiro) ประเทศบราซิล เป็นการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nations Conference on Environment and Development) หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission เพื่อเรียกร้องให้ชาวโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตให้ปลอดภัย และสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติ ในการประชุมครั้งนี้มีหัวหน้ารัฐบาลมาเข้าร่วมประชุม ๑๑๘ ประเทศ และเมื่อสิ้นสุดการประชุม ๑๕๓ ประเทศ ได้ลงนามในสนธิสัญญา ๒ ฉบับ ว่าด้วยการป้องกันการแก้ไขปัญหามลพิษโลกสูงขึ้น (Global warming) และว่าด้วยการอนุรักษ์สภาพหลากหลายทางชีวภาพของโลก (Biological diversity) และได้มีมติเห็นชอบออกประกาศหลักการสิ่งแวดล้อม และร่างแผนปฏิบัติการสำหรับทศวรรษ ๑๙๙๑-๑๙๙๙ และทศวรรษที่ ๒๑ เพื่อดำเนินการให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ที่เรียกว่า Agenda ๒๑ ที่เป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ ในโลกนำไปปรับใช้เพื่อบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน จากการประชุมครั้งนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการพัฒนาแบบใหม่ที่เรียกว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ต่อมาสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development-WSSD) ขึ้นอีกครั้งหนึ่งที่นครฮันเนสเบอร์ก ประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาใต้ ระหว่างวันที่ ๒๖ สิงหาคม - ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งได้นำไปสู่พันธกรณีของประเทศสมาชิกประมาณ

๑๘๐ ประเทศรวมทั้งประเทศไทยที่จะต้องสานต่อแผนการปฏิบัติ ๒๑ (Agenda ๒๑) (นิตยา
กมลวาทินนิศา, ๒๕๔๖ : ๑๕)

แผนปฏิบัติการ ๒๑ เป็นเอกสารที่สำคัญฉบับหนึ่งของสหประชาชาติ เพื่อเป็นแนวทางให้
ประเทศต่าง ๆ นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลังเพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนจะทำให้
ให้สังคมทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคตมีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่าง
ๆ ในการดำรงชีวิตเพื่อความกินดีอยู่ดี โดยกำหนดองค์ประกอบที่สำคัญอันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้
๔ ส่วน คือ ด้านสังคมและเศรษฐกิจ (Social and economic dimensions) ด้านการอนุรักษ์และ
การจัดการทรัพยากร (Conservation and management of resources) ด้านการส่งเสริมบทบาท
ของกลุ่มที่สำคัญ ๆ (Strengthening the role of major group) และด้านวิธีการในการดำเนินงาน
(Means of implementation)

จากองค์ประกอบการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้ง ๔ ส่วนสามารถประมวลแนวทางที่สำคัญ (จรัส
เรือง ศิริวัฒน์รักษ์, ๒๕๔๒ : ๓๕-๓๖) ได้ดังต่อไปนี้

๑. การพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องผสมผสาน และควบคู่ไปกับการพัฒนา และความห่วงใยใน
สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมไม่อาจจะเป็นสิ่งสุดท้ายที่จะพิจารณาอีกต่อไป

๒. การที่จะเพิ่มรายได้และจัดหางานให้ประชาชนควรจะกระทำไปพร้อมกับการปรับปรุง
คุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อม

๓. การใช้พลังงานอย่างฟุ่มเฟือย การสูญพันธุ์ของพืชและสัตว์ การปล่อยของเสียและ
มลพิษต่าง ๆ เป็นสาเหตุที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมไม่ยั่งยืน ซึ่งไม่อาจปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไป
จึงต้องมีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีผลกระทบอย่างเฉียบพลันต่อสุขภาพ และความ
เป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ และเกิดผลกระทบต่อประชากรรุ่นลูกหลานในอนาคต และ

๔. มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะร่ำรวยหรือยากจนก็มีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะดำรงชีวิตความเป็นอยู่
ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ได้ดื่มน้ำสะอาด หายใจในอากาศที่บริสุทธิ์ และสามารถที่จะควบคุมการใช้
ทรัพยากรของตนเองได้

๒.๓.๑ ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Sustainable Development เป็นการสร้าง
ดุลยภาพระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม เป้าหมายในการดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน และเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นแนวคิดการพัฒนาแบบใหม่ที่
ได้รับความสนใจอย่างมากซึ่งปัจจุบันได้มีนักวิชาการให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนมากมาย
ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission
Environment and Development, ๑๙๘๓:๗) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable

development) ว่า เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองสิ่งจำเป็นพื้นฐานของคนรุ่นปัจจุบันโดยไม่ไปขัดขวางความสามารถของคนรุ่นต่อไปที่จะได้รับการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของเขา สอดคล้องกับกองทุนเพื่อกิจกรรมประชากรแห่งสหประชาชาติ (United Nations Population Fund, ๑๙๙๒ : ๓) ที่ได้รวบรวมคำอธิบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่าสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประการ คือ

๑. การพัฒนาที่ยั่งยืน คือการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการตามความจำเป็นในปัจจุบัน โดยสามารถรองรับความต้องการ และความจำเป็นที่จะเกิดแก่ชนรุ่นหลัง ด้วย ทั้งนี้มาตรฐานการครองชีพที่เลยขีดความจำเป็นพื้นฐานต่ำสุดจะยั่งยืนต่อเมื่อมาตรฐานการบริโภคในทุกหนทุกแห่ง คำนึงถึงความยั่งยืนในระยะยาว (Long-term sustainability)

๒. การพัฒนาที่ยั่งยืน ครอบคลุมมาตรการรักษามรดกทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะตกกับชนรุ่นหลัง โดยอย่างน้อยให้ได้มากพอ ๆ กับชนรุ่นปัจจุบันได้รับมา

๓. การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่กระจายประโยชน์ของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้อย่างทั่วถึง ตลอดจนเป็นการพัฒนาที่ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับท้องถิ่น และในระดับโลกโดยรวมเพื่อชนรุ่นหลังและเป็นการพัฒนาที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างแท้จริง

๔. การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การทำให้คุณภาพชีวิตมนุษย์ดีขึ้นภายในระบบนิเวศที่สามารถจะรองรับการดำเนินชีวิตได้ต่อไป ในลักษณะเศรษฐกิจแบบยั่งยืน โดยเศรษฐกิจแบบนี้ยังคงสามารถพัฒนาควบคู่ไปกับการรักษาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการปรับตัวและอาศัยการยกระดับความรู้ ปรับปรุงองค์กร ตลอดจนปรับปรุงประสิทธิภาพทางเทคนิค และ เขาว์ปัญญา ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (๒๕๕๒ : ๖๘) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะเป็นการพัฒนาที่เป็นบูรณาการ (Integrated) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) และมีดุลยภาพ (Balanced) ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นการผูกสิ่งแวดล้อมธรรมชาติกับการพัฒนาเข้าด้วยกัน โดยการนำภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับการกิจการแก้ไขบรรเทาปัญหาความยากจน ถ้าสองอย่างมาบูรณาการกันได้ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) สอดคล้องกับวราพร ศรีสุพรรณ (๒๕๓๔ : ๕๒-๕๓) ได้อธิบายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็น รูปแบบการพัฒนาที่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างต่อเนื่องยาวนานโดยไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความขาดแคลน หรือเกิดภาวะมลพิษ ทั้งนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนจะครอบคลุมการพัฒนาในทุกด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศ และการประสานสัมพันธ์ในสาขาการพัฒนาต่าง ๆ อีกด้วย

สรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในรูปขององค์รวมที่มีการบูรณาการทั้งเรื่องเศรษฐกิจ สังคม มนุษย์ และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกันเพื่อทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสามารถตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันได้อย่างเพียงพอและเป็นธรรม โดยไม่ทำให้ความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนรุ่นหลังลดลง

ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวทางการพัฒนา ที่มีการนำบริบทของสังคมมาเป็นองค์ประกอบของการพัฒนาโดยนำมิติสิ่งแวดล้อม มิติสังคม มิติมนุษย์ และมิติเศรษฐกิจมา บูรณาการเข้าด้วยกันอย่างสมดุล อันก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดีสังคมไม่มีปัญหา โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. ด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติ เพราะถ้าประเทศชาติที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพย่อมสามารถที่จะพัฒนาประเทศชาติของตนให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง แต่หากประเทศนั้นมีการดำเนินการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลืองหรือไม่มีแผนในการอนุรักษ์ไว้สำหรับอนาคตทรัพยากรที่มีอยู่ในประเทศนั้นย่อมเสื่อมโทรมลงไปมากที่สุด ส่วนประเทศที่ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างฉลาด และมีประสิทธิภาพตามหลักวิชาการแล้วย่อมจะมีความเจริญยิ่งขึ้น (สาคร กือเจริญ, ๒๕๒๓ : ๑) ดังนั้น การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่มีดุลยภาพระหว่าง Growth and Green ที่มีการเจริญเติบโตจากส่วนล่างไปสู่ส่วนบนเหมือนต้นไม้อย่างมีสมดุลกับธรรมชาติ (สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, ๒๕๔๖ : ๘) กล่าวคือ มนุษย์จะต้องไม่จ้องทำลายหรือพยายามเอาชนะอยู่เหนือธรรมชาติ แต่ควรจะมีการดัดแปลงแก้ไขธรรมชาติบางส่วนเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้น โดยการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง รอบคอบและอย่างฉลาด มีการฟื้นฟู สงวน รักษา และเบียดเบียนธรรมชาติให้น้อยที่สุด เพื่อสามารถรักษามรดกทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติสำหรับชนรุ่นหลังต่อไป (กมลภา ภาสิน, ๒๕๓๕ : ๓๓)

๒. ด้านสังคม ระบบการต่าง ๆ ทางสังคมนั้นโดยพื้นฐานเป็นการจัดตั้งรูปแบบเพื่อให้เป็นเครื่องมือ และเป็นสื่อที่ช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัยในการทำงานหรือดำเนินงานได้สะดวกมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นและอำนวยผลดีแก่มนุษย์ ดังนั้นจุดสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนในมิติด้านสังคมก็คือ การสร้างบรรยากาศแห่งการไม่เบียดเบียน การช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ให้เบียดเบียน ช่มเหงและไม่เอารัดเอาเปรียบกันและเอื้อโอกาสที่แต่ละบุคคลจะพัฒนายิ่งขึ้นไปทั้งในฐานะมนุษย์และในฐานะทรัพยากร-มนุษย์ เมื่อคนไม่เอาเปรียบกัน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ รู้จักให้ และเผื่อแผ่ผู้อื่นเหมือนพี่น้อง ย่อมก่อให้เกิดความสงบสันติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒ : ๒๔๔-๒๔๖)

๓. ด้านทรัพยากรมนุษย์ มนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ที่จะช่วยขับเคลื่อนให้การพัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผล ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเสียก่อน เริ่มตั้งแต่การมีสุขภาพที่แข็งแรง ขยัน อดทน รับผิดชอบ มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญ และมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านร่างกายและจิตใจ พร้อมทั้งจะเป็นกำลังในระบบเศรษฐกิจและสังคมที่จัดสรรเกื้อหนุนและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒ : ๒๕๔-๒๕๗)

๔. ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อ การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นสามารถสร้างผลประโยชน์และความรู้บนรากฐานของการพึ่งพาตนเองซึ่งยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงทำให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนมีความมั่นคงปลอดภัยและสามารถพึ่งตนเองได้ (นิรันดร์ จงวุฒิวเศศย์, ๒๕๔๕ : ๒๖) และเป็นระบบเศรษฐกิจที่มีการเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน กล่าวคือ มุ่งบริหารเศรษฐกิจส่วนรวมอย่างมีประสิทธิภาพ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีภูมิคุ้มกัน มีกระบวนการผลิต และการบริโภคที่เหมาะสม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม กระจายความ-มั่นคง และโอกาสการพัฒนาเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เพื่อให้ทุกคนของสังคมสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรธรรมชาติและบริการโครงสร้างพื้นฐานของรัฐได้อย่างเท่าเทียมกัน (สำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๖ข : ๒)

๒.๓.๒ แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทย

แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไปอย่างสมดุล เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตและสังคมที่ดี มีเสถียรภาพและการปรับตัวได้ดี การกระจายการพัฒนาอย่างเป็นธรรม และการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งแนวทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นมีพื้นฐานมาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีคุณภาพทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม ซึ่งการพัฒนาทั้งสามมิติจะต้องเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งกัน โดยมิติทางสังคมเป็นการพัฒนาที่มุ่งให้คนและสังคมมีคุณภาพ สามารถที่จะปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึก พฤติกรรม และวิถีชีวิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต มีการนำทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนกายภาพ ทุนการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และทุนทางวัฒนธรรม มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยอยู่ภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่ดีที่มุ่งให้คนและสังคมเข้มแข็ง อยู่ดีมีสุข และพัฒนาได้อย่างยั่งยืน มิติทางเศรษฐกิจเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องมีคุณภาพและเสถียรภาพ เป็นการเติบโตที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและยั่งยืนในระยะยาว และมีการกระจายความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงอำนาจประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ มิติทางสภาพแวดล้อมเป็นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ตลอดจนการคงไว้ซึ่งคุณภาพและสิ่งแวดล้อมที่ดี รวมทั้งกระจายโอกาสและมีส่วนร่วมในเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑ ได้ตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้าน

เศรษฐกิจ พลังงาน และภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น การกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ ๑๑ จึง เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของ ประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้แข็งแกร่ง เพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม ให้ความสำคัญกับการ พัฒนาคณะและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับ ประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจทั้งทุน กายภาพและทุนทางการเงิน มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง โดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและ การลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตร ต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ใน ส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้าน อาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคเกษตร มุ่งสู่การ เป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการ เปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไข ด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลก ขณะเดียวกันจำเป็นต้องมีการ บริหารจัดการประเทศเพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม ให้ความสำคัญกับการพัฒนาระบบราชการ และข้าราชการโดยยึดหลักธรรมาภิบาล เพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น พัฒนาระบบและกลไกการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบอย่างมี ส่วนร่วม ส่งเสริมให้ประชาชนทุกระดับมีโอกาสเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมอย่างเท่าเทียมและสร้าง ความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร ควบคู่ไปกับปลูกจิตสำนึก ค่านิยมประชาธิปไตยและธรรมาภิ บาลแก่ประชาชนทุกกลุ่ม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๖ : (๗) - (๘))

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เป็นการรักษาสสมดุล ของระบบสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมให้เกื้อกูลสนับสนุนกัน เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของคนใน สังคมให้มีคุณภาพชีวิตและคุณภาพสังคมที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีหลาย รูปแบบขึ้นอยู่กับความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ แต่ละช่วงเวลา ซึ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ ตลอดเวลา โดยกระบวนการพัฒนานั้นจะเน้นทั้งแนวดิ่ง (Vertical) ที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนา จากหน่วยงานของรัฐ และแนวนราบ (Horizontal) ที่มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชน หรือควบคู่กันไปก็สามารถทำได้ แต่ที่สำคัญการพัฒนานั้น ๆ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน

และดำเนินการ การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นการพัฒนาที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางที่ชุมชนนั้น ๆ พึ่งปรารถนา ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการพึ่งพาตนเองของชาวนาเชิงพุทธในจังหวัดขอนแก่น จึงเป็นการศึกษาในส่วนของพัฒนาที่ยั่งยืนที่เป็นกระบวนการพัฒนาทั้งแนวดิ่ง (Vertical) ที่มีการกำหนดนโยบายการพัฒนาจากหน่วยงานของรัฐ และแนวนราบ (Horizontal) ที่มีการกำหนดแนวทางการพัฒนาโดยประชาชน หรือควบคู่กันไป โดยเน้นศึกษาประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและดำเนินการ

๒.๕ แนวคิดการมีส่วนร่วม

ในสภาวะปัจจุบันนี้เป็นสภาวะที่องค์กรต่างๆทั้งหลายทั้งปวงจะต้องแข่งขันกันด้วยความรู้ ซึ่งเรียกว่า “สังคมและเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge Based and Society and Economy)” องค์กรต่างๆ จึงต้องหันกลับมาทบทวนและให้ความสำคัญต่อการพัฒนา “คน” เพื่อให้ได้เปรียบในเชิงการแข่งขันกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีความสลับซับซ้อนยากที่จะเข้าใจ เราลองสังเกตปรากฏการณ์ที่อยู่รอบตัว จะเห็นว่าโลกทุกวันนี้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สังคมเกษตรเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมอุตสาหกรรม ชนบทเปลี่ยนเป็นชุมชนเมือง การติดต่อสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบและปัญหาตามมามากมาย อาทิเช่น ปัญหาความยากจนและช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน ปัญหาความรุนแรงที่ภาคใต้ ปัญหาราคาพืชผลการเกษตร ปัญหาวัยรุ่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาเรื่องมลพิษภาวะ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสื่อลามก ฯลฯ ซึ่งในความจริงปัญหาเหล่านี้มิได้แยกออกจากกัน แต่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน และในขณะเดียวกันสังคมต่างพยายามที่จะแสวงหา ทางออกใหม่ ๆ มีการนำเสนอแนวคิดใหม่ เช่น เศรษฐกิจพอเพียงทดแทนเศรษฐกิจทุนนิยม การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร กระแสท้องถิ่น กระแสนวัตกรรมปัญญา การปฏิรูปการเมือง การปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปการเรียนรู้ การกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ความทับซ้อนของปัญหาและปรากฏการณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าโลกปัจจุบันเป็นโลกของความขัดแย้ง (World of Paradox)

นอกจากนั้นในยุคปัจจุบันยังเป็นโลกของข้อมูลข่าวสาร ได้เกิดมีข้อมูลข่าวสารมากมาย และเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว แนวคิด ทฤษฎีองค์ความรู้ที่ร่ำเรียนมาอาจกลายเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่สามารถใช้ได้จริง ในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้น จึงไม่มีใครหรือหน่วยงานใดที่มีความรู้เป็นพหูสูตร ที่มีความรู้มากพอที่จะแก้ปัญหาหรือนำพาสังคมให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤติ และปัญหาที่สลับซับซ้อนอย่างเช่นที่เป็นอยู่ได้ และจากการที่ปัญหา มีความสลับซับซ้อน การแก้ปัญหา หรือการกำหนดแนวทางการทำงาน ไม่สามารถที่จะทำแบบเฉพาะที่หรือทำงานแบบต่างคนต่างทำได้อีกต่อไป เพราะจะเปรียบเหมือนทำงานแบบตาบอดคลำช้าง มองไม่เห็นภาพรวมปัญหา หรือมีความรู้มากพอที่จะแก้ปัญหานั้น

ได้ ดังนั้น การทำงานจะต้องพิจารณาปัญหาแบบ องค์กรวม โดยอาศัยข้อมูล ประสบการณ์ และองค์ความรู้ของบุคคลหลายกลุ่ม หลายองค์กรมาระดมความคิดแก้ปัญหาาร่วมกัน

๒.๕.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำให้ทุกฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง และทุกคนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในลักษณะของกิจกรรมและการดำเนินชีวิตในวิถีชุมชน อย่างมีศักดิ์ศรีและเท่าเทียมกันในสิทธิอำนาจตามแนวทางประชาธิปไตย และรวมถึงเป็นการลดการพึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งความหมายของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมของชุมชน การมีส่วนร่วมจะต้องประกอบด้วยการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องกับประชาชน ๔ ประการคือ (๑) การมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่า จะทำอะไร และทำอย่างไร (๒) มีส่วนในการดำเนินโครงการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรสนับสนุนโครงการและการร่วมมือกับองค์กรหรือกลุ่มกิจกรรมเป็นการเฉพาะ (๓) มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์อันเกิดจากโครงการพัฒนา และ (๔) มีส่วนร่วมในการประเมินโครงการ ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของผู้คนที่อยู่อาศัยร่วมกันในสังคมนั้นเป็นโอกาสและช่องทางที่สำคัญยิ่งในการก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนถึงการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เนื่องจากเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำ ความเข้าใจกันบนความแตกต่างหลากหลาย ตั้งแต่ความแตกต่างของกลุ่มคน ในเรื่อง วัย เพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษา ฐานะ อาชีพ จนถึงความด้อยโอกาสในลักษณะต่าง ๆ กัน นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันผ่านความแตกต่างของพื้นที่ดำเนินชีวิต ตั้งแต่ สภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และสภาพปัญหา รวมทั้งเกิดความเข้าใจ ความเชื่อมโยง และการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างพื้นที่ดำเนินชีวิตแต่ละระดับด้วย กระบวนการเหล่านี้จะทำให้คนในสังคมมีสำนึกสาธารณะ (Public Consciousness) ขึ้น นั่นคือเกิดการมองเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งที่จะเกิดขึ้นร่วมกัน ตระหนักถึงชะตากรรมร่วมเห็นคุณค่าของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เกิดเป้าหมายร่วมกัน จนเกิดสำนึกที่จะร่วมกันรับผิดชอบและแสวงหาหนทางแก้ไขร่วมกันโดยพึ่งตนเอง^{๓๐} เป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วม คือการทำให้คนที่ถูกละเลยหรือถูกกีดกันให้ออกไปอยู่วงนอกของการพัฒนา ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการพัฒนา หรือการให้คนที่อยู่วงนอกของการพัฒนา เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่วงใน เพื่อกระจายผลการพัฒนาให้ครอบคลุมถ้วนทั่ว ให้ทุกคนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการบริโภคผลิตผลทางสังคม ทั้งในส่วนที่เป็นกิจกรรม โครงการ หรือการดำเนินงานของรัฐ รวมทั้งกิจกรรม โครงการและการดำเนินชีวิตของประชาชนหรือชุมชน โดยมีเป้าหมายให้ร่วมกันดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรี และมีสถานภาพเท่าเทียมกัน และเน้นที่การตัดสินใจในการเริ่มดำเนินการ

^{๓๐} ยุทธดนัย สีดาท้า และวิภาณุ คงจันทร์, รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับตำบล, (ม.ป.ท.: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๒)

การร่วมดำเนินการ การร่วมรับผลประโยชน์จากการดำเนินการ และการร่วมกันประเมินผลการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการพัฒนา^{๓๑}

๒.๕.๒ ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๑๘ ลักษณะ ดังต่อไปนี้

๑. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
๒. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงาน
๓. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร
๔. มีส่วนร่วมในการออกความเห็นและข้อเสนอแนะ
๕. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
๖. มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีในการแก้ปัญหา
๗. มีส่วนร่วมในการวางแผน
๘. มีส่วนร่วมในการประชุม
๙. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
๑๐. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
๑๑. มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
๑๒. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
๑๓. มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
๑๔. มีส่วนร่วมในการดำเนินตามกิจกรรมที่วางไว้
๑๕. มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงินหรือทรัพย์สิน
๑๖. มีส่วนร่วมในการออกแรง หรือสละแรงงาน
๑๗. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
๑๘. มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตามหรือประเมินผล

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจากประสบการณ์ภาคสนามการพัฒนาชนบทในประเทศไทย แท้จริงนั้นน่าจะมี ๔ ขั้นตอน^{๓๒} คือ

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาชาวชนบท ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าชาวบ้านยังไม่สามารถเข้าใจปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหาด้วยตัวของเขาเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ตามมาก็ไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะขาดความเข้าใจและมองไม่เห็น

^{๓๑}ศิริกาญจน์ โกลุสมภ์, การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสารมิตร, ๒๕๔๒)

^{๓๒}เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงาน พัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗)

ความสำคัญของกิจกรรมนั้น เนื่องจากชาวชนบทเป็นผู้อยู่กับปัญหาและรู้จักปัญหาของตนเองดีที่สุด แต่มนุษย์จะมองปัญหาของเขาได้เด่นชัดขึ้นเมื่อมีคนมาช่วยเขาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหานั้น เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนานี้เองที่จะทำหน้าที่เสมือนหนึ่งเป็นกระจกเงาที่คอยสะท้อนภาพหรือเป็นจิตแพทย์ผู้คอยชักนำให้ชาวชนบทมองเห็นภาพของปัญหาและวิเคราะห์ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม การวางแผนดำเนินกิจกรรมเป็นขั้นตอนต่อไปที่ขาดไม่ได้ เพราะหากเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องการแต่ผลงานการพัฒนาวัตถุให้เสร็จสิ้นโดยฉับไว ก็จะดำเนินการวางแผนเสียด้วยตนเอง ผลที่ตามมาก็คือ เมื่อขาดเจ้าหน้าที่ ชาวชนบทก็ไม่สามารถดำเนินการวางแผนได้ด้วยตนเอง สิ่งนี้อาจเป็นความยากลำบากที่ผลักดันให้เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาทำหน้าที่เป็นแต่เพียงเพื่อนของชาวชนบทในการช่วยกันวางแผน เพราะชาวชนบทจะได้รับการศึกษาและพัฒนาตนเองในการวางแผนและดำเนินงานเอง เจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาต้องทำให้ได้ว่า การศึกษาใดก็ตามต้องเริ่มความยากง่ายเร็วช้า จากระดับของผู้เข้ารับการศึกษามีใช้จากระดับความสามารถของผู้ให้การศึกษา

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน ถึงแม้ว่าชาวชนบทจะยากจนและขาดแคลนทรัพยากร แต่ชาวชนบทก็มีทรัพยากรที่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงานได้ เพราะจากประสบการณ์ทำงานในชนบท อย่างน้อยชาวบ้านก็มีแรงงานของตนเองเป็นขั้นต่ำสุดที่จะเข้าร่วมได้ และในหลาย ๆ แห่ง ชาวชนบทสามารถที่จะร่วมลงทุนในกิจกรรมหลาย ๆ ประเภทได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทคิดค้นทุนให้กับตนเองในการดำเนินงาน และจะระมัดระวังรักษากิจกรรมที่สร้างขึ้น เพราะเขามีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ ซึ่งต่างไปจากสภาพที่การลงทุนและการปฏิบัติงานทั้งหมดจากปัจจัยภายนอก จะมีอะไรเสียหายก็ไม่เดือดร้อนมากนัก และการบำรุงรักษาจะไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อไม่ใช่ของเขา เขาก็จะไม่บำรุงรักษา ไม่รักและหวงแหน นอกจากนั้น การร่วมปฏิบัติงานด้วยตนเองจะทำให้ได้รับการเรียนรู้ การดำเนินกิจกรรมอย่างใกล้ชิด และเมื่อเห็นประโยชน์ก็จะสามารถดำเนินกิจกรรมชนิดนั้นด้วยตนเองต่อไปได้

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งอีกเหมือนกัน เพราะถ้าการติดตามประเมินผลจากการมีส่วนร่วมของชาวชนบท แต่ดำเนินการโดยบุคคลภายนอก ชาวชนบทย่อมจะไม่ได้ประเมินตนเองด้วยว่างานที่ทำไปนั้น ได้รับผลดีได้รับประโยชน์อย่างไรหรือไม่ การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไปถึงอาจประสบความสำเร็จยากลำบากเพราะชาวชนบทไม่ได้ประเมินด้วยตนเองให้รู้แจ้งว่าดีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้จะมีผู้โต้แย้งว่าการประเมินที่เที่ยงธรรมที่สุดน่าจะมาจากบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ แต่ถ้าคิดถึงจุดมุ่งหมาย การพัฒนาที่จะมุ่งพัฒนาคน การคำนึงถึงแต่ความเที่ยงธรรมในแนวความคิดของบุคคลภายนอกย่อมไร้ประโยชน์ การผสมผสานระหว่างคนภายนอกกับชาวชนบทน่าจะเกิดประโยชน์

ตามวัตถุประสงค์มากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากส่วนประกอบของคนนอกที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมจะเป็นชาวชนบทในหมู่บ้านอื่น ๆ มาร่วมประเพณีด้วย ก็จะก่อให้เกิดประโยชน์ไม่น้อยเพราะนอกจากจะเป็นการเผยแพร่กิจกรรมออกไปแล้วชาวชนบทจะเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ คล้ายคลึงกับชาวชนบทด้วยตนเอง

การมีส่วนร่วมของชุมชน นับว่าเป็นกระบวนการที่จะทำให้ชุมชนมีการเรียนรู้ เติบโตและก้าวหน้าอย่างมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน หากสามารถขยายผลถึงทอเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ อันจะส่งผลให้ชุมชนได้มีโอกาสได้คิด วางแผน นำทรัพยากร เงินทุน และความรู้ของตนไปแลกเปลี่ยนกับองค์กรชาวบ้านและชุมชนอื่น ๆ ก็จะทำให้เกิดการร่วมมือและเกิดความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรเหล่านี้บนพื้นฐานของการเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัยและการมีส่วนร่วมระหว่างกัน เกิดการถ่ายทอดประสบการณ์ การเรียนรู้ และประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้มาให้เกิดเป็นพลังสังคมของภาคประชาชนอย่างแท้จริง

๒.๕.๓ การทำงานแบบมีส่วนร่วม

จากวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับประเทศไทยในปี ๒๕๔๐ ประชาชนทั้งหลายในสังคมไทยพยายามที่จะค้นหาคำตอบว่า ทำไมประเทศไทยจึงเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและพยายามที่จะแสวงหาคำตอบว่าทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดขึ้นอีก จากการศึกษา พบว่า วิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้เกิดจากการพัฒนาประเทศที่ใช้เงินเป็นเป้าหมาย และให้ความสำคัญกับธุรกิจเอกชน โดยละเลย เศรษฐกิจชุมชน รัฐให้ความสำคัญกับการส่งเสริมธุรกิจการลงทุนขนาดใหญ่ ซึ่งบางกิจการบริหารโดยขาดความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม ไม่โปร่งใส พอธุรกิจขนาดใหญ่ล้ม เช่นธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ สถาบันการเงิน ก็ล้มตามและกลายเป็นปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ลุกลามไปทั่วและคนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือคนจนในเมือง คนงานในโรงงานต่าง ๆ ที่ต้องตกงาน ถูกเลิกจ้าง และกลับสู่อ้อมกอดของบ้านเกิด คือชุมชนชนบทที่เคยจากมา แต่ถึงแม้ว่าวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จะดูเหมือนรุนแรงอย่างยิ่งจนบางคนกล่าวว่าประเทศไทยเสียกรุงครั้งที่ ๓ ต้องกลายเป็นเมืองขึ้นของ IMF ปี พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๒ จึงเป็นช่วงแห่งความทุกข์ระทมของคนไทย เป็นยุคข้าวยากหมากแพง ที่เราเรียกว่ายุค IMF แต่หลังจากนั้นเศรษฐกิจประเทศไทยกลับฟื้นคืนได้ก็ถูกมองว่าสำคัญที่ทำให้สังคมไทยไม่เลวร้ายอย่างที่คิด ก็คือฐานความเข้มแข็งของชุมชน

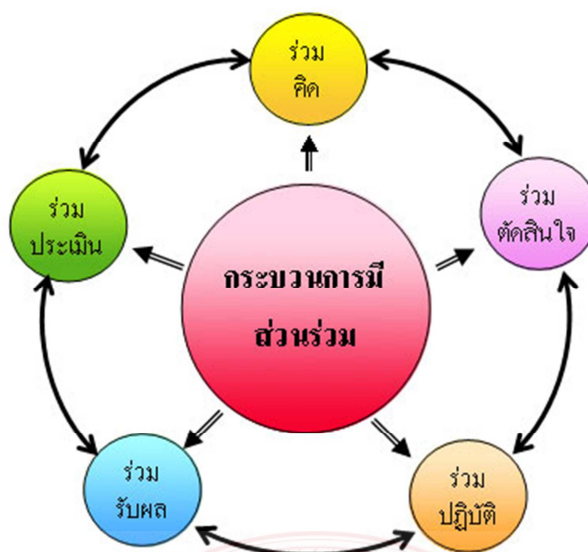
การเป็นชุมชนเกษตรที่สามารถผลิตอาหารได้เองและวัฒนธรรมความเอื้ออาทรของสังคมไทย ที่ถึงแม้จะถูกบ่อนเซาะโดยเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ก็ยังไม่ล่มสลายไปทั้งหมด จากผลดังกล่าวทำให้เกิดนโยบายการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจ และถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของชาติและทำให้ประเทศไทยไม่เลวร้าย อย่างประเทศเม็กซิโกหรืออาร์เจนตินาเพราะว่าสถาบันชุมชนในชนบทยังไม่ล่มสลายและเป็นฐานในการผลิตปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตคืออาหารแรงงานที่ตกงานกลับบ้านได้กลับไปอาศัยความอบอุ่นและเอื้ออาทรที่ยังคง

เหลืออยู่ พุ่มพุกและ หล่อเลี้ยง จนสามารถลุกขึ้นมายืนหยัดทำมาหาเลี้ยงชีพได้ และรัฐบาลต่อๆ มาได้หันมาให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจชุมชนอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ชาติไทย จนมีนโยบายหลายประการในการสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนคนรากหญ้า เพราะเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า เศรษฐกิจของชุมชนคือฐานเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ

ผลจากการศึกษาชุมชนที่เข้มแข็งของไทยได้ข้อค้นพบว่า การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการตัดสินใจเรื่องส่วนรวมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เพราะถ้าคนในชุมชน ได้ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ จะก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเรื่อง และนำไปสู่การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ ทำให้การดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นไปได้จริง โดยที่ชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการ เป็นเจ้าของกิจกรรมที่คิดร่วมกันเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชาวบ้าน ชาวบ้านจะรู้สึกภาคภูมิใจและเป็นเจ้าของโครงการพัฒนาและเกิดความตระหนักในการที่จะร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น ดังนั้น การเรียนรู้ร่วมกัน จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะดำเนินกิจกรรมการพัฒนาให้สำเร็จ ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วกันว่าการรวมตัวเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มเศรษฐกิจ สหกรณ์ และเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายประสานการทำงานร่วมกันเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพราะว่า การพัฒนาทั้งหลายจะเกิดขึ้นต้องอาศัยพลังของความสามัคคี ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมไม้ร่วมมือของคนในสังคม ร่วมกัน ตั้งแต่กลุ่มเล็กๆ จนกระทั่งถึงสังคมใหญ่ ก็คือการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือทำกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของเขา เมื่อกลุ่มเข้มแข็งก็จะสามารถขับเคลื่อนงานพัฒนาอื่นๆ ให้เกิดขึ้นได้ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจหรือสังคม ที่ผ่านมา การส่งเสริมของหน่วยงานราชการต่าง ๆ พยายามที่จะส่งเสริมกลุ่ม จัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชนให้เกิดขึ้น เช่น กรมส่งเสริมสหกรณ์ ก็จัดตั้งสหกรณ์ รวมทั้งกลุ่มสตรีสหกรณ์ กรมส่งเสริมการเกษตรก็จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร กรมการพัฒนาชุมชน ก็จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่างๆ มากมาย จนมีกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้นมากมายมหาศาล

๒.๕.๔ กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจ ในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือการปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา มิได้หมายถึงการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของรัฐตามที่รัฐกำหนดแต่หมายถึง การให้ประชาชน กลุ่ม ชุมชน เกิดการร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาการดำรงชีวิต ร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชน และรับประโยชน์ร่วมกันโดยรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบที่ ๒.๔ แสดงกระบวนการมีส่วนร่วม

โดยทั่วไปการร่วมคิดและตัดสินใจภายในกลุ่มเป็นเรื่องยากที่จะทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมจริงๆ และเป็นอิสระในการแสดงออก เพราะสมาชิกในกลุ่มมีศักยภาพ ฐานะอำนาจทางสังคมแตกต่างกัน ปัจจัยวัฒนธรรมบางประการเป็นอุปสรรคต่อความเป็นอิสระในการแสดงออก คนแต่ละคนต่างก็มีมุมมองในการตัดสินใจคุณค่าเรื่องต่างๆ ไม่เหมือนกัน ประสบการณ์แตกต่างกัน ความแตกต่างเหล่านี้อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น อย่างไรก็ตามหากมีวิทยากรกระบวนการที่สามารถเอื้ออำนวยให้ทุกคนคิดและแสดงออกโดยอิสระ ก็จะเกิดการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้น กลับเป็นตัววิเศษให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ และก่อให้เกิดพลังที่จะนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จหรือบรรลุเป้าหมายของกลุ่มร่วมกัน

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วสันต์ กู้เกียรติกุล ทำการวิจัยเรื่ององค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบางโงยซิแน อำเภอยะหา จังหวัดยะลา มีวัตถุประสงค์เพื่อเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่เข้าด้วยกัน เป็นองค์กรเครือข่ายระดับตำบล และส่งเสริมกิจกรรมองค์กรเครือข่าย ให้ตอบสนองความต้องการชุมชน วิธีการวิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผลการวิจัยพบว่า การเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เป็นองค์กรเครือข่าย เริ่มจากคณะผู้วิจัยค้นหาความต้องการร่วมกันของทุกกลุ่มในพื้นที่ ได้แก่ ร้านค้าชุมชน ตลาดนัด และธนาคารตำบล จากนั้นสร้างจิตสำนึกให้แกนนำกลุ่มด้วยการพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งองค์กรเครือข่าย และนำแกนนำไปทัศนศึกษา หลังจากนั้นแต่งตั้งแกนนำบางคนเป็นคณะกรรมการบริหารชั่วคราว เพื่อจัดทำโครงการตั้งร้านค้าและตลาดนัดชุมชน แล้วชี้แจงให้คณะกรรมการ กลุ่มผู้นำใน

หมู่บ้าน โตะครุ โตะอิหม่าม ได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการ ต่อมาจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ องค์กรเครือข่ายชุมชน และคณะกรรมการบริหารซึ่งทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชนประจำตำบลด้วย คณะกรรมการบริหาร มีหน้าที่สำคัญคือ ผลักดันให้เกิดร้านค้าและตลาดชุมชน และบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ การบริหารงาน สำหรับธนาคารตำบลจะดำเนินการภายในปลายปี ๒๕๕๔ องค์กรเครือข่ายมีผลต่อชุมชนทั้งด้านสนับสนุนชุมชนให้มีเวทีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ในรูปคณะกรรมการ ส่งเสริมให้กลุ่มเครือข่ายมีการวางแผน เพื่อประสานงานทางราชการสนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งองค์กรเครือข่ายช่วยสร้างงานใหม่ให้กับเกษตรกรและทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ได้แก่ เจ้าพนักงานส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ควรประสานงานกับหน่วยงานราชการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนให้กิจกรรมในอนาคตขององค์กรเครือข่ายประสบความสำเร็จ ได้แก่ การขยายตลาดนัดชุมชนและองค์กรเครือข่ายรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรของสมาชิกจำหน่าย รวมทั้งการสร้างห้องประชุมและอาคารฝึกอาชีพ

สนธิ สัตโยภาสและคณะ (๒๕๕๑) วิจัยเรื่อง การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อเฝ้าระวังสังคมเป็นสุข จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายการเฝ้าระวังสังคม เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเฝ้าระวังสังคมและเพื่อเฝ้าระวังปัญหาสังคมของจังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกแบบเจาะจงจากสถาบันสังคมที่สมัครใจเข้าร่วมดังนี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ ราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ โรงเรียนปรินส์รอยแยลวิทยาลัย องค์กรบริหารส่วนตำบลดอนแก้ว เทศบาลตำบลแม่โป่ง วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี เชียงใหม่ วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ รวมเครือข่ายได้จำนวน ๙ แห่ง การดำเนินการวิจัยเริ่มจากการศึกษาบริบทของจังหวัดเชียงใหม่ สร้างเครือข่ายในระดับหน่วยงานกับภายนอกพร้อมกับลงนามในข้อตกลงร่วมกันเป็นสมาชิกสร้างสังคมเป็นสุข (MOU) ปรากฏว่าได้เครือข่ายจำนวน ๙ แห่ง จากนั้นเครือข่ายแต่ละแห่งดำเนินกิจกรรมการเฝ้าระวังปัญหาสังคมตามบริบทของตนโดยใช้หลักอริยสัจ ๔ เป็นเวลา ๑๐ เดือน หลังจากนั้นจึงจัดเวทีเสวนาและนำเสนอผลงานของแต่ละเครือข่าย พร้อมกับสรุปผลการวิจัยและเผยแพร่ผลงาน ผู้สาธารณะร่วมกันตามลำดับ ผลการวิจัย พบว่า ๑. เกิดเครือข่ายเฝ้าระวังสังคมเป็นสุข จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีสมาชิก ๙ องค์กรพร้อมทั้งช่วยกันขยายเครือข่ายบุคคลไปจำนวน ๒๑๖,๓๑๔ คน ๒. เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเฝ้าระวังสังคม ๔ ด้าน คือ ด้านการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อม ด้านเฝ้าระวังภัยจากสิ่งเสพติด ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชน และด้านการปลูกฝังศาสนธรรมให้แก่เยาวชน

สมญา อินทรเกษตร และคณะ (๒๕๕๑) ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจน ตำบลดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี พบว่า การแก้ไขปัญหาและพัฒนาโดยมี

เป้าหมายสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของคน โดยผ่านการพัฒนาศักยภาพของศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน และใช้ศูนย์การเรียนรู้เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชน จนนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม วิธีคิดและวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ศูนย์การเรียนรู้ดังกล่าวจะต้องมีแนวคิดในเชิงเนื้อหา คือ ๑) แนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ๒) เนื้อหาสาระที่เป็นความต้องการของชุมชน และ ๓) การใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้ ตลอดจนจะต้องสร้างและปลูกจิตสำนึกเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้กับสมาชิกในกลุ่ม การทดลองหรือแสวงหานวัตกรรมใหม่ในการผลิต และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การขยายผลอย่างต่อเนื่องให้กับสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีหลักสำคัญคือ การจะทำกิจกรรมใดก็ตามต้องยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกัน นอกจากนี้ยังต้องมีคุณธรรมความดีงาม รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวความเป็นไปของชีวิตและชุมชน

ไชยรัตน์ ปราณี และคณะ (๒๕๕๑) ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไข ปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน พบว่า แนวทางในการนำแนวพระราชดำริ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย มี ๒ แนวทาง คือ ๑) การสร้างความรู้ ความเข้าใจ โดยสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง และสิ่งแวดล้อม และสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารสิ่งแวดล้อมของชุมชน และ ๒) การปฏิบัติการเพื่อความพอเพียงในระดับตนเอง ครอบครัว และชุมชน ซึ่งมีแนวปฏิบัติ คือ การสร้างอาชีพหลักให้มั่นคงสร้างเสริมอาชีพรองหรืออาชีพเสริม และเพิ่มเติมสวัสดิการ จึงจะนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนต่อไป

กฤษศาสตร์ เต๊ะอู๋, ดิเรก ฤกษ์หรรษา, สุภาวรรณ วงศ์คำจันทร์ (๒๕๕๖) ศึกษาเรื่อง ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย ผลการวิจัย พบว่า สภาพปัญหาของเกษตรกรรายย่อยในตำบลสลกบาตรมีปัญหาความเดือดร้อน คือ มีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ โดยเกิดจากสาเหตุหลายประการ ได้แก่ การใช้พื้นที่ไม่เกิดประโยชน์สูงสุด ไม่มีการนำความรู้ใหม่มาใช้ ขาดแรงงานและเงินทุน และ ค่าใช้หนี้ครัวเรือนและต้นทุนการผลิตสูง ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการพึ่งตนเองของเกษตรกรรายย่อย ประกอบด้วย ๓ หน่วยระบบทำงาน คือ ๑) การพัฒนาตนเอง ๒) การดำเนินกิจกรรมตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงเชิงระบบ และ การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรายย่อย และ เมื่อนำไปทดลองใช้พบว่า เกษตรกรรายย่อยมีการพัฒนาตนเองหลังการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์มากกว่าก่อนการปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

ธนพร สุปรียศิลป์ (๒๕๕๓) ได้ศึกษาเรื่องการขยายเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชน และระบบเตือนภัยบริเวณลุ่มน้ำน่านตอนบน เพื่อการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม ในการศึกษาได้เน้นหนักในด้านกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการป้องกันอุทกภัยและดินถล่ม โดยยึดหลักแนวคิดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันได้แก่ ความพอประมาณ

ความมีเหตุมีผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ก่อให้เกิดแนวคิดหลักในการดำเนินการโครงการวิจัย คือ ทำให้ชุมชนและชุมชนในพื้นที่ได้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ศักยภาพของคนในชุมชน จากนั้น จึงมีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย โดยกลุ่มเป้าหมายในการศึกษานี้ประกอบด้วยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจากหมู่บ้านเสี่ยงภัย ผลการวิจัยพบว่าโครงการวิจัยนี้ได้สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และได้สร้างเครือข่ายขึ้นในอำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน ซึ่งเครือข่ายประกอบด้วยตัวแทนของทุกภาคส่วนในชุมชน

ภัทรกร พลพนาธรรม และคณะ (๒๕๕๔) ทำการศึกษาเครือข่ายทางสังคมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาบุคคลในเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อยและ เพื่อตรวจสอบความสัมพันธ์แบบหลวมของเครือข่ายทางสังคมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดน้ำบางน้อย แบ่งออกเป็น ๓ องค์ประกอบ คือ ความร่วมมือ เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ และการพึ่งพากัน พบว่า ๑.เส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลักในการแสดงความเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย มีทั้ง ๓ องค์ประกอบ ดังนี้ ๑.๑ ความร่วมมือ ที่มีเส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลัก มี ๔ งาน ได้แก่ ร่วมมือด้านบริหาร นโยบายตลาดน้ำบางน้อย มี A ๑ (สมภพ) เป็นศูนย์กลาง ต่อ ๓๐ คน (๙๓.๗๕%) ร่วมมือด้านกลุ่มแกนนำแม่ค้า มี C๑ (รัตนา) เป็นศูนย์กลางต่อ ๒๗ คน (๘๔.๓๗๕ %) ร่วมมือด้านปรับทางเดินริมน้ำและสะพาน มี A๑ (สมภพ) เป็นศูนย์กลาง ต่อ ๓๐ คน(๙๓.๗๕%) และร่วมมือด้านปรับลานจอดรถ มี I (เจ้าอาวาสวัดเกาะแก้ว) เป็นศูนย์กลาง ต่อ ๓๑ คน(๙๖.๘๗๕ %) ๑.๒ เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ ที่มีเส้นสัมพันธ์ที่ส่งอิทธิพล (Out Degree) เป็นหลัก มี ๓ ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเกาะแก้ว (Out Degree = ๔๒.๔๘๐%) มี A๑ (สมภพ) B๔ (ฉินทิรา) C๒ (ลาวัลย์) เป็นศูนย์กลางต่อ ๑๗ ๑๖ และ ๑๖ คน ตามลำดับ (๕๓.๑๒, ๕๐.๐๐, และ๕๐.๐๐ %) ชุมชนเกาะใหญ่พัฒนา (Out Degree= ๔๗.๔๖๑%)

วุฒิสักดิ์ บุญแน่น (๒๕๖๐) ศึกษาวิจัยการพัฒนาการสร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ สู่ตลาดโรงเรียนเพื่อความยั่งยืนของชุมชน มีจุดมุ่งหมายการวิจัย เพื่อสร้างสร้างแนวทางการพัฒนาตลาดเกษตรอินทรีย์ในโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยมหาสารคาม (ฝ่ายมัธยม) และเพื่อการสร้างความตระหนักต่อการบริโภคผลผลิตทางการเกษตรปลอดภัยและความตระหนักต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้กับนักเรียนและชาวบ้านในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านดอนยม เข้าร่วมโครงการสร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ สู่ตลาดโรงเรียนเพื่อความยั่งยืนของชุมชน ที่เป็นเพศหญิงจำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ และ เพศชาย ๑๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๐ และประกอบอาชีพเกษตรกรรมมากที่สุด จำนวน ๑๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๐ รองลงมาคือ รับราชการและค้าขาย จากผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านการปลูกพืชผักและการทำการเกษตร ชาวชุมชนให้ความใส่ใจต่อการปลูกพืชแบบปลอดภัย ในชุมชนมีแปลงปลูกผักปลอดภัยและแปลงปลูกผักอินทรีย์ เฉลี่ยร้อยละ ๘๑.๖๗ คนในชุมชนไม่ใช้สารเคมี ในการปลูกพืชผัก ร้อยละ ๘๓.๓๓ โดยมี มีผลิตภัณฑ์ ที่ทดแทน

สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ร้อยละ ๙๓.๓๓ นำหมักจุลินทรีย์ชีวภาพ ร้อยละ ๖๐ ความตระหนักต่อการบริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ปลอดภัยและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของชาวบ้านชุมชนบ้านดอนยม และนักเรียน พบว่า มีความตระหนักอยู่ในระดับปานกลาง โดย ชาวบ้านในชุมชน บ้านดอนยม มีคะแนนเฉลี่ยความตระหนักสูงกว่านักเรียน และผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยความตระหนักต่อการบริโภคผลผลิตเกษตรอินทรีย์ปลอดภัยและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ของชาวบ้านชุมชนบ้านดอนยม กับนักเรียน พบว่า ความตระหนักของชาวบ้านในชุมชน บ้านดอนยม และนักเรียน มีความตระหนักที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ที่ระดับ .๐๕ และจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบค่าเฉลี่ย ค่าเฉลี่ยของรายได้ ก่อนและหลังการเป็นสมาชิกเครือข่ายของชาวบ้านในชุมชนโดยใช้ สถิติ Pair t-test พบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย มีรายได้เฉลี่ย/เดือนเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.๐๕

สุชาติ ศรีสักดิ์ (๒๕๕๓) ได้ศึกษา วัฒนธรรมข้าวอินทรีย์ในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง : รูปแบบเครือข่ายการผลิตและตลาดเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า วัฒนธรรมข้าวอินทรีย์ในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับข้าวมีการผลิตข้าวอินทรีย์ มีชุมชนต้นแบบการทำนาข้าวอินทรีย์ การทำนาเริ่มย้อนกลับไปหาแนวทางธรรมชาติ เริ่มมีความเข้าใจ มีความรู้และประสบการณ์ที่เคยได้รับจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง สร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาในกระบวนการทำนา หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้ความรู้และส่งเสริม ทำให้มั่นใจและหันมาปลูกพืชและทำนาแบบเกษตรอินทรีย์มากขึ้น มีการรวมเป็นกลุ่มเกษตรกร ศึกษาการทำเกษตรอินทรีย์ พลิกฟื้นการทำไร่ ทำนา ร่วมกันทำปุ๋ยและน้ำสกัดชีวภาพไล่แมลงขึ้นมาใช้เอง มีการตั้งเครือข่ายข้าวอินทรีย์ในการผลิตและการตลาดในชุมชน มีโครงสร้างความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน ตั้งแต่ระดับเล็ก ๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด เริ่มจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือกันรวมถึงมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของกลุ่มเครือข่าย คือ ระบบความเชื่อดั้งเดิมยังคงเหลืออยู่ในชุมชน การสืบทอดการทำนามาตั้งแต่อดีต การพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ทำให้ง่ายต่อการพัฒนา ทำให้ระบบกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”
ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) โดยการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และวิจัยเชิงปริมาณเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้แบบสอบถาม (Qualitative Research) เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรกรมเชิงอินทรีย์

๓.๒ พื้นที่และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดเอาแบบเจาะจง โดยทำการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและทำการเกษตรเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ คน ประกอบด้วย

๑. เกษตรกรจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๑๐ คน ประกอบด้วย
  - ๑) นายผอง เกตพิบูลย์, ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น
  - ๒) นายปรีชา หงอกสีมา, ไร่เกษตรทฤษฎีใหม่ วรรณพรรณฟาร์ม

๓) นายบุญถม ทาปุ๋ย, ศูนย์กิจกรรมธรรมชาติบ้านบุญ

๔) นางปราณี ดอนเชียงใหม่

๕) นายทองสุข โชคลา

๖) นายชำนาญ มะราช

๗) นายนิพนธ์ พันธุ์วงศ์

๘) นายสุวัฒน์ แก้วลา

๙) นายกิตติชัย มะราช

๑๐) นางพรทิพย์ พันธุ์วงศ์

๒. เกษตรกรจังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๑๐ คน ประกอบด้วย

๑) นายคำสิงห์ มาลาหอม

๒) นายจันทร์ นาชัยกุล

๓) นายชาญชัย เพียงแก้ว

๔) นายสอน แผงเมืองคุก

๕) นายสมหวัง บัวพันธ์

๖) นายคัมภีร์ อุปลัมภ์

๗) นายชาย ประกอบมี

๘) นายดงบัง ขุนพินี

๙) นายถวิล จำปาแก้ว

๑๐) นายเคน ศรีบุญเรือง

๓) เกษตรกรจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๑๐ คน

๑) นายบรรจง ชันแข็ง

๒) นายกิจจจร บุตรวงศ์

๓) นางสาวกชพร อุบลพันธ์

๔) นายไพวัลย์ ผ่านสอน

๕) นายสมชาย มานะดี

๖) นางรุณี อุดมโกชน

๗) นายเสริม วิเศษดอนหวาย

๘) นายสุชาติ ศรีนอง

๙) นางบุญหลาย เกรียงศรี

๑๐) นางดารินี ขุนศรี

๓.๒.๒ กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีเฉพาะหน้า ทำการเก็บข้อมูลโดยการสอบถาม รวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งสิ้น จำนวน ๖๐๐ คน ประกอบด้วย

๑) เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดขอนแก่น จำนวน ๒๐๐ คน ประกอบด้วย

(๑) เกษตรกรอำเภอเมืองขอนแก่น	จำนวน ๕๐ คน
(๒) เกษตรกรอำเภอน้ำพอง	จำนวน ๕๐ คน
(๓) เกษตรกรอำเภออุบลรัตน์	จำนวน ๕๐ คน
(๔) เกษตรกรอำเภอหนองเรือ	จำนวน ๕๐ คน

๒) เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ในจังหวัดมหาสารคาม ๒๐๐ คน ประกอบด้วย

(๑) เกษตรกรอำเภอเมืองมหาสารคาม	จำนวน ๕๐ คน
(๒) เกษตรกรอำเภอเชียงยืน	จำนวน ๕๐ คน
(๓) เกษตรกรอำเภอกันทรวิชัย	จำนวน ๕๐ คน
(๔) เกษตรกรอำเภอบรบือ	จำนวน ๕๐ คน

๓) เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดร้อยเอ็ด ๒๐๐ คน ประกอบด้วย

(๑) เกษตรกรอำเภอเมืองร้อยเอ็ด	จำนวน ๕๐ คน
(๒) เกษตรกรอำเภอเกษตรวิสัย	จำนวน ๕๐ คน
(๓) เกษตรกรอำเภออาจสามารถ	จำนวน ๕๐ คน
(๔) เกษตรกรอำเภอโพนทอง	จำนวน ๕๐ คน

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๓.๑ แบบสัมภาษณ์ ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Form) แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ สถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ ๒ รูปแบบและกระบวนการฟุ้งตนเองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๓ การเสริมสร้างการฟุ้งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๔ ปัญหาและอุปสรรคในการฟุ้งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๓.๒ แบบสอบถาม ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นแบบสอบถาม แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list) ได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะเป็นแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า (Ratings scale) ๕ ระดับ ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert) โดยค่าแต่ละระดับมีความหมายดังนี้

- ๕ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับน้อย
- ๑ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๔ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

๓.๔.๑ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของชาวเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

๒) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑) มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาโครงการวิจัยแล้วนำไปเก็บข้อมูล

๓.๔.๒ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือเชิงปริมาณ มีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสอบถาม

๒) ศึกษาวิธีสร้างเครื่องมือแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert)^๑ และการสร้างแบบสอบถามแบบปลายเปิด ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง

๓) นำแบบสอบถามเสนอที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ

^๑บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๗๒.

๔) ปรับปรุงแบบสอบถามตามข้อเสนอแนะของที่ปรึกษาแล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจความตรงเชิงโครงสร้าง (Construct validity) และความตรงเชิงเนื้อหา (Construct validity) ดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับนิยามศัพท์ (Index of item objective congruence: IOC) อยู่ระหว่าง ๐.๖๐-๑.๐๐

๕) นำแบบสอบถามที่ผ่านการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญมาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

๖) นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างในเขตพื้นที่ จำนวน ๑๕ คน

๗) นำแบบสอบถามที่ทดลองใช้มาหาค่าอำนาจจำแนก (Discrimination) ของแบบสอบถาม เป็นรายข้อโดยการหาค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์อย่างง่ายระหว่างคะแนนรายข้อกับคะแนนรวม (Item total correlation)

๘) นำแบบสอบถามแต่ละข้อที่มีค่าอำนาจจำแนกเข้าเกณฑ์ตามต้องการมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับ โดยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๘๑

๙. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อทำการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาต่อไป

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มีขั้นตอนดังนี้

๑. นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ถึง ผู้นำท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่น และจังหวัดมหาสารคาม เพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ในการสัมภาษณ์และแบบสอบถาม

๒. สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก และกลุ่มเป้าหมายพบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย แจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓. กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์และแจกแบบสอบถามที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และบุคคลอื่นๆ โดยใช้วิธีการบันทึกเทป จดบันทึก และการสนทนา กับกลุ่มเป้าหมาย

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๖.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์โดยใช้ การแปรความ การตีความ และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis) เพื่ออธิบายการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร มีประเด็นดังนี้

- ๑) ด้านการสร้างเครือข่าย
- ๒) ด้านการพึ่งตนเอง
- ๓) ด้านการลดต้นทุนการผลิต
- ๔) ด้านปัญหาและอุปสรรค
- ๕) ด้านความสัมพันธ์ขององค์การส่วนท้องถิ่นและภาครัฐในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร

๓.๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ มีขั้นตอน ดังนี้

๑) วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามโดยหาค่าความถี่ (Frequency) และค่าร้อยละ (Percentage)

๒) วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงมาตรฐาน (S.D.) แล้วนำค่าเฉลี่ยมาเทียบกับเกณฑ์ต่อไปนี้^๒

๔.๕๑ - ๕.๐๐ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับมากที่สุด

๓.๕๑ - ๔.๕๐ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับมาก

๒.๕๑ - ๓.๕๐ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับปานกลาง

๑.๕๑ - ๒.๕๐ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับน้อย

๑.๐๐ - ๑.๕๐ หมายถึง มีการสร้างเครือข่ายในระดับน้อยที่สุด

๓) วิเคราะห์เกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑. สถิติที่ใช้ในการหาคุณภาพของเครื่องมือ

๑.๑ ค่า IOC (Index of item objective congruence)

๑.๒ ค่าอำนาจจำแนก (Discrimination)

๑.๓ ค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability)

^๒บุญชม ศรีสะอาด, การวิจัยเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐-๑๐๐.

๒. สถิติพื้นฐาน

๒.๑ ค่าความถี่ (Frequency)

๒.๒ ค่าร้อยละ (Percentage)

๒.๓ ค่าเฉลี่ย (Mean)

๒.๔ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่องการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๒ การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๓ ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔.๔ องค์กรความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัย

๔.๑ รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๖๐๐ คน ผลจากการสอบถามจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า

ตารางที่ ๔.๑ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านจิตใจ

N = ๖๐๐

การพึ่งตนเองด้านจิตใจ	ระดับการเปลี่ยนแปลง		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. มีจิตใจเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้	๓.๗๗	.๙๘	มาก
๒. มีจิตสำนึกดี	๓.๗๘	.๙๒	มาก
๓. มีความคิดสร้างสรรค์แก่ตนเองและสังคม	๓.๖๕	.๙๖	มาก
๔. มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม	๓.๘๔	.๙๒	มาก
๕. เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง	๓.๘๐	.๙๖	มาก
รวม	๓.๗๗	.๙๔	มาก

จากตารางที่ ๑ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านจิตใจในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านจิตใจเกี่ยวกับการ มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ รองลงมาได้แก่ เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีจิตสำนึกดี มีจิตใจเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความคิดสร้างสรรค์แก่ตนเองและสังคม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๘ ๓.๗๗ และ ๓.๖๕ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๒ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านสังคม

การพึ่งตนเองด้านสังคม	ระดับการเปลี่ยนแปลง		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน	๓.๘๕	.๙๘	มาก
๒. มีความสามัคคี	๓.๗๖	.๙๓	มาก
๓. มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง	๓.๗๗	.๙๗	มาก
๔. ความเป็นอิสระในการคิดดำเนินการ	๓.๘๐	.๙๓	มาก
รวม	๓.๗๙	.๙๕	มาก

จากตารางที่ ๒ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านสังคมในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านสังคมเกี่ยวกับการ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ รองลงมาได้แก่ ความเป็นอิสระในการคิดดำเนินการ มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง และมีความสามัคคี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๗ และ ๓.๗๖ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๓ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่าย
ของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ

N = ๖๐๐

การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ	ระดับการเปลี่ยนแปลง		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้	๓.๘๑	.๙๕	มาก
๒. มีการยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้	๓.๘๐	.๘๙	มาก
๓. มีการวางแผนอย่างรอบคอบในด้านการใช้จ่าย	๓.๗๖	.๙๓	มาก
๔. มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่	๓.๕๙	.๙๗	มาก
๕. มีการสร้างภูมิคุ้มกันในความเสียหาย	๔.๑๐	.๙๙	มาก
๖. มีแผนสำรองในการใช้จ่ายเป็นทางเลือก	๔.๑๑	.๙๖	มาก
รวม	๓.๘๖	.๙๔	มาก

จากตารางที่ ๓ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๖ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับการ มีแผนสำรองในการใช้จ่ายเป็นทางเลือก มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ รองลงมาได้แก่ มีการสร้างภูมิคุ้มกันในความเสียหาย มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มีการยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ มีการวางแผนอย่างรอบคอบในด้านการใช้จ่าย และมีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๐ ๓.๘๑ ๓.๘๐ ๓.๗๖ และ ๓.๕๙ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๔ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่าย
ของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี

N = ๒๐๐

การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี	ระดับการเปลี่ยนแปลง		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. มีภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะสิ่งคมที่ดี ไม่ดี หรือควรไม่ควร	๓.๙๖	.๙๑	มาก
๒. รู้จักเลือกใช้สิ่งที่เหมาะสมกับความต้องการ	๓.๙๗	.๙๒	มาก
๓. รู้จักปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นจริง	๓.๙๓	.๙๔	มาก
๔. มีการพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ก้าวหน้า	๓.๘๐	.๙๖	มาก
รวม	๓.๙๒	.๙๓	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีเกี่ยวกับการ รู้จักเลือกใช้สิ่งที่เหมาะสมกับความต้องการมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗ รองลงมาได้แก่ มีภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะสิ่งคมที่ดี ไม่ดีหรือควรไม่ควร รู้จักปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นจริง และมีการพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ก้าวหน้า ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๖ ๓.๙๓ และ ๓.๘๐ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๕ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่าย
ของเกษตรกร: การพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

N = ๒๐๐

รูปแบบพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ระดับการเปลี่ยนแปลง		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. รู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับบริบท ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	๔.๐๔	๑.๐๔	มาก
๒. พยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญาที่มี อยู่	๔.๑๔	.๙๐	มาก
๓. สามารถอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมี ความสุข	๔.๐๙	.๙๒	มาก
๔. รู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม คู่ค้ากับ คนจำนวนมาก	๔.๐๙	.๙๒	มาก
๕. ยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน	๔.๒๑	.๘๘	มาก
รวม	๔.๑๑	.๙๓	มาก

จากตารางที่ ๕ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของ
รูปแบบการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมี
ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า
เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติ
และสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการ ยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๑
รองลงมาได้แก่ พยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ สามารถอยู่กับธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข รู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม คู่ค้ากับคนจำนวนมาก
และรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับบริบทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ
๔.๑๔ ๔.๐๙ ๔.๐๙ และ ๔.๐๔ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๖ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเอง
ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

N = ๖๐๐

การพึ่งตนเองของเกษตรกร	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. เสริมสร้างศักยภาพให้มีความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน	๔.๑๖	.๘๑	มาก
๒. วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อภาคเกษตรกรรม	๔.๒๕	.๙๑	มาก
๓. มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์การทำเกษตร	๔.๓๘	.๙๑	มาก
๔. มีการสร้างขวัญและกำลังใจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่	๔.๑๒	.๙๓	มาก
๕. มีการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบปะกัน	๓.๙๒	.๙๕	มาก
๖. มีการสร้างความสัมพันธ์ในการเชื่อมต่อและหนุนเสริมกัน	๓.๙๐	.๙๕	มาก
	๓.๘๙	.๙๖	มาก
๗. มีการรวมพลังเกษตรกรรุ่นใหม่ผลักดันนโยบายด้านการเกษตรให้ยั่งยืน	๓.๘๐	.๙๔	มาก
๘. ร่วมมือกันสร้างรูปธรรมการอยู่รอดของเกษตรกรรุ่นใหม่ภายใต้วิถีเกษตรกรแบบพอเพียง	๓.๘๖	๑.๐๐	มาก
๙. พัฒนาให้เป็นรูปธรรมของเกษตรกรรุ่นใหม่ด้านการปรับตัวและแนวคิด	๓.๕๗	๑.๐๖	มาก
๑๐. การพัฒนาแนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ	๓.๖๐	๑.๑๐	มาก
๑๑. สร้างสื่อสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรมไปสู่ประชาชน	๓.๖๕	.๘๘	มาก
๑๒. นำเสนอประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีเกษตรกร			
รวม	๓.๙๒	.๙๕	มาก

จากตารางที่ ๖ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการ มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์การทำเกษตรมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๘ รองลงมาได้แก่ วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อภาคเกษตรกรรม เสริมสร้างศักยภาพให้ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน มีการสร้างขวัญและกำลังใจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ มีการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบปะกัน มีการสร้างความสัมพันธ์ในการเชื่อมต่อและหนุนเสริมกัน มีการรวมพลังเกษตรกรรุ่นใหม่ผลักดันนโยบายด้านการเกษตรให้ยั่งยืน พัฒนาให้เป็นรูปธรรมของเกษตรกรรุ่นใหม่ด้านการปรับตัวและแนวคิดนำเสนอประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีเกษตรกร สร้างสื่อสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรมไปสู่ประชาชน และการพัฒนาแนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ ๔.๑๖ ๔.๑๒ ๓.๙๒ ๓.๙๐ ๓.๘๙ ๓.๘๖ ๓.๘๐ ๓.๖๕ ๓.๖๐ และ ๓.๕๗ ตามลำดับ

ตารางที่ ๔.๗ แสดงผลการประเมินด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

N = ๖๐๐

ปัญหาและอุปสรรค	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่	๓.๗๐	.๘๙	มาก
๒. การรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร	๓.๖๙	.๙๑	มาก
๓. การมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง	๓.๗๒	๑.๐๔	มาก
๔. การได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกกลุ่ม	๓.๖๗	.๙๐	มาก
๕. การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งทุนและองค์ความรู้ที่นำมาพัฒนาเครือข่าย	๓.๗๔	.๙๕	มาก
๖. การมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเครือข่าย	๓.๗๐	.๙๑	มาก

๗. การมีคุณธรรม และโปร่งใสในการบริหารงานเครือข่าย	๓.๖๓	.๙๗	มาก
๘. การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่าย	๓.๘๓	๑.๐๓	มาก
๙. การลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกของเครือข่าย	๓.๗๒	.๘๙	มาก
๑๐. การรวมกลุ่มขนาดใหญ่	๓.๘๐	.๙๖	มาก
รวม	๓.๗๒	.๙๔	มาก

จากตารางที่ ๗ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการ การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่ายมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ รองลงมาได้แก่ การรวมกลุ่มขนาดใหญ่ การมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกของเครือข่าย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเครือข่าย การรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกกลุ่ม และ การมีคุณธรรม และโปร่งใสในการบริหารงานเครือข่ายค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๔ ๓.๗๒ ๓.๗๒ ๓.๗๐ ๓.๖๙ ๓.๖๗ และ ๓.๖๓ ตามลำดับ

และจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายจำนวน ๓๐ คน พบว่า เกษตรกรรู้จักทำการเกษตรในแนวทางเกษตรพึ่งตนเอง ผูกพันกับวิถีชีวิต สัมพันธ์กับการใช้ชีวิต การกำหนดเป้าหมายจึงเป็นการคิดถึงชีวิต วิเคราะห์ชีวิต ให้เป็นไปตามที่ต้องการ ดังนั้นเป้าหมายของชีวิตบนพื้นฐานการทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง จึงสามารถกำหนดให้เป็น พอเพียง มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน ได้ระยะสั้น ทำเพื่อพออยู่พอกิน พอใช้ และพอร่มเย็น ระยะกลาง แบ่งปัน แจกจ่าย จำหน่ายเพื่อมีรายได้ ขยายแนวคิดรวมกลุ่ม ประสานกันเป็นเครือข่าย เกื้อกูลช่วยเหลือกัน ส่วนระยะยาว พึ่งพาและพึ่งพิงกันกับคน ชุมชนและธรรมชาติ หมุนเวียนเป็นวัฏจักรที่ไม่รู้จบ สูความยั่งยืน^๑ การพึ่งตนเองปัจจุบันอาหารอินทรีย์เป็นที่ต้องการมาก ผู้คนรักและห่วงใยสุขภาพมากขึ้น ทำให้โอกาสของการทำเกษตรอินทรีย์มีมาก ในเรื่องอุปสรรคก็อาจจะมีเรื่องเกี่ยวกับการรับรองมาตรฐานต่างๆ การจัดการขนส่ง เป็นต้น หากเราเริ่มทำจากพื้นฐาน ทำเพื่อพออยู่ พอกิน พอใช้ แบ่งปัน แจกจ่าย จำหน่ายเพื่อมีรายได้ ขยายแนวคิด รวมกลุ่ม ประสานกันเป็นเครือข่าย เกื้อกูลช่วยเหลือกัน พึ่งพาและพึ่งพิงกันกับคน ชุมชนและ

^๑สัมภาษณ์ ผอ. เกตพิบูลย์, ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น บ้านโนนพริก ต.โคกสง่า อ. พล จ.ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๓ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ธรรมชาติ คงไม่เพียงแต่เราที่อยู่รอด^๒ แต่การผลิตเกษตรกรควรคิดจากสิ่งที่เรามีในมุมความคิดของ การพึ่งพาตนเอง รากฐานที่สำคัญคือการผลิต ผลิตเพื่อใช้เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิต เกื้อกูลสังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งบรรพบุรุษของเราได้บุกเบิกแหล่งทำมาหากิน ที่เหมาะสมกับสภาพอากาศ ภูมิ ประเทศ จนสร้างเป็นภูมิสังคม ผ่านกาลเวลา บ่มเพาะประสบการณ์ในการเอาตัวรอดจนมาถึงปัจจุบัน ในช่วงที่ผ่านมาได้มีการปฏิวัติแนวคิดการผลิต จากการทำอยู่ทำกิน เข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมทำเพื่อขาย กระตุ้นการเพิ่มผลผลิต สร้างกรอบคิณฑ์ทุนนิยม มีใช้เงินตราเป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยน และสร้าง ค่านิยม งานคือเงิน เงินคืองานบันดาลสุข พัฒนาและหยั่งรากลึกในใจเราจนทำให้ชีวิตนี้ขาด ‘เงิน’ ไม่ได้ จึงกลายเป็นรูปแบบการผลิตแบบการทำธุรกิจ แผนธุรกิจส่วนมากจะคำนึงถึงผลกำไรเป็นหลัก การผลิตที่เน้นปัจจัยเพื่อการแข่งขัน ปัจจัยการผลิตต่างๆ จึงถูกมองในรูปแบบทุน หัวตุ้ดถูกได้ถูกแค ่ไหน เครื่องมือที่ทำให้ต้นทุนการผลิตถูกที่สุด จนบางอาจครั้งมองข้ามเรื่องคุณภาพก็มี หรืออาจนำ มุมมองการพัฒนาสินค้าที่แตกต่างจากคู่แข่งมาใช้ เพื่อเป็นทางเลือกที่ดีกว่าคู่แข่ง^๓

การทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง เริ่มต้นเน้นการผลิตที่ตอบสนองของชีวิตให้พออยู่พอ กิน ขยายไปสู่การแบ่งปัน เพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันของระบบสังคมในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน และกัน แล้วจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ และเมื่อพิจารณาวิถีการผลิตของการทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองแล้ว จึงควรทำให้เหมาะสมกับพื้นที่ ตามภูมิสังคม พื้นที่ลุ่มทำนาได้ ก็ทำนาเพื่อผลิตอาหาร ทำเกษตรผสมผสานหลากหลายเพื่อให้ได้ ผลผลิตที่หลากหลาย จัดการปัจจัยการผลิตได้ด้วยตนเอง เช่น จัดการน้ำ โดยการขุดบ่อกักเก็บน้ำ ขุด บ่อน้ำตื้น หรือเจาะบ่อบาดาล จัดการดินด้วยการทำปุ๋ยได้เอง ทำอาหารพืช สัตว์ รวมทั้งดูแลรักษาพืช สัตว์ได้ด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกก็ถือว่าเป็นการลดต้นทุนการผลิต เลือกใช้เครื่องมือ เครื่องทุ่นแรงที่เหมาะสม เป็นต้น ค่อยๆเพิ่มเติมจากเล็กๆ เพื่อเรียนรู้จนไปสู่การผลิตที่หลากหลาย ใน กระบวนการผลิตในภาคธุรกิจอุตสาหกรรม มีการสร้างกระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน เครื่องจักร ทันสมัย แบ่งงานออกเป็นส่วนๆ ผลผลิตที่ได้มีการคัดกรอง ตรวจสอบคุณภาพ และยังสามารถจัดการ ของเหลือจากกระบวนการผลิต แล้วแปรเปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง สร้างรายได้อีกทางหนึ่ง กระบวนการผลิตที่ดีสามารถทำระบบไม่ให้มีของเสียออกจากระบบได้ เช่น โรงสีข้าว เมื่อรับ ข้าวเปลือกจากชาวนา ทำการสีข้าว ได้ข้าว รำและปลายข้าวไปขาย เศษที่เหลือเป็นแกลบก็นำไปเผา

^๒สัมภาษณ์ ปรีชา หงอกสีมา, ไร่เกษตรทฤษฎีใหม่ วรรณพรรณฟาร์ม ต.บ้านกง อ.หนองเรือ จ. ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^๓สัมภาษณ์ คำสิงห์ มาลาหอม, บ้านหญ้าขาวพัฒนา ต.หนองกุงศรี อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม,เมื่อ วันที่ ๙ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ในระบบเตาชีวมวลเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าใช้ในโรงสีต่อไป ซีเมนต์ที่เราได้ก็ยังสามารถขายได้อีกด้วย^๕ ซึ่งหลักสำคัญในการผลิตเพื่อพึ่งตนเองคือ คิดจากสิ่งที่มี หางงค์ความรู้จากสิ่งที่มีมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด พัฒนาจากสิ่งที่มีเป็นหลัก หรือหากไม่สามารถทำในสิ่งที่ต้องการได้ก็ให้ใช้น้อยที่สุด^๕

กลุ่มเป้าหมายมองว่า การทำเกษตรไม่เป็นเพียงอาชีพเท่านั้น แต่เป็น ‘วัฒนธรรม’ ที่มีการส่งสมภูมิปัญญา สืบทอด ปลูกฝัง วิธีการใช้ชีวิตและการทำงาน การทำงานของเกษตรกรจึงผูกพันพึ่งพาอาศัยกันและกัน รวมถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนเกษตรกรที่ทำกิจกรรม ปลูกพืช จำเป็นต้องดูแลดิน จัดการน้ำ และวางแผนสร้างปัจจัยเพื่อการผลิตต่างๆ ให้สอดคล้องและพึ่งพากัน โดยพื้นฐานแล้วเมื่อดินคือรากฐานของการกิจกรรม หากต้องดูแลดินในแบบพึ่งตนเอง จำเป็นต้องทำความเข้าใจจักดิน และสิ่งมีชีวิตในดิน โดยการเลี้ยงดิน แล้วให้ดินเลี้ยงพืช สามารถพึ่งตนเองด้วยการทำดินให้มีชีวิต เติมอินทรีย์วัตถุ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพเพื่อหล่อเลี้ยงดิน สำหรับการดูแลจัดการน้ำ ให้เพียงพอต่อการใช้อุปโภคบริโภค ไม่รอเพียงฝน หรือระบบชลประทาน ต้องพึ่งตนเองด้วยการขุดบ่อ กักเก็บน้ำ บ่อน้ำตื้น หรือบ่อบาดาลเพื่อสำรองน้ำไว้ยามจำเป็น เมื่อเราจัดสมดุลกันธรรมชาติจะดูแลกันเอง มีจุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ มีไส้เดือนทำหน้าที่พรวนดินเติมอากาศในดิน ต้นไม้ทุกต้นทำหน้าที่เป็นทีมงานช่วยกันสร้างผลผลิตตามปัจจัยที่เหมาะสม ชีวิตทุกชีวิตทำหน้าที่ของตนเองอย่างเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกัน อาจจะมีเพียงเกษตรกรและคนในครอบครัวเท่านั้นที่คอยดูแลให้ผลผลิตออกมาตามที่ลงแรงลงไป^๖ ทั้งนี้ การพึ่งตนเองในระบบเกษตร หากมองให้รอบด้านปัจจัยการผลิตต่างๆ จำเป็นต้องสร้างและพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็น เมล็ดพันธุ์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ การพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ การพัฒนาเครื่องทุ่นแรงหรือเครื่องมือทางการเกษตร การพัฒนาเทคโนโลยีแบบชาวบ้าน ที่ง่าย ปรับเปลี่ยน ปรับปรุงได้ด้วยตนเอง โดย การพึ่งพาอาศัยกันก็เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งเคยเป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนที่จะถูกแทนด้วยค่านิยมแบบการจ้าง ใช้เงินมาเป็นตัวแปรในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและชุมชน เราจำเป็นต้องกลับไปสู่สังคมของการให้ ยิ่งให้ยิ่งได้ เพื่อเป็นการสร้างวัฒนธรรมแบบพึ่งพาอาศัยกันอีกครั้ง เช่นเดียวกับการดูแลกันแลกันของพืช สัตว์และสิ่งแวดล้อม

^๕สัมภาษณ์ บุญถม ทาปุ๋ย, ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติบ้านบุญ หมู่ ๘ ต. ห้วยยาง อ. กระนวน จ.ขอนแก่น ,เมื่อวันที่ ๖ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^๕สัมภาษณ์ ผอง เกตพิบูลย์, ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น บ้านโนนพริก ต.โคกสง่า อ. พล จ.ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๓ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

^๖สัมภาษณ์ บุญถม ทาปุ๋ย, ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติบ้านบุญ หมู่ ๘ ต. ห้วยยาง อ. กระนวน จ.ขอนแก่น ,เมื่อวันที่ ๖ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ความเป็นคนที่มีสังคมก็เป็นระบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน โอบอ้อมอารีกัน เป็นระบบพึ่งกันเอง สังคมไทยก็จะมั่นคงและยั่งยืน^๗

การทำเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง จำเป็นต้องเริ่มต้นจากตัวเกษตรกรเอง สร้างรากฐานจากใจของเกษตรกร เพื่อที่จะทำให้การดำเนินการสำเร็จและได้ผลนั้นต้องประกอบไปด้วย

๑. ใจรักที่จะสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพ ปลอดภัย สะอาด ปลอดภัยต่อผู้บริโภค ใจที่ปลดปล่อยความโลภออกไป วิเคราะห์และวางแผนการผลิต ด้วยปัจจัยที่ตนเองมีแบบพึ่งตนเอง เพื่อลดต้นทุนการผลิต

๒. ใจรักที่จะให้แก่ผู้บริโภค ให้ราคาที่เหมาะสมกับน้ำพักน้ำแรง หรือถูกใจก็ให้ฟรีกันเลย มีการกำหนดราคาแบบเป็นธรรม บนพื้นฐานของความเป็นจริง ไม่ถูกหรือแพงเกินไป รวมถึงไม่นำกลไกราคามาสร้างผลประโยชน์แก่ตนเอง

๓. ใจรักที่จะมอบสิ่งดี ๆ ให้ถึงมือผู้บริโภคที่ได้ลิ้มลอง ใช้สอยประโยชน์อย่างเข้าใจ สร้างช่องทางการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ที่พร้อม ด้วยเครื่องมือต่างๆ ที่มีหลากหลายอยู่ในปัจจุบัน

๔. ใจรักที่จะทำกิจกรรมดีๆ บ่งบอกคุณประโยชน์ โทษ และสร้างสรรค์ เพื่อดูแลตนเอง และคนที่รัก ให้คุณค่าและความหมายจากใจ เปิดเผย จริงใจ ถูกต้องและตรงไปตรงมา

๕. ใจที่ซื่อสัตย์เป็นต้นทางที่จะทำให้สร้างการยอมรับ และไว้วางใจในการใช้ อุบัติโภคบริโภค ผลิตภัณฑ์ของเรา

โดยที่ระบบเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเองควรจะสามารรถ ให้ผลผลิตที่มีคุณค่าสารอาหาร ด้านโภชนาครบถ้วน และสามารถสร้างรายได้ในระดับที่เพิ่มให้ผลผลิตหลากหลายชนิด เพื่อความหลากหลายทางชีวภาพและความมั่นคงด้านอาหาร ยังพอต่อการดำรงชีวิตให้กับเกษตรกร ใช้พื้นที่เพื่อการเพาะปลูกน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ใช้ประโยชน์จากควมมีประสิทธิภาพของระบบการผลิตในที่ดินแปลงเล็กหรือของเกษตรกรรายย่อย ใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้จากการผสมเกสรตามธรรมชาติ (open pollination) เพื่อให้ความเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์กลับมาอยู่ในมือของเกษตรกรและชุมชน และส่งเสริมการปรับปรุงพันธุ์พื้นเมืองเพื่อความเหมาะสมกับท้องถิ่นที่เพาะปลูก ใช้เครื่องมือการเกษตรที่อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก ไม่มีความซับซ้อน เพื่อลดต้นทุนด้านเศรษฐกิจและลดการใช้ต้นทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรในดิน ปรับเข้าได้กับวัฒนธรรมการผลิตของท้องถิ่น และสามารถตกทอดสู่รุ่นลูกหลานต่อไปได้ เป็นวิธีที่ทำได้โดยเกษตรกรรายย่อยที่มีที่ดินแปลงเล็ก ขนาดราว ๑๐ ไร่ ไม่ว่าเกษตรกรผู้ผลิตจะมีฐานะทางเศรษฐกิจระดับใดก็ตาม ทั้งนี้วิธีการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ไม่ควรพึ่งพาเครื่องจักรการเกษตรขนาดใหญ่ พึ่งพิงการใช้ปุ๋ยหรือใส่สิ่งเพิ่มเติมจำนวนมากลงในดิน (รวมทั้งปุ๋ยคอกและปุ๋ยหมัก) ที่ไม่สามารถผลิตได้เองจากในพื้นที่ทำการเกษตร ต้องใช้ทรัพยากรหรือ

^๗ สัมภาษณ์ จันทร นาชัยคุลย์, หมู่ที่ ๗ ต. นาโพธิ์ อ. กุดรัง จ. มหาสารคาม, เมื่อวันที่ ๑๑ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ผลผลิตจากทรัพยากรที่ไม่สามารถหามาทดแทนได้ เช่น น้ำมันปิโตรเลียม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เพื่อเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และชุมชนโลก ต้องลดน้อยถอยลง แต่ในทางกลับกันทำให้มีเพิ่มขึ้นรวมทั้งมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นเท่าที่จะทำได้

๔.๒ การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ผลจากการศึกษาพบว่า เกษตรกรมีผลการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑ ผลการสัมภาษณ์ พบว่า

การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกรที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วยรูปแบบและขบวนการ ดังต่อไปนี้

๑. มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน โดยที่เกษตรกรต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็นเครือข่าย เช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่างเดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของเครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้นด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่เหมือนกันแล้วจะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะแต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มองปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกันไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของกระบวนการ ภายใต้การรับรู้ถึงปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกเครือข่ายเกษตรกรมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็เริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่ายกระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็น

สัมภาษณ์ ผอ. เกตพิบูลย์, ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น บ้านโนนพริก ต.โคกสง่า อ. พล จ.ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๓ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

จะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่ายให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแนบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน^๙

๓. มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น^{๑๐} ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็นแรงจูงใจให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งในเครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติภารกิจ เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ในสิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่ายเป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่าความสัมพันธ์ในแนวตั้ง ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทางปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามาประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก และแม้ว่าการมีส่วนร่วมในวงกว้างจะเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการทำงานของเครือข่าย แต่ก็ยังจำเป็นต้องมีกลุ่มแกนของเครือข่ายที่ปวารณาตัวเข้ามาทำหน้าที่ประสานงาน จัดการ และส่งกำลังบำรุงให้กับสมาชิก บุคคลหรือองค์กรที่เป็นกลุ่มแกนต้องคิดให้พ้นจากงานในองค์กรของตัวเอง เพราะขณะนี้ตนเองทำหน้าที่ให้กับสมาชิกทั้งหมดไม่ใช่ทำงานให้กับองค์กรของตัวเองเท่านั้น กลุ่มแกนต้องไม่ติดอยู่กับกิจกรรมประจำวันขององค์กรตัวเอง และกลุ่มแกนต้องดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายให้บังเกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากบุคคลและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาส่วนใหญ่รู้สึกถูกกดดันให้ต้องใช้เวลาและทรัพยากรของตนไปในการทำงานให้กับเครือข่าย กิจกรรมของเครือข่ายจึงมักจะได้รับความเอาใจใส่ก็เฉพาะเมื่อกิจกรรม

^๙ สัมภาษณ์ บุญถม ทาปุ๋ย, ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติบ้านบุญ หมู่ ๘ ต. ห้วยยาง อ. กระนวน จ. ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๖ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

^{๑๐} สัมภาษณ์ ปรีชา หงอกสีมา, ไร่เกษตรทฤษฎีใหม่ วรรณพรรณฟาร์ม ต.บ้านกง อ. หนองเรือ จ. ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๔ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

ดังกล่าวมีความสำคัญ ดังนั้น คนหรือองค์กรที่พิจารณาตนหรือได้รับมอบหมายให้เป็นกลุ่มแกนควรมองความสำเร็จของเครือข่ายในฐานะที่เป็นเป้าหมายสำคัญของชีวิตและอาชีพ ผลกระทบของขบวนการทางสังคมบางอย่างที่มีต่อโลก (เช่นการรักษาระบบนิเวศ การเรียกร้องสิทธิสตรี และการเรียกร้องประชาธิปไตย) ส่วนใหญ่มีผลมาจากองค์กรเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพสูงซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มอาสาสมัครกลุ่มเล็กๆ ที่มีความตั้งใจอย่างแรงกล้านั่นเอง กลุ่มแกนนำต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกเครือข่าย มีการติดต่อสังสรรค์กับสมาชิกทั่วไปอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถติดตามความคิดและความต้องการที่เปลี่ยนไปของสมาชิกได้ทัน ถ้าไม่มีการติดต่อกัน กลุ่มแกนนำมีแนวโน้มเอียงที่จะมุ่งไปสู่การรวมศูนย์อำนาจและแยกตัวออกห่างจากสมาชิกมากขึ้นทุกที ต้องมีกระบวนการเปลี่ยนกลุ่มผู้นำเครือข่ายขึ้นมาใหม่อย่างต่อเนื่อง อาจให้มีการหมุนเวียนหน้าที่ความรับผิดชอบภายในเครือข่ายหรือให้มีการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยก็ได้ กลุ่มแกนควรมีการตรวจสอบความก้าวหน้าของเครือข่ายและความสอดคล้องกับความต้องการของสมาชิกเครือข่ายคนอื่นๆ อย่างสม่ำเสมอโดยการวิพากษ์ตนเอง กลุ่มแกนควรมองวิธีการที่จะทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่เครือข่าย และระบบการจัดการที่ให้สมาชิกมีส่วนร่วมมากที่สุด เพื่อช่วยให้เครือข่ายดำรงกระบวนการทำงานที่ใช้ได้จริง

๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ปัจจัยที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผลลัพธ์เพิ่มขึ้นในลักษณะพลังทวีคูณมากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

๖. การเกื้อหนุนพึ่งพากัน จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกว่าเขาหุ้นส่วนคนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยอัตโนมัติ

๗. การมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้วก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ในถุง แต่ละก้อนก็อยู่ในถุงอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทางกรเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนาร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่ายตามมาด้วย ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใดก็จะเกิดความผูกพันระหว่างกัน

มากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

ผลจากการศึกษาที่เห็นได้ชัดในรูปแบบของเครือข่ายการพึ่งพาตนเองของกลุ่มเกษตรกร ขอยกตัวอย่างในกรณีของกลุ่มเกษตรกรอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีศูนย์แม่ข่ายที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายหนูทัศน์ คำแพง เกษตรดีเด่นแห่งชาติ ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ ๒๐๙ บ้านสำราญ หมู่ ๔ ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์เครือข่ายหลักที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ให้ความรู้ และเป็นตัวอย่างในการทำเกษตรในทุกรูปแบบ กระจายไปยังศูนย์เครือข่าย ภายในอำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน ๒๐ ศูนย์ ประกอบด้วย ศูนย์จัดการดินปุ๋ยชุมชน จำนวน ๔ ศูนย์ ศูนย์เรียนรู้ด้านไม้ผล/ไม้ยืนต้น จำนวน ๒ ศูนย์ ศูนย์เรียนรู้พืชผัก/พาะเห็ด/แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร จำนวน ๓ ศูนย์ และศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง/เกษตรผสมผสาน/เกษตรทฤษฎีใหม่ จำนวน ๑๑ ศูนย์ โดยในแต่ละศูนย์เรียนรู้จะมีเกษตรกรต้นแบบประจำศูนย์เรียนรู้ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ ให้ความรู้/วิธีการแก่สมาชิกและผู้สนใจทั่วไปอย่างทั่วถึง ดังรายละเอียดตามภาพประกอบที่ ๔.๑

ภาพประกอบที่ ๔.๑ แสดงศูนย์เครือข่ายเกษตรพึ่งพาตนเอง อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

“หนูทัศน คำแพง”อดีต ผอ.โรงเรียนในเมืองร้อยเอ็ด ลาออกมาทำเกษตรโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งมั่นจนพลิกพื้นผืนดินปลูกข้าวหอมมะลิส่งเข้าประกวดคว้ารางวัลมากมาย จนได้รับรางวัลเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติ สาขาอาชีพไร่นาสวน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ ๒๐๙ หมู่ ๔ บ้านสำราญ ต.อาจสามารถ เล่าว่า หลังลาออกจากราชการครูปี ๒๕๔๔ จึงเลือกทำเกษตรในพื้นที่ ๓๐ ไร่ ไร่ไร่นาสวนผสมตามแนวพระราชดำริ ด้วยแบ่งพื้นที่เป็นสัดส่วน ๓๐:๓๐:๓๐:๑๐ ทำนาข้าว ๑๒ ไร่ บ่อเลี้ยงปลา ๓ บ่อ บ่อล่อปลา ๑ บ่อ และพื้นที่ส่วนหนึ่งปลูก กล้าย มะละกอ พุทรา น้อยหน่า ฯลฯ และพืชผักสวนครัว อาทิ ปลูกมะนาวพันธุ์พิจิตร ๑ ในโครงการ “แปลงสาธิต ๑ไร่แก้จน” หรือ “หนึ่งไร่ได้หลายแสน” โดยการแนะนำของนายนิพนธ์ พลชะชัย เกษตรอำเภออาจสามารถ โดยไร่นาสวนผสมของลุงหนูทัศน ได้มีการจดบันทึกด้านบัญชีฟาร์ม ปี ๒๕๕๑ มีรายได้กว่า ๖๖๓,๐๐๐ บาท ปี ๒๕๕๒ มีรายได้กว่า ๗๗๒,๕๒๐ บาท ปี ๒๕๕๓ มีรายได้ ๙๑๒,๓๑๐ บาท และปี ๒๕๕๔ มีรายได้กว่า ๑,๒๕๐,๔๕๐ บาท จากความสำเร็จทั้งนี้ขานรับได้ ขั้นตอนการทำเกษตรที่เป็นระบบจากแปลงไร่นาสวนผสมของลุงหนูทัศน ส่งให้นายประดิษฐ์ ศรีประสิทธิ์ นายอำเภออาจสามารถ จัดแปลงไร่นาสวนผสมของลุงเป็นศูนย์เรียนรู้ตามแนวพระราชดำริของอำเภอ พร้อมเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่เกษตรกร ประชาชนทั่วไป ที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ ซึ่งก็มีผู้สนใจแวะเวียนเข้าเยี่ยมชมกันอย่างต่อเนื่อง

“ข้าราชการบำนาญคือมวยประสบการณ์ แต่ไม่มีเวทีให้ชก ต้องสร้างเวทีเอง พื้นที่ ๓๐ ไร่ มาเริ่มบุกเบิกทำการเกษตรตอนเกษียณอายุราชการ ผมอยากให้ข้าราชการที่กำลังเกษียณอายุราชการ ๕๐-๕๕ ปี เริ่มการก่อร่างสร้างตัว วางแผนความเป็นอยู่หลังเกษียณอายุราชการ “เรามาเป็นชาวบ้าน” มาเป็นประชาชน ที่มีความหลากหลาย ทั้งจบการศึกษาสูง ต่ำไม่เท่ากัน พื้นฐานสังคมครอบครัวที่แตกต่างกัน เราต้องรับฟังเขามากกว่า เล่าให้เขาฟัง หรือ “สั่งสอนเขาไม่ได้เป็นอันขาด” เพราะความเป็นครูหมดไปแล้วเมื่อ เราอายุได้ ๖๐ ปี เขาเหล่านั้น เป็นเพื่อนบ้าน มิตร ลูกหลาน ต้องยอมรับเขาได้ เราอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข **ขอเป็นครูตีแผ่แผ่นดินไปตลอดชีวิต...**”^{๑๑}

“การแบ่งพื้นที่เป็นไปตามศักยภาพของการใช้งาน พื้นที่สูง ปลูกพืชไร่ไม้ผล พื้นที่ลุ่มทำนา เลี้ยงปลา พื้นที่ ๒ ไร่เศษ ปลูกมะนาวพันธุ์พิจิตร ๑ ระยะ ๔x๔ เมตร ใช้กิ่งตอนปลูก ซื้อมาจากเพื่อนครูที่เกษียณอายุราชการด้วยกันกิ่งละ ๑๐๐ บาท อายุ ๑๕ เดือน ให้ผลผลิต ชนิดที่ใครมาเห็นต้องซื้อกิ่งตอนไปด้วย ตนเองขยายพันธุ์กิ่งตอนขายกิ่งละ ๑๐๐ บาทปลูกในบ่อซีเมนต์ขนาด ๘๐ เซนติเมตร ราคา ๑,๕๐๐ บาท ร่องสวนปลูกพริกชี้ฟ้า มะเขือเทศ มะเขือเปราะ รอบสวนมะนาวปลูกมะกอ และขยายไปที่แปลงข้างกันแบ่งปลูกมะละกอพันธุ์ดำเนิน แยกดำ สายน้ำผึ้ง พันธุ์ครึ่ง ให้ผลผลิตสูงมาก ขายได้ทุกวันๆละ ๑๐๐-๕๐๐ บาท เฉพาะมะละกอ มะนาว ขายได้อย่างน้อย ๑,๐๐๐

^{๑๑}สัมภาษณ์ หนูทัศน คำแพง, เกษตรดีเด่นแห่งชาติ บ้านเลขที่ ๒๐๙ บ้านสำราญ หมู่ ๔ ตำบลอาจสามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด, เมื่อวันที่ ๘ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

บาท ต่อวัน หรือมากกว่า แบ่งพื้นที่ปลูกไม้หน่อเลี้ยง ๓๕๐-๔๐๐ กอ หน่อขายได้ตลอดทั้งปี น้อยหน้า พุทรา ๓ รส รอบคั่นนาปลูกไม้ยูคาลิปตัสไว้ใช้สอย ขายเป็นเงิน...”^{๑๒}

“ ผมต่อไฟฟ้า มาถึงนา สร้างบ่อบาดาล หรือบ่อดอก สูดน้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์ในภาค การเกษตร ชาวบ้านเข้ามาดู ผมเรียนรู้ร่วมกับเกษตรกร ด้านการปลูก เกษตรกรศึกษากับผมด้าน เทคนิคการปลูก การดูแลรักษา การตอนกิ่ง การชำกิ่ง ผมเองไม่เก่งแต่ ขยันอ่าน จดจำ เพราะความ เป็นครู วันนี้ ท่านเกษตรอำเภอ “นิพนธ์ พลชะชัย” สร้างเป็นแปลงเรียนรู้ด้าน “หนึ่งไร่แก้จน” คือ แปลงปลูกมะนาวพันธุ์พิจิตร๑ ผมได้ประโยชน์มากจากการเป็นศูนย์สาธิต เพราะ เกษตรกรแวะเวียน มาศึกษาดูงาน ผมได้เพื่อน ที่สำคัญคือ ผมได้การตลาด ผู้คนที่มาเที่ยวชม ซื้อผลผลิตภาคการเกษตร กิ่งตอนมะนาว แล้วบอกต่อกันไป ผมขยายพันธุ์แทบไม่ทัน ผมให้ความรู้ด้านการเกษตร กับเกษตรกร อย่างมีความสุข...”^{๑๓}

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านดงบัง

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายบุญเต็ม ชัยลา ที่อยู่ ๖๘ หมู่ ๔ บ้านดงบัง ตำบลคอนนิม อำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น ๔๐๓๓๐ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ เกษตรกรรมพึ่งตนเอง การจัดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง การแก้ไขปัญหา ความ ยากจนโดยเน้นการทำเกษตรแบบพอเพียง เพื่อให้สามารถเลี้ยงดูครอบครัวและมีรายได้ จาก การเกษตร ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็น รากฐานของการพัฒนาอาชีพ ประสบการณ์ นาย บุญเต็มเป็นเกษตรกรที่อพยพออกไปขายแรงงาน นอกหมู่บ้าน เมื่อปี๒๕๓๒ ได้มีโอกาสไป ร่วมดูงานบ้านนายทองดีนายทัศน์ นายชาติ นายมหาอยู่ และ นายผาย สร้อยสระกลาง จึงมีความคิดและได้นำ แนวคิดจากสถานที่ต่างๆ มาปรับใช้โดยเชื่อมั่นในคำ สอนของพระพุทธเจ้าเรื่อง อตตahi อตตานิ นาโถ และเริ่มมีการขุดสระภายในเวลา ๔ เดือน ทำให้อาหารการกินพร้อมทุกชนิด มีสมุนไพรรักษา โรคภัยไข้เจ็บ มีไม้ใช้สอยไว้สร้างบ้าน และเป็นเชื้อเพลิง ในช่วงแรก นายบุญเต็มได้ใช้พีชะยะสั้นเพื่อ ช่วยลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ เพียง ๓ วัน ก็มีถั่วงอกไว้ กิน เหลือกิน เหลือใช้เหลือแจก มีเหลือขายเป็น ทุนอีก ทำให้ปลูกต้นไม้ได้เพิ่มขึ้นมากมาย มีเหลือขาย เพิ่มและทำการตลาดได้ ทุกวันนี้สมาชิกมุ่งมั่นกับการทำอยู่ทำกินสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง มี การขยายสู่หมู่บ้านอื่นๆ และเกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง จึงได้จัดตั้ง ศูนย์ขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ศึกษาดูงาน ให้กับผู้สนใจรวมทั้งเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้กับสมาชิก เครือข่าย ทั้งนี้ศูนย์ฯได้เข้าร่วม โครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจ

^{๑๒}สัมภาษณ์ หนูทัศน คำแพง, เกษตรดีเด่นแห่งชาติ บ้านเลขที่ ๒๐๙ บ้านสำราญ หมู่ ๔ ตำบลอาจ สามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด, เมื่อวันที่ ๘ เดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

^{๑๓}อ้างแล้ว, หนูทัศน คำแพง, เกษตรดีเด่นแห่งชาติ บ้านเลขที่ ๒๐๙ บ้านสำราญ หมู่ ๔ ตำบลอาจ สามารถ อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด

พอเพียงของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตร “วิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลง สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ภาคประชาชน (วปอ.)” โดยให้การเกษตรผสมผสานเป็นเครื่องมือหลักเน้นให้เกิดการออมน้ำออมความ อุดมสมบูรณ์ ของดิน การออมสัตว์และออมต้นไม้ทั้งผักผลไม้และไม่ใช้สอย การจัดการแปลงเกษตร ปรานี ๑ ไร่ และการเพาะเห็ด และการศึกษาดูงานแปลงเกษตรต้นแบบต่างๆ เพื่อให้เห็นแนวคิดที่ แตกต่างกันไป ของเกษตรกรต้นแบบแต่ละคน

มหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายผอง เกตพิบูลย์ ที่อยู่ ๘๓ หมู่๗ บ้านโนนพริก ตำบลโคกสง่า อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ๔๐๑๒๐ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การทำเกษตรแบบผสมผสาน แบบเกษตรประณีต ๑ ไร่ เป็นแนวทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหา ความยากจนของเกษตรกรที่มีที่ทำกินน้อย เพื่อที่จะพึ่งพาตนเองได้และ ทำให้ครอบครัวมีความสุข โดยการเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ของเกษตรกร ไม่ให้คิดเฉพาะพื้นที่ทำกิน แต่พื้นที่ใดดินสามารถปลูกพืชได้ พื้นที่เหนือดินปลูกผัก น้ำเต้าพื้นที่ในแปลงปลูกผัก ไม้ผล ไม้ใช้สอย มีพื้นที่เลี้ยงสัตว์เพาะเห็ด ทำให้ มีเหลือแจกเพื่อน จากเหลือแจกให้นำไปขาย ประสบการณ์ พ่อผอง เกตพิบูลย์ถือเป็นตัวอย่างของข้าราชการบำนาญครู มีแผนปฏิบัติการหลังเกษียณ อายุ จากราชการ ในการทำตามแนวพระราชดำริโดยทำเกษตรผสมผสาน แต่ยังมีประสบปัญหาของการทำ การเกษตร คือ ขาดแหล่งน้ำต้องรู้จักกักเก็บน้ำส่วนต้นไม้จะเน้นปลูกไม้ที่กินได้จะดี ปลูกให้ หลากหลาย สามารถกินได้ตลอดปีและทุกฤดู ถึงแม้ไม่มีเงินก็ทำได้แบบพออยู่พอกิน ทำให้คุณภาพชีวิต ดีขึ้น ทั้งเรื่องสิ่งแวดล้อม เพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมี นอกจากนี้ยังมีที่อยู่ มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ มีศักดิ์ศรีไม่มีเรื่องกลุ้มใจ เข้าถึงธรรมะบนรากฐานของความรักและความช่วยเหลือกันทั้งระหว่าง เพื่อนมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จากแนวคิดและการปฏิบัติอย่างจริงจัง ทำให้นายผองประสบ ความสำเร็จในอาชีพเกษตรกร ทั้งนี้ศูนย์ฯได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตั้งแต่ปี๒๕๕๐ รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๔๙ รางวัลครูภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๕ ด้านเกษตรกรรม (เกษตรผสมผสาน) - ปี ๒๕๔๔ เกียรติบัตรเกษตรผสมผสานสาขาไร่นาสวนผสม ๑๐๐ - ปี๒๕๔๓ รางวัลคนค่า คุณเมืองขอนแก่นโดยมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น - ปี๒๕๔๒ เกียรติบัตร“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” โดยวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี จังหวัดขอนแก่น หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตร “ผู้นำการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองภาคประชาชน ” แบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ๑) อบรม ๓ วัน ๒ คืน และ๒) อบรม ๒ วัน ๑ คืน เป็นการปรับเปลี่ยนแนวความคิดเพื่อให้หันมาพึ่งตนเองและ ทำปัจจัยการผลิตเองรวมทั้งการทำอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และการนำเกษตรกร ที่เข้าอบรมศึกษาดูงานแปลงเกษตรต้นแบบ เพื่อให้เห็นแนวคิดที่แตกต่างกันของเกษตรกรแต่ละคน

ศูนย์เรียนรู้ฟื้นฟูเกษตรพื้นบ้านอำเภอแวงน้อย

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายทัศน กระยอม ที่อยู่ ๑๐๘ หมู่ ๖ บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลือง อำเภอแวงน้อย จังหวัดขอนแก่น ๔๐๒๓๐ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การทำเกษตรแบบผสมผสานการเพาะปลูกกล้วยการปรับเปลี่ยนแนวความคิดสู่การพึ่งพาตนเอง ประสบการณ์ เมื่อปี๒๕๑๐ นายทัศนได้พาชาวบ้านมาตั้งถิ่นฐานใหม่ชื่อหมู่บ้านว่าบ้านโสกน้ำขาว ด้วยความที่ เป็นคนซื่อสัตย์สุจริต มีวิชาความรู้ด้านสมุนไพร และหมอธรรมในการช่วยเหลือชาวบ้าน ทำให้ ชาวบ้านศรัทธาพร้อมใจกันตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านและได้นำการพัฒนาหมู่บ้าน หลังจากนั้นนายทัศนเริ่ม ต้มจนติดสุรา เสียคนจนชาวบ้านเรียกว่าผู้ใหญ่ขี้เหล้า ต่อมาปี๒๕๑๓ นายทัศนได้กู้เงิน ธ.ก.ส. นำไปใช้ จ่ายสุร่ยสุร่าย ทำให้จ่ายหนี้คืนไม่ได้เกิดความยากจน จึงไปทำไร่ข้าวโพดที่อื่น อยู่ ๒ ปีจนชาวบ้าน เรียกร้องให้กลับมาอยู่บ้านตนเอง เมื่อได้ทบทวนเรื่องทั้งหมดที่ผ่านมาจึงคิดว่าตนเองเสียคนเพราะ คนอื่น และเชื่อคนภายนอก ละเมิดศีลธรรม ตั้งแต่นั้นจึงเลิกดื่มเหล้า ตั้งใจทำงานช่วยเหลือชุมชนและ ดำเนินกิจกรรมธนาคารข้าว บัณฑิตจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุดสระหมุนเวียน ตั้งกลุ่มสมุนไพร นวดแผน โบราณจนได้รับรางวัลผู้ใหญบ้านดีเด่น รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๔๙ รางวัลครุภูมิปัญญาไทย รุ่นที่ ๕ ด้านเกษตรไร่นาสวนผสม (เกษตรทฤษฎีใหม่) - ปี๒๕๔๙ รางวัลเกษตรกรดีเด่นระดับจังหวัด - ปี๒๕๓๐ รางวัลคนค้ำ คุณเมืองขอนแก่น - ปี๒๕๒๘ รางวัลผู้ใหญบ้านดีเด่น อำเภอแวงน้อย ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๑๐๘ หมู่ ๖ บ้านโสกน้ำขาว ตำบลก้านเหลืองอำเภอแวงน้อยจังหวัดขอนแก่น ๔๐๒๓๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตรวิทยากรกระบวนการผู้นำการเปลี่ยนแปลง สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง (วปอ. ภาคประชาชน) สอนให้เกษตรกรปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยยึดหลักการว่า“ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” การทำปัจจัยการผลิต การเพาะปลูก การแปรรูปอาหาร และการนำเกษตรกรที่เข้าอบรม ไปศึกษาดูงาน แปลงเกษตรกรต้นแบบ เพื่อให้เห็นแนวคิดที่แตกต่างกันไปของเกษตรกรต้นแบบแต่ละคน

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงบ้านดอนมัน

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายอดิศร เหล่าสะพาน ที่อยู่ ๒๕ หมู่๑๓ บ้านดอนมัน ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัยจังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๕๐ โทรศัพท์ ๐๘-๗๘๕๙-๓๐๘๑, ๐๘ ๗๒๒๗-๘๐๗๘ วัน/เดือน/ปี เกิด ๒๔ กันยายน ๒๕๐๔ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การบริหารจัดการชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ความรู้ด้านการเพาะเห็ดบรรจุถุง พลาสติก แบบครบวงจรและความรู้ด้านการเกษตรอื่นๆ เช่น เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม ปลูกพืชสวนครัวปลอดสารพิษ และการเพาะพันธุ์กบนอกฤดูเป็นต้น ประสบการณ์ เมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๕๕๑ รับตำแหน่งกำนันตำบลขามเรียง นายอดิศรเป็นผู้ที่มีแนวคิดการ จัดการชุมชน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้หมู่บ้านได้รับรางวัล “หมู่บ้านแห่งการเรียนรู้ตามแนว เศรษฐกิจ พอเพียง” ทำให้เป็นต้นแบบตามเศรษฐกิจพอเพียง และเป็นวิทยากรที่ให้ความ รู้แก่หน่วยงาน อื่นๆ และชุมชนที่มาเรียนรู้

และศึกษาคุณภาพการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๕๓ รางวัลกำนันยอดเยี่ยม จากกระทรวงมหาดไทย - ปี ๒๕๕๒ รางวัลรองชนะเลิศอันดับที่ ๑ โครงการเพชรน้ำหนึ่งพึ่งตนเองแบบเศรษฐกิจ พอเพียงจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม - ปี ๒๕๕๒ รางวัล หมู่บ้านนา แนวทาง “เศรษฐกิจพอเพียง ” และ “การสร้างเสริมสุขภาพ ” ภายใต้โครงการหมู่บ้านสร้างเสริมสุขภาพตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจาก สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) - ปี ๒๕๔๙ ผู้ประสานงานเครือข่ายดีเด่น และบุคลากรดีเด่น ด้านการพัฒนา สังคมและชุมชน - ปี ๒๕๔๘ ผู้ใหญ่บ้านที่ทำให้หมู่บ้านได้รับรางวัล “หมู่บ้านแห่งการเรียนรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ” “ ชุมชนดีมีบัญชีครัวเรือน ” “หมู่บ้านปลอดความยากจน ต้นแบบ”และ“หมู่บ้านปลอดยาเสพติด” หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตร“การจัดกิจกรรมบ้านดอนมัน” ประกอบด้วย การเพาะเห็ดขอนขาว เห็ดนางฟ้า การเลี้ยงกบ การเลี้ยงปลาดุกในบ่อซีเมนต์และบ่อดิน การเลี้ยงสุกร การเลี้ยงเป็ดเทศ การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การเลี้ยงไก่วง ร้านค้าชุมชน การเลี้ยงโค การทำปุ๋ยชีวภาพ เกษตรอินทรีย์ การปลูกผักปลอดสารพิษ การปรับภูมิทัศน์จัดหน้าบ้านน่ามอง เตาเผาถ่านน้ำส้มควันไม้ไบโอแก๊ส โรงสีข้าวกล้องและการ ปลูกผักปลอดสารพิษ

ศูนย์เรียนรู้เกษตรกรรมยั่งยืนชุมชน

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ - สกุล นายคำพันธ์ เหล่าวงษ์ ที่อยู่ ๔๓ หมู่ ๒ ต.ศรีสุข อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม ๔๔๑๕๐ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การทำเกษตรผสมผสานการเผาถ่านด้วยเตาไฮเทคและได้น้ำส้มควันไม้มาทำเป็นน้ำสมุนไพร เอนกประสงค์ในแปลงเกษตรกรการบริหารจัดการองค์กรและการ รวมกลุ่มอาชีพ เพื่อทำการผลิต การตลาด การพัฒนาชุมชน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ประสบการณ์ นายคำพันธ์ได้ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ต้นแบบครอบครัวการทำกรเกษตรแบบ พอเพียงและเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านชุมชนของเกษตรกร โดยรวมกลุ่มองค์กร ๒๑ ครัวเรือนทำเกษตร พอเพียงเพื่อการพึ่งตนเอง ตั้งแต่ปี ๒๕๔๘ จนถึงปัจจุบัน รวมถึง การรวมกลุ่มอาชีพเพื่อทำการผลิต การตลาด การพัฒนาชุมชน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ปัจจุบัน ทำการเกษตรผสมผสานโดยปลูกผัก หลายชนิดในพื้นที่เดียวกันเน้นการใช้ทรัพยากรที่มีให้เกิดประโยชน์ในการพึ่งตนเองอย่างพอเพียง รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๕๓ รางวัลรองชนะเลิศการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งที่๒ ประเภทกลุ่มเกษตรทฤษฎีใหม่ (กลุ่มเกษตรกรรมยั่งยืนอำเภอกันทรวิชัย) - ปี ๒๕๕๑ รางวัลเกษตรกรสา นีกรักบ้านเกิด เกษตรกรที่ดำเนินตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง ในโอกาสครบรอบ ๘๐ พรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว - ปี ๒๕๕๑ รางวัลชนะเลิศผู้นำความรู้จากโครงการชีวิตวิถีมาใช้และขยายผลดีเด่นระดับ ภาค และ รองชนะเลิศระดับชาติ - ปี ๒๕๔๘ เกียรติบัตร “ครอบครัวดีเด่นระดับ หมู่บ้าน” จากองค์การบริหารส่วนตำบลศรีสุข - ปี ๒๕๔๘ เกียรติบัตร “ผู้ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมจริยธรรม และบำเพ็ญ

ประโยชน์ต่อสังคม ภายใต้โครงการเมืองไทยเมืองคนดี” จากกระทรวงวัฒนธรรม - ปี ๒๕๔๘ เกียรติบัตรและทุนสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ตมอเตอร์คอมปานี (ประเทศไทย) - ปี ๒๕๔๖ เกียรติบัตร “วิทยาการแลกเปลี่ยนเทคนิคเกษตรกรรมยั่งยืนและพันธุกรรมพื้นบ้าน เรื่องเทคโนโลยี และภูมิปัญญาชาวบ้าน” หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตร “เศรษฐกิจพอเพียงนา สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน ” (ศพ.พอ.) การทำ ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ การเผาถ่าน การสกัดน้ำส้มควันไม้และการขยายพันธุ์พืช

ศูนย์เรียนรู้คุณธรรมนำชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อมูลทั่วไปขอประชาชนชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายล้วน กุลแก้ว ที่อยู่ ๑๑๒ หมู่ที่ ๑๐ บ้านหลุบควัน ตำบลดงยาง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๘๐ โทรศัพท์ ๐๘-๗๒๔๙-๖๔๖๘ ความชำนาญพิเศษ /กิจกรรมเด่นของศูนย์ฯ การทำเกษตรแบบผสมผสาน โดยมุ่งเน้นการผลิตปัจจัยการผลิต ด้วยตนเอง การทำไร่นา สวนผสม รวมทั้งยึดหลักว่าปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก การทำกิจกรรมเกษตร ที่หลากหลาย เช่น เลิกใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทุกชนิด การปรับปรุงบำรุงดินด้วยอินทรีย์วัตถุเช่น ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และ ปุ๋ยพืชสด การผลิตปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพใช้เอง การปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินปลูกพืชหมุนเวียน ประสบการณ์ เป็นแกนนำ ช่วยเหลือการทำงานในหมู่บ้านหลุบควัน ตำบลดงยาง อำเภอนาดูน ได้แก่เป็นผู้ใหญ่บ้านหลุบควัน คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนบ้านหลุบควันผู้ควบคุมความประพฤติ กระทรวงยุติธรรม คณะกรรมการหมู่บ้านหลุบควัน คณะกรรมการศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีตำบลดงยาง เกษตรกรอาสา (ด้านเศรษฐกิจพอเพียง) เกษตรกรดีเด่นตัวอย่างอำเภอนาดูน รางวัลหรือประกาศเกียรติคุณที่ได้รับ - ปี ๒๕๕๑ รางวัลพ่อดีเด่นอำเภอนาดูน - ปี ๒๕๔๙ รางวัลเกษตรกรดีเด่น สาขาอาชีพไร่นาสวนผสม จากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ - รางวัลชนะเลิศ อันดับที่ ๑ การประกวดหมู่บ้านปศุสัตว์พัฒนา หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม ฝึกอบรมการเลี้ยงปลุสสัตว์ (เลี้ยงโค กระบือ) การขยายพันธุ์ไม้ผลการทำน้ำส้มควันไม้ การทำไร่นา สวนผสม การปลูกหม่อน – เลี้ยงไหม การทำปุ๋ยอินทรีย์ การทำน้ำส้มควันไม้การจัดทำบัญชีครัวเรือน และการฝึกอบรมจริยธรรม/คุณธรรม

ศูนย์เรียนรู้ศรีเนตรพัฒนา

ข้อมูลทั่วไปของประชาชนชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายภฤติเดช ศรีเนตรภักดิ์ ที่อยู่ ๕๒ หมู่ ๓ ตำบลกู่ทองอำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๖๐ โทรศัพท์ ๐-๔๓๙๘-๘๐๒๗-๘ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การจัดการบริหารน้ำด้วยพลังงานทดแทน จนสามารถทำน้ำได้ ๓ ครั้งต่อปี และผลผลิต พลอยได้ของผลิตการเกษตรในแปลง เช่น การเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เป็นต้น เป็นเกษตรปลอดภัยมุ่งสู่เกษตรอินทรีย์แบบเกื้อกูลซึ่งกันและกันในแต่ละกิจกรรม ประสบการณ์ นายภฤติเดช ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ดูแลการก่อสร้างระบบเตาเผาขยะมูลฝอยที่เกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นผู้ประสานงานระหว่างประเทศของธนาคารแห่งประเทศไทยตั้งแต่ ปี๒๕๓๘- ๒๕๔๒ ผู้

ประสานงานการศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดการขยะมูลฝอย ร่วมกับ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผู้ประสานงาน ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการนโยบายพลังงานแห่งชาติในเรื่องการพัฒนาชีวมวล ผู้ประสานงานกับกรมพลังงานทดแทน และอนุรักษ์พลังงาน เรื่อง พลังงานแสงอาทิตย์(Solar Cell) และการอนุรักษ์พลังงานในอาคารของรัฐ นอกจากนี้ยังได้ศึกษาและทดลองด้วยตนเอง เกี่ยวกับการเลี้ยงกบแบบธรรมชาติการจัดการใช้ประโยชน์หอยเชอรี่ เป็นอาหารปลาเพื่อลดต้นทุนการผลิต การบริหารจัดการน้ำในระบบน้ำล้นต่างระดับ ในระบบการเกษตร และการทดลองทำก๊าซชีวภาพจากขยะเหลือใช้จากครัวเรือน รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๕๓ รางวัลเกียรติบัตรการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งที่๒ ประเภท ประชาชนทั่วไป หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม การเกษตรผสมผสาน ประกอบด้วย การบริหารจัดการน้ำในระบบน้ำล้นต่างระดับ ในระบบ การเกษตร การเลี้ยงกบแบบธรรมชาติในป่าช้า การผลิตก๊าซชีวภาพจากขยะเหลือใช้ในครัวเรือน การลดต้นทุนการเลี้ยงปลาตุ๊ก (ด้วยหอยเชอรี่) การผลิตปุ๋ยอินทรีย์และน้ำหมักชีวภาพจากหอยเชอรี่

ศูนย์เรียนรู้พออยู่ พอกิน พอเพียง

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ - สกุล นายคำสิงห์ มาลาหอม ที่อยู่ ๑๒ บ้านน้ำเที่ยง หมู่ที่ ๘ ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๔๐ โทรศัพท์ ๐๘๗-๙๒๗๗๑๕๒ ความชำนาญพิเศษ / จุดเด่นของศูนย์ฯ การผลิตเชื้อเห็ดนางฟ้าและเห็ดขอนขาว การใช้ต่อซังข้าวเพื่อหมักเชื้อจุลินทรีย์ทดแทนซีลี้อย การปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ การผลิตพืชผักปลอดภัยจากสารพิษ และการผลิตโค อินทรีย์ ประสบการณ์ ปี พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการหมู่บ้านผู้ทรงคุณวุฒิ ปี๒๕๒๙ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าคุ้มปี๒๕๓๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครอง ปี ๒๕๓๖ เป็นอาสาสมัคร ประจํา หมู่บ้าน และปี๒๕๓๖ เป็นแพทย์ประจำตำบลหนองกุงสวรรค์ รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๕๓ รางวัลชมเชยการประกวดผลงานตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงครั้งที่ ๒ ด้าน เกษตรทฤษฎีใหม่ - ปี๒๕๕๑ หมอดินอาสาดีเด่น อันดับ ๒ - ปี ๒๕๕๑ ปราชญ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียง ส.ป.ก. - ปี๒๕๕๑ ครูบัญชีดีเด่นระดับจังหวัด - ปี ๒๕๕๑ อาสาสมัครดีเด่นแห่งชาติกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ - ปี ๒๕๕๐ ประกาศนียบัตรรางวัลชมเชยอาสาปศุสัตว์ดีเด่นระดับ เขต - ปี๒๕๔๑ แพทย์ประจำตำบลดีเด่น - ปี ๒๕๔๑ อาสาสาธารณสุขดีเด่น ระดับจังหวัด -รางวัลชนะเลิศระดับ เขต ในการประกวดตำบลเขียวจีดีเด่น จากมูลนิธิสถาบันราชพฤกษ์ - อาสาสมัครสาธารณสุขและหมู่บ้านสาธารณสุขมูลฐาน ดีเด่นประจํา ปี ๒๕๔๐ ๑๑๖ - ปี ๒๕๓๘ และปี ๒๕๔๐ รางวัลชนะเลิศการพูดในที่ชุมชน ในการฝึกอบรมผู้นำองค์กร กนช . ประจํา หมู่บ้าน - ปี ๒๕๓๘ และปี ๒๕๔๑ แพทย์ประจำตำบลผู้ได้ทำ ความดีความชอบในการปฏิบัติหน้าที่ ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๑๒ บ้านน้ำเที่ยงหมู่ที่๘ ตำบลหนองกุงสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัยจังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๔๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม “เศรษฐกิจ

พอเพียงนา สู่การพออยู่พอกิน พอเพียง” ประกอบด้วย การผลิต และการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ สมุนไพรไล่แมลง การปลูกพืชผักไร้สารพิษ การเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ การเพาะเห็ดขอนขาว จากขี้เลื่อย การขยายพันธุ์พืช การทำน้ายาล้างจาน การทำบัญชีครัวเรือน คุณธรรมกับ ชีวิตสู่เศรษฐกิจ พอเพียง เกษตรพออยู่พอกิน พอเพียงคืนชีวิตเกษตรกร และหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ศูนย์การเรียนรู้เกษตรกรชุมชน

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ - สกุล นายจันทร์ นาชัยดุรงค์ ที่อยู่ เลขที่ ๑๑๗ หมู่ ๗ ตำบลนาโพธิ์อำเภอกุดรัง จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๓๐ โทรศัพท์ ๐๘๖-๒๓๗-๒๖๘๓,๐๘๒-๘๓๖-๘๗๘๐ Email address :Pratjun๑๑๗@hotmail.com ความชำนาญพิเศษ / จุดเด่นของศูนย์ฯ การทำปุ๋ยหมักจากธรรมชาติ สมุนไพรไล่แมลงจากพืชสมุนไพร ปุ๋ยอินทรีย์น้ำจากหอยเชอร์รี่ และพืชผักผลไม้ การผลิตโปรตีนเร่งการเจริญเติบโตเร่งดอกจากไข่หอยเชอร์รี่และการเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ แบบธรรมชาติ ช่างไม้และช่างเฟอร์นิเจอร์จักสานด้วยไม้ไผ่รวมทั้งการสกัดน้ำส้มควันไม้จากการเผาถ่าน ประสพการณ์ คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ประสานระหว่างชุมชนกับองค์การนานาชาติ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำ หมู่บ้าน ตำรวจอาสาประจำ หมู่บ้าน หัวหน้ากลุ่มดีเด่น ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรัง ที่ปรึกษา ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรัง คณะกรรมการสหกรณ์การตลาดลูกค้า ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรัง เกษตรกรคนเก่งของ ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรังวิทยากรโครงการเพื่อนช่วยเพื่อน ของ ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรัง และวิทยากรโครงการสังสรรค์ชีวิตของ ธ.ก.ส. รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - เกษตรกรคนเก่งของ ธ.ก.ส. สาขาอำเภอกุดรัง - รางวัลชมเชยผลงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ด้านประชาชนทั่วไปของสำนักงาน กปร. หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม หลักสูตร “เศรษฐกิจพอเพียงเลี้ยงชีวิต พิชิตความจน ทุกคนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ” ประกอบด้วย แนวคิด ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การเลี้ยงสัตว์ปีกและการป้องกันโรคระบาด เกษตรกรรมพออยู่พอกิน พอเพียง เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำบ่อเลี้ยงปลา/กบ การเพาะเห็ดขอน ขาวจากขี้เลื่อย การเผาถ่านสกัดน้ำส้มควันไม้ การขยายพันธุ์พืช การทำสมุนไพรไล่แมลง การปลูกผัก ไร้สาร และการป้องกันและแก้ไขปัญหาล้างเสพติด

ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายถนอม เหล็กศรี

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายถนอม เหล็กศรี ที่อยู่ ๖๔ หมู่ ๒ บ้านหนองทัพไทย ตำบลหนองทัพไทย อำเภอนมไพรจังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๔๐ โทรศัพท์ ๐-๔๓๕๖-๕๑๑๑, ๐๘-๗๒๕๐-๒๓๔๗ วัน/เดือน/ปี เกิด ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๐๙ ความชำนาญพิเศษ/จุดเด่นของศูนย์ฯ การเพาะพันธุ์ปลาตุ๊กตักอู๋ การเพาะพันธุ์กบ การแปรรูปปลาตุ๊ก(น้ำพริกปลาตุ๊ก) การเลี้ยง ไก่บ้าน และไก่พันธุ์ไข่ การปลูกพืชผัก การทำไร่นาสวนผสมตามหลักทฤษฎีใหม่ การทำน้ายา อเนกประสงค์ การเพาะเห็ด และการเผาถ่านน้ำส้มควันไม้ ประสพการณ์ นายถนอมเป็นวิทยากรด้านการจัดการที่ดิน และน้ำในทำการเกษตร การเพาะพันธุ์กบ และปลา การเลี้ยงไก่ และการทำปุ๋ยชีวภาพ รวมถึงเป็นนักจัดรายการวิทยุเพื่อเผยแพร่ความรู้ ด้านการเกษตร ซึ่งมีประสบการณ์การทำเกษตรทฤษฎีใหม่ตาม

แนวเศรษฐกิจพอเพียงจนประสบผลสำเร็จ รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี๒๕๔๕ รางวัลเกษตรกรดีเด่น แปลงไร่นาสวนผสมดีเด่น - ปี๒๕๓๙ รางวัลเกษตรกรดีเด่นผู้เลี้ยงปลาและปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๙๙ หมู่๒ บ้านหนองทัพไทย ตำบลหนองทัพไทยอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๔๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม การทำนาแบบเกษตรอินทรีย์ การปลูกมันสำปะหลัง การเพาะเห็ด การทำปุ๋ยอินทรีย์และ ะ น้ำหมักชีวภาพ การทำน้ำยาอเนกประสงค์การเผาถ่านและการทำน้ำส้มควันไม้ การเพาะเลี้ยงปลาตูก การเพาะพันธุ์กบ การเพาะเลี้ยงจิ้งหรีด การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร การจัดการที่ดินตาม แนวเกษตรทฤษฎีใหม่ การจัดทำบัญชีครัวเรือน การทำเครื่องดนตรี การรวมกลุ่มจักสาน และงาน หัตถกรรม และการทำพานบายศรีจากวัสดุการเกษตรและหลักสูตร ประชาสัมพันธ์ทางการเกษตร

ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายแสง มะโนลัย

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายแสง มะโนลัย ที่อยู่ ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพนฮาด ตำบลดงครั่งน้อยอำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๕๐ โทรศัพท์ ๐๘-๗๒๓๑-๖๘๐๖ วัน/เดือน/ปี เกิด ๓ มีนาคม ๒๔๙๕ ความชำนาญพิเศษ/ จุดเด่นของศูนย์ฯ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด - ปุ๋ยหมัก การปลูกมะพร้าวน้ำหอม กิจกรรมเกี่ยวกลุ่การหมุนเวียน วงจรเกษตรและการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ การปลูกผักในถุงพลาสติก และการเลี้ยงปลาโดยใช้น้ำหมัก ชีวภาพบำบัดน้ำให้ปลาแข็งแรงไม่มีโรค ประสบการณ์ เป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีแปลงสาธิตปลูกพืชอินทรีย์ โดยได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรม วิชาการเกษตร และโรงปุ๋ยผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดเพื่อจา หน่าย ซึ่งได้รับรองมาตรฐาน Q จากกรมพัฒนา ที่ดิน แพทย์ประจำตำบลและคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี๒๕๕๑ หมอдинอาสา - ปี๒๕๔๙ เกษตรกรดีเด่นด้านเศรษฐกิจพอเพียง - ปี๒๕๔๕ เกษตรกรดีเด่นสาขาเกษตรอินทรีย์ ข้อมูลทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๙๘ หมู่ ๑๒ บ้านโพนฮาด ตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๕๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม การเกษตรปลอดสารพิษ การจัดทำบัญชีครัวเรือน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์และสารชีวภาพ การทำน้ำส้มควันไม้สำหรับงานเกษตร การผลิตน้ำยาอเนกประสงค์การผลิตปุ๋ยอินทรีย์การผลิต พืชผักปลอดสารพิษ การลดต้นทุน งานเกษตรด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น การปรับพฤติกรรม และแนวคิด โดยยึดเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการปรับปรุงบำรุงดิน การดักล่อ แมลงเพื่อทำอาหารว่าง และการทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงปลาในบ่อดินโดยใช้น้ำหมักจุลินทรีย์ บำบัดน้ำเสียและใช้วิธีการควบคุมจำนวนปลาแบบธรรมชาติ

ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนายทอง สิงห์สุขุม

ข้อมูลทั่วไปของปราชญ์ชาวบ้าน ชื่อ-สกุล นายทอง สิงห์สุขุม ที่อยู่ ๑๑๗ หมู่๖ บ้านโคกละ ตำบลหนองพอก อำเภอหนองพอกจังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๔๐ โทรศัพท์ ๐๘-๙๒๙๑-๘๖๑๒, ๐๘-๓๑๘๙-๔๐๗๕ ความชำนาญพิเศษ/ จุดเด่นของศูนย์ฯ การทำปุ๋ยหมักอินทรีย์ชีวภาพสูตรมูลค่างคาว

การปลูกไม้ผลเช่น มะม่วงและปลูกพืชผักสวนครัว ไม้ไต้ต้นมะม่วง ทำให้ประหยัดการใช้น้ำและปุ๋ย และไม้ยืนต้น และการทำเกษตรผสมผสานตามแนว เกษตรทฤษฎีใหม่ ประสบการณ์ นายทองเป็น ประธานกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลหนองพอก ได้รับมาตรฐาน คุณภาพอาหาร ปลอดภัย ภายใต้ โครงการความปลอดภัยอาหารด้านพืชจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ วิทยาการ ถ่ายทอดความรู้ เกี่ยวกับการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองจากเศษวัสดุเหลือใช้ ที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น ของตนเอง เพื่อลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับ เกษตรกร วิทยาการด้านการพัฒนาคุณภาพผลผลิตทาง การเกษตรให้กับองค์กรและเครือข่ายรวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตทาง การเกษตร ผู้นำการเปลี่ยนแปลงชุมชนเกี่ยวกับการสร้างแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอยู่คู่เคียงธรรมชาติ ผ่านทางวิทยุคลื่น FM ๑๐๔.๕ รายการลูกคุณบ้านหลานคุณเมืองและภูมิปัญญา ๙ ตำบลหนองพอก รางวัลเชิดชูเกียรติที่เคยได้รับ - ปี ๒๕๕๑ แบบอย่างที่ดีแก่คนในสังคมตามโครงการเมืองไทยเมืองคน ดีจังหวัดร้อยเอ็ด - ปี ๒๕๕๐ เกษตรกรดีเด่นระดับ ชาติ สาขาวิชาเกษตรที่เหมาะสม - ปี๒๕๔๙ เกษตรกรดีเด่นสาขาการใช้วิชาการเกษตรดีที่เหมาะสม (GAP) - ปี ๒๕๔๙ ผู้นำกิจกรรมเขียวขจีดีเด่น จากกรมการพัฒนาชุมชน - ปี ๒๕๔๘ เกษตรกรดีเด่นสาขาอาชีพทำสวน จากกรมส่งเสริมการเกษตร - ครูภูมิปัญญาจังหวัดร้อยเอ็ดสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ๑๒๗ ข้อมูล ทั่วไปของศูนย์ฯ ที่ตั้ง ๑๑๗ หมู่ ๖ บ้านโคกเกาะ ตำบลหนองพอกอำเภอหนองพอกจังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๔๐ หลักสูตรที่จัดฝึกอบรม การจัดทำบัญชีครัวเรือน การเสริมสร้างทักษะการดำเนินชีวิตตาม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การวางแผนการใช้ที่ดินของเกษตรกร การผลิตไม้ผลยืนต้นให้ได้มาตรฐาน GAP การผลิตพืชผัก ปลอดภัย การผลิตปุ๋ยชีวภาพมูลค่างควมู่มโลกและสารอินทรีย์ชีวภาพ การ ปลูกไม้เลื้อย การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และการทำเกษตรผสมผสาน

๔.๓ ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่ายมักเผชิญกับปัญหาในการจัดระเบียบองค์กรภายในเครือข่ายไม่น้อย บางแห่งก็มี ปัญหาในแง่ของโครงสร้างและการเงิน บางแห่งมีปัญหาด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องในเครือข่าย โดยทั่วไป เครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นมาจากความต้องการจำเป็นบางอย่างของกลุ่มบุคคลหรือองค์กร จำนวนหนึ่ง ซึ่งความต้องการจำเป็นดังกล่าวจะถูกนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของเครือข่าย แต่ก็มี เครือข่ายบางแห่งไม่เคยมีการกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนได้เลย เมื่อเครือข่ายไม่มีทิศทาง วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน บุคคลหรือองค์กรสมาชิกที่มีความเข้มแข็งกว่า ก็มีโอกาสเข้ามาครอบงำชักจูง เครือข่ายไปในทางที่เป็นประโยชน์เฉพาะกับบุคคลหรือองค์กรที่มีอำนาจมากกว่า นอกจากนี้การไม่มี วัตถุประสงค์ของเครือข่ายที่ชัดเจนยังทำให้การติดตามประเมินผลเครือข่ายเป็นไปได้ยาก เพราะไม่รู้ ว่าจะวัดผลสัมฤทธิ์ของเครือข่ายที่ตรงไหน อีกทั้งเป็นการยากที่จะคงไว้ซึ่งประโยชน์ของมวลสมาชิก

เครือข่ายลักษณะนี้ให้ผลต่อสมาชิกที่สามารถวัดได้นั้นน้อยมาก ผอง เกตพิบูลย์^{๑๔} กล่าวว่า เป็นการยากที่จะทำให้เกิดเครือข่ายการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งได้เนื่องจากว่า มีจุดประสงค์การก่อตั้งที่ให้น้ำหนักในแต่ละเรื่องไม่เท่ากัน บางกลุ่มจะให้น้ำหนักในเรื่องการพอยู่ พอกินพึ่งตนเองได้ บางกลุ่มเมื่อสามารถประกอบตนเองได้แล้วก็จะเน้นหนักไปในเรื่องของการขายผลผลิตภายในกลุ่ม และ

สมาชิกภายในเครือข่าย จากการที่เครือข่ายมีสมาชิกหลากหลายประเภท หรือมีความแตกต่างกันระหว่างฐานะ ขนาด ความเข้มแข็ง และสถานภาพอื่น ๆ ของสมาชิก ยากที่จะทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายโดยเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะความแตกต่างในลักษณะของการมีอำนาจเหนือกันตามลำดับชั้น องค์กรใหญ่ที่มีทุนมาก และมีผู้นำองค์กรที่มีความรู้สูง มีความเชื่อมั่นในตัวเอง มีแนวโน้มที่จะครอบงำองค์กรที่มีขนาดเล็กกว่า การมีความคิดและอุดมการณ์ในระดับต่างกัน อาจเป็นประโยชน์ต่อเครือข่าย และกระตุ้นให้เกิดความกดดันในทางที่สร้างสรรค์และเกิดการถกเถียงกันอย่างมีชีวิตชีวาระหว่างสมาชิกเครือข่าย อย่างไรก็ตาม เมื่อคนที่มีจิตใจเข้มแข็งกว่า หรือเสียงดังกว่าบังเอิญมีความคิดที่ขัดแย้งกับคนอื่น คนพวกนี้อาจทำให้การประชุมและความคืบหน้าของการอภิปรายหยุดชะงักลงได้ ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้ก็นำไปสู่การสร้างพันธมิตรกลุ่มใหม่ โดยสมาชิกที่รู้สึกว่าคุณสมบัติไม่ยุติธรรม จึงเบื่อ และชวนกันออกจากเครือข่ายไป

การผูกครอบงำ เครือข่ายสามารถผูกครอบงำได้โดยง่ายจากองค์กร กลุ่มผลประโยชน์ หัวคะแนนนักการเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ นักวิชาการ หรือผู้มีอิทธิพลอื่น ๆ บ่อยครั้งที่เครือข่ายเริ่มจากคนไม่กี่คนหรือองค์กรหนึ่งที่ต้องการหาคนที่มีความตรงกันมาเป็นพวก สถานภาพสมาชิก และกิจกรรมเครือข่ายจึงเป็นไปตามความพอใจของกลุ่มผู้ก่อตั้งหรือกลุ่มที่มีอิทธิพลครอบงำเครือข่าย ความอิจฉาริษยาและความพอใจกันระหว่างบุคคลหรือองค์กรอาจนำไปสู่การแยกตัวออกมาอย่างเด็ดขาดของบางคนหรือบางองค์กร เมื่อกระบวนการครอบงำเริ่มขึ้น เป็นเรื่องยากที่จะหยุด เพราะสมาชิกภาพ หน้าที่ของเครือข่าย และระเบียบวาระการประชุมเครือข่ายถูกควบคุมโดยกลุ่ม ๆ หนึ่ง บุคคลหรือองค์กรที่รู้สึกว่าคุณสมบัติหรือถูกกีดกันมีโอกาสน้อยมากที่จะเปลี่ยนแปลงเครือข่าย คนพวกนี้อาจเลิกยุ่งเกี่ยวกับกิจการของเครือข่าย หรืออาจก่อวินาศกรรม และเป็นปรปักษ์อย่างรุนแรงกับเครือข่าย เมื่อไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรในเครือข่ายได้ เขาก็อาจแยกตัวออกไปสร้างหรือเข้าร่วมในเครือข่ายอื่น ทั้งนี้ปัญหาของเครือข่ายอีกประการหนึ่งคือ การแทรกแซงของแหล่งทุน แหล่งทุนมักใช้พลังทางการเงินของตนมาซื้ออิทธิพลเหนือนโยบายของเครือข่าย ซึ่งทำได้ง่ายโดยใช้อคติในการวิจารณ์ผลการดำเนินงานของเครือข่าย การร่วมประชุม และการตรวจสอบตัดตอนแก้ไขเอกสารประชาสัมพันธ์ของเครือข่ายสมาชิกเครือข่ายมักจะถูกแทรกแซงโดยแหล่งทุนและตัวแทนของสถาบันเจ้าของทุน แกนนำ

^{๑๔} สัมภาษณ์ ผอง เกตพิบูลย์, ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยภูมิปัญญาไทยอีสานคืนถิ่น บ้านโนนพริก ต.โคกสง่า อ. พล จ.ขอนแก่น, เมื่อวันที่ ๓ เดือน สิงหาคม พ.ศ.๒๕๖๒

ของเครือข่ายมักไม่ค่อยจะได้แย้งกับคนเหล่านั้นนัก ทั้งนี้ไม่เพียงแต่มุ่งให้เครือข่ายได้รับการอุดหนุนทุนเท่านั้น แต่ยังหวังความช่วยเหลือในอาชีพและในโครงการของตัวเองอีกด้วย แม้ว่าสถาบันที่ให้การดูแลนั้นจะไม่ได้เข้ามาแทรกแซงอำนาจอิสระของเครือข่ายอย่างเป็นทางการนัก แต่เป็นที่ทราบกันดีว่าตัวแทนสถาบันชอบแสดงอำนาจและทำลายศักยภาพในการทำงานของเครือข่าย ในกรณีร้ายแรงคือแหล่งทุนสามารถปิดเครือข่ายได้โดยสิ้นเชิงโดยการตัดความช่วยเหลือ อิทธิพลของแหล่งทุนประเภทบุคคลและองค์กรจะมีน้อยลงถ้าเครือข่ายเปิดรับการช่วยเหลือจากแหล่งทุนหลายๆ แห่ง

การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมายดึงดูดการมีส่วนร่วมและทำให้ได้รับการอุดหนุนทางการเงินได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ไม่จำเป็นต้องหมายความว่าความถึงการยอมทำตามกฎหมายเสมอไป แต่เครือข่ายที่ได้รับการร่วมมือและนับไว้เป็นพวก ย่อมมีประสิทธิภาพกว่าเครือข่ายที่ถูกต่อต้านและกีดกันออกไปจากสังคม ความถูกต้องตามกฎหมายทำได้โดยการมีผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสังคมเข้าร่วมในเครือข่าย และการเผยแพร่ที่มีเป้าหมายดี การใช้ชื่อที่ง่ายและเครื่องหมายของเครือข่ายบ่อย ๆ ก็สามารถช่วยให้ได้รับการยอมรับจากสังคมและกฎหมาย คุณภาพของข้อมูลข่าวสาร ประสบการณ์ หรือเทคโนโลยีที่เครือข่ายมีการส่งเสริมหรือแลกเปลี่ยน มีผลต่อชื่อเสียงระยะยาวของเครือข่าย กลุ่มแกนของเครือข่าย ผู้ดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการ และผู้เขียนเอกสารเผยแพร่ ความมุ่งมั่นที่จะทำให้ข้อมูลข่าวสารที่เผยแพร่ได้รับความเชื่อได้ว่ามีความถูกต้องตามกฎหมาย ไม่ควรเป็นเพียงการสร้างลัทธิจักรวรรดินิยมทางวิชาการ เครือข่ายการวิจัยและพัฒนาักได้ประโยชน์จากกลุ่มแกนที่มีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ มีวิธีการทำงานแบบ "ตีเพื่อก่อ" และมีการทำความเข้าใจความเป็นจริงของระดับรากหญ้าอย่างใกล้ชิด

การติดตามและประเมินผล การติดตามและประเมินผลเครือข่ายมีค่อนข้างน้อย เนื่องจากธรรมชาติของเครือข่ายเกษตรกรคือความไม่เป็นระบบ และมีโครงสร้างหลวมที่มุ่งเน้นความก้าวหน้าในอนาคตไม่ใช่ประสบการณ์ในอดีต เครือข่ายที่มีการเคลื่อนไหว แข็งขัน มักมุ่งที่จะสร้างเครือข่ายและสร้างงาน มากกว่าจะสละเวลาและทรัพยากรมาคิดหน้าคิดหลัง เครือข่ายที่ไม่มีประสิทธิภาพก็ไม่อยากเสี่ยงต่อการเปิดโอกาสให้กับการวิพากษ์วิจารณ์ แม้ว่ากระบวนการประเมินตนเองแบบไม่เป็นทางการจะเป็นเพียงการตรวจสอบและวิพากษ์ตนเองเท่านั้นก็ตาม แต่เครือข่ายที่ประสบความสำเร็จสูงก็ยิ่งรู้สึกที่ไม่จำเป็นนัก ส่วนเครือข่ายที่ไม่ค่อยประสบความสำเร็จยิ่งรู้สึกถึงระดับเจ็บปวดที่เดียวว่าไม่จำเป็นเลยทีเดียว เครือข่ายที่มีการจัดตั้งแบบรวมศูนย์บางแห่งพยายามจะทำการประเมินผล โดยสำรวจความคิดเห็นของสมาชิก ทบทวนข้อมูลข่าวสารที่มีและหลักฐานการเปลี่ยนแปลง การตรวจสอบข้อมูลจากกลุ่มเพื่อน และบันทึกการตีพิมพ์เผยแพร่และการอ้างอิง บางแห่งใช้การประเมินภายในแบบมีส่วนร่วมและการวิเคราะห์ข้อจำกัดและโครงการจากบุคคลภายนอกเครือข่าย แม้จะเป็นเครือข่ายรวมศูนย์ที่มีการจัดโครงสร้างอย่างดี ยังพบว่าเป็นการยากที่จะนิยามตัวชี้วัดความสำเร็จของ

เครือข่ายและคุณลักษณะของผลและประโยชน์ของการสร้างเครือข่ายให้มีความเที่ยง ข้อมูลเชิงปริมาณสามารถใช้ได้ในการวัดผลการดำเนินงานของเครือข่าย เช่น จำนวนสมาชิก จำนวนจดหมายข่าว จำนวนจดหมายตอบรับ การจัดการประชุม ฯลฯ แต่ตัวเลขเหล่านั้นไม่ได้บ่งบอกถึงคุณภาพสมาชิกที่แท้จริงในเครือข่ายจำนวน ๑๐๐ คนย่อมดีกว่าสมาชิกจำนวน ๑,๐๐๐ คน ในบัญชีรายชื่อการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการที่เข้มข้นเพียง ๑ ครั้งหรือการเผยแพร่ข่าวสารที่มีคุณค่าต่อสมาชิก ย่อมดีกว่าการประชุมเรื่องพื้น ๆ ๒ ครั้ง เป็นต้น จำนวนอาจทำให้เกิดแนวความคิดกว้าง ๆ ถึงระดับกิจกรรมของเครือข่าย แต่ไม่ได้ให้ความรู้สึกที่เพียงพอถึงเรื่องของประสิทธิภาพ การประเมินผลยิ่งเป็นเรื่องยาก เพราะอาจมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนในการประเมิน อันเนื่องมาจากการวัดกิจกรรมที่มองเห็นโดยไม่สามารถทราบถึงการกระทำและสิ่งที่ได้รับอีกมากมายที่มองไม่เห็น (iceberg effect) หรือการวัดผลของการทำกิจกรรมโดยไม่ทราบว่าผลที่เกิดขึ้นไม่ใช่เป็นเพราะการปฏิบัติงานของผู้นำเครือข่าย แต่เป็นเพราะสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการปฏิบัติงานในรอบแรกและมีการเปลี่ยนจุดเน้นและวิธีการทำงาน รวมทั้งอาจมีการติดต่อและร่วมมือกันในภายหลังอีกครั้งหนึ่ง (snowball effect) โดยที่ผู้นำเครือข่ายไม่ทราบ

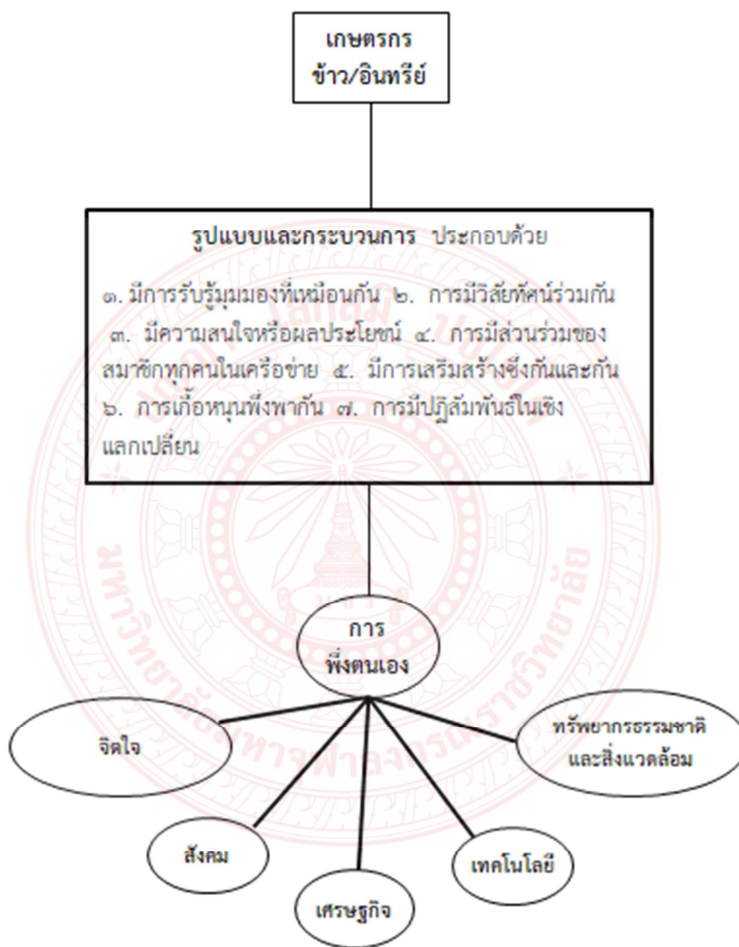
ผลการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาและอุปสรรค เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังต่อไปนี้

๑. การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่าย
๒. การรวมกลุ่มขนาดใหญ่ของเครือข่าย
๓. การมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
๔. การลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกของเครือข่าย
๕. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่
๖. ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเครือข่าย
๗. การรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร
๘. การได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกกลุ่ม และ
๙. การมีคุณธรรม และโปร่งใสในการบริหารงานเครือข่าย

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกรพึ่งตนเอง ๕ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วยรูปแบบและกระบวนการได้แก่ ๑. มีการ

รับรู้มุมมองที่เหมือนกัน ๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ๓. มีความสนใจหรือผลประโยชน์ ๔. การมีส่วนร่วม
 ร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย ๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ๖. การเกื้อหนุนพึ่งพากัน ๗. การ
 มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน จนทำให้เกิดเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาค
 ตะวันออกเฉียงเหนือ ขึ้นผ่านการประสานสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการพึ่งตนเองของเกษตรกร
 ภายในเครือข่าย ดังภาพประกอบที่ ๔.๒

ภาพประกอบที่ ๔.๒ แสดงการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและขบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อศึกษาปัญหา และอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method) เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และวิจัยเชิงปริมาณเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้แบบสอบถาม (Qualitative Research) เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรกรมเชิงอินทรีย์ กลุ่มเป้าหมาย ได้กำหนดเอาแบบเจาะจง โดยทำการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและทำการเกษตรเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ คน และกลุ่มตัวอย่างได้ทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีเฉพาะหน้า ทำการเก็บข้อมูลโดยการสอบถาม รวบรวมข้อมูลจากเกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรกรมเชิงอินทรีย์ใน ๓ จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งสิ้น จำนวน ๖๐๐ คน สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ สามารถนำเสนอตามลำดับคือ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑. รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พบว่า เกษตรกรรู้จักทำการเกษตรในแนวทางเกษตรพึ่งตนเอง ผูกพันกับวิถีชีวิต สัมพันธ์กับการใช้ชีวิต การกำหนดเป้าหมายจึงเป็นการคิดถึงชีวิต วิเคราะห์ชีวิต ให้เป็นไปตามที่ต้องการ การทำการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง เริ่มต้นเน้นการผลิตที่ตอบสนองของชีวิตให้พออยู่พอกิน ขยายไปสู่การแบ่งปัน เพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันและเครือข่ายของระบบสังคมในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แล้วจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ และพบว่า

๑. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านจิตใจในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๗ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ

การพึ่งตนเองด้านจิตใจเกี่ยวกับการ มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๔ รองลงมาได้แก่ เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มีจิตสำนึกดี มีจิตใจเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ และมีความคิดสร้างสรรค์แก่ตนเองและสังคม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๘ ๓.๗๗ และ ๓.๖๕ ตามลำดับ

๒. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านสังคมในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๙ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านสังคมเกี่ยวกับการ มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๕ รองลงมาได้แก่ ความเป็นอิสระในการคิดดำเนินการ มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง และมีความสามัคคี ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๗ และ ๓.๗๖ ตามลำดับ

๓. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๖ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจเกี่ยวกับการ มีแผนสำรองในการใช้จ่ายเป็นทางเลือก มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ รองลงมาได้แก่ มีการสร้างภูมิคุ้มกันในความเสี่ยง มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มีการยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้ มีการวางแผนอย่างรอบคอบในด้านการใช้จ่าย และมีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๐ ๓.๘๑ ๓.๘๐ ๓.๗๖ และ ๓.๕๙ ตามลำดับ

๔. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีเกี่ยวกับการ รู้จักเลือกใช้ในสิ่งที่เหมาะสมกับความต้องการมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๗ รองลงมาได้แก่ มีภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะสิ่งที่ดี ไม่ดี หรือควรไม่ควร รู้จักปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความเป็นจริง และมีการพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ก้าวหน้า ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๖ ๓.๙๓ และ ๓.๘๐ ตามลำดับ

๕. กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๑ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๓ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการ ยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน มากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๑ รองลงมาได้แก่ พยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญาที่มีอยู่ สามารถอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมี

ความสุข รู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม คุ่มค่ากับคนจำนวนมาก และรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับบริบทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๑๔ ๔.๐๙ ๔.๐๙ และ ๔.๐๔ ตามลำดับ

๒. การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พบว่า การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกรที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วยรูปแบบและขบวนการ ๑. มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน ๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ๓. มีความสนใจหรือผลประโยชน์ ๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย ๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ๖. การเกื้อหนุนพึ่งพากัน ๗. การมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน และผลจากการสำรวจกลุ่มตัวอย่างพบว่า

กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๙๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการ มีการเชื่อมร้อยแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และประสบการณ์การทำเกษตรมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๘ รองลงมาได้แก่ วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อภาคเกษตรกรรม เสริมสร้างศักยภาพให้ความรู้ด้านการทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืน มีการสร้างขวัญและกำลังใจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ มีการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบปะกัน มีการสร้างความสัมพันธ์ในการเชื่อมต่อและหนุนเสริมกัน มีการรวมพลังเกษตรกรรุ่นใหม่ผลักดันนโยบายด้านการเกษตรให้ยั่งยืน พัฒนาให้เป็นรูปธรรมของเกษตรกรรุ่นใหม่ ด้านการปรับตัวและแนวคิด นำเสนอประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีเกษตรกรสร้างสื่อสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรมไปสู่ประชาชน และการพัฒนาแนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๕ ๔.๑๖ ๔.๑๒ ๓.๙๒ ๓.๙๐ ๓.๘๙ ๓.๘๖ ๓.๘๐ ๓.๖๕ ๓.๖๐ และ ๓.๕๗ ตามลำดับ

๓. ปัญหา และอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาและอุปสรรคดังต่อไปนี้

ผลจากการสัมภาษณ์ พบว่า เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร มีปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

๑. การกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ไม่ชัดเจน โดยทั่วไปเครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นมาจากความต้องการจำเป็นบางอย่างของกลุ่มบุคคลหรือองค์กรจำนวนหนึ่ง ซึ่งความต้องการจำเป็นดังกล่าวจะถูกนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของเครือข่าย แต่ก็มีเครือข่ายบางแห่งไม่เคยมีการ

กำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนไว้เลย เมื่อเครือข่ายไม่มีทิศทางวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน บุคคลหรือองค์กรสมาชิกที่มีความเข้มแข็งกว่า ก็มีโอกาเข้ามาครอบงำชักจูงเครือข่ายไปในทางที่เป็นประโยชน์เฉพาะกับบุคคลหรือองค์กรที่มีอำนาจมากกว่า

๒. สมาชิกภายในเครือข่าย จากการที่เครือข่ายมีสมาชิกหลากหลายประเภท หรือมีความแตกต่างมากระหว่างฐานะ ขนาด ความเข้มแข็ง และสถานภาพอื่น ๆ ของสมาชิก ยากที่จะทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายโดยเท่าเทียมกัน

๓. การถูกครอบงำ เครือข่ายสามารถถูกครอบงำได้โดยง่ายจากองค์กร กลุ่มผลประโยชน์ หัวคะแนนนักการเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ นักวิชาการ หรือผู้มีอิทธิพลอื่น ๆ

๔. การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยังได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย

๕. การติดตามและประเมินผล การติดตามและประเมินผลเครือข่ายมีค่อนข้างน้อย เนื่องจากธรรมชาติของเครือข่ายเกษตรกรคือความไม่เป็นระบบ และมีโครงสร้างหลวมที่มุ่งเน้นความก้าวหน้าในอนาคตไม่ใช่ประสบการณ์ในอดีต

ผลจากการตอบแบบสอบถามของกลุ่มตัวอย่าง พบปัญหาและอุปสรรคของเครือข่ายเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

๑. การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่าย
๒. การรวมกลุ่มขนาดใหญ่ของเครือข่าย
๓. การมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง
๔. การลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกของเครือข่าย
๕. การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่
๖. ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเครือข่าย
๗. การรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร
๘. การได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกกลุ่ม และ
๙. การมีคุณธรรม และโปร่งใสในการบริหารงานเครือข่าย

โดยเครือข่ายเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคต่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับ มาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๒ ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ .๙๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรื่องการ การสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่ายมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๓ รองลงมาได้แก่ การ

รวมกลุ่มขนาดใหญ่ การมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง การลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิกของเครือข่าย การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ การมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จากเครือข่าย การรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร การได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงานภายในและภายนอกกลุ่ม และ การมีคุณธรรม และโปร่งใสในการบริหารงานเครือข่ายค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๘๐ ๓.๗๔ ๓.๗๒ ๓.๗๐ ๓.๗๐ ๓.๖๙ ๓.๖๗ และ ๓.๖๓ ตามลำดับ

๕.๒ อภิปรายผล

๑. จากผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรรู้จักทำการเกษตรในแนวทางเกษตรพึ่งตนเอง ผูกพันกับวิถีชีวิต สัมพันธ์กับการใช้ชีวิต การกำหนดเป้าหมายจึงเป็นการคิดถึงชีวิต วิเคราะห์ชีวิต ให้เป็นไปตามที่ต้องการ การทำการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเอง เริ่มต้นเน้นการผลิตที่ตอบสนองของชีวิตให้พออยู่พอกิน ขยายไปสู่การแบ่งปัน เพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันและเครือข่ายของระบบสังคมในรูปแบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แล้วจึงนำไปขายเพื่อนำเงินไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งนี้โดยผ่านการประสานสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการพึ่งตนเองของเกษตรกร ประกอบด้วย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ การพึ่งตนเองด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จนทำให้เกิดเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นภายใต้รูปแบบการพึ่งตนเอง ๕ ด้านย่อยดังกล่าว สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยของ สุชาติ ศรีศักดิ์ (๒๕๕๓ : ๒๐๙-๒๒๕) ที่พบว่า วัฒนธรรมข้าวอินทรีย์ในชุมชนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับข้าวมีการผลิตข้าวอินทรีย์ มีชุมชนต้นแบบการทำนาข้าวอินทรีย์ การทำนาเริ่มย้อนกลับไปหาแนวทางธรรมชาติ เริ่มมีความเข้าใจ มีความรู้และประสบการณ์ที่เคยได้รับจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลง สร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาในกระบวนการทำนา หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้ความรู้และส่งเสริม ทำให้มั่นใจและหันมาปลูกพืชและทำนาแบบเกษตรอินทรีย์มากขึ้น มีการรวมเป็นกลุ่มเกษตรกร ศึกษาการทำเกษตรอินทรีย์ พลิกฟื้นการทำไร่ ทำนา ร่วมกันทำปุ๋ยและน้ำสกัดชีวภาพไล่แมลงขึ้นมาใช้เอง มีการตั้งเครือข่ายข้าวอินทรีย์ในการผลิต และการตลาดในชุมชน มีโครงสร้างความสัมพันธ์กันอย่างชัดเจน ตั้งแต่ระดับเล็ก ๆ ภายในชุมชนไปจนถึงระดับจังหวัด เริ่มจากความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือกันรวมถึงมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของกลุ่มเครือข่าย คือ ระบบความเชื่อดั้งเดิมยังคงเหลืออยู่ในชุมชน การสืบทอดการทำนาตั้งแต่อดีต การพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน ทำให้ง่ายต่อการพัฒนา ทำให้ระบบกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป และสอดคล้องกับเบญจมาศ อยู่ประเสริฐและ

คณะ^๑ ที่วิจัยและพัฒนาพื้นที่ ๔ ชุมชน ภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการที่พบว่า การพัฒนาเครือข่ายจากกลุ่มกิจกรรมย่อยหลายกลุ่ม เชื่อมโยงกันเป็นกลุ่มใหญ่ เป็นพัฒนาการเครือข่ายที่เกิดจากการที่กลุ่มกิจกรรมย่อย ๆ ที่ทำกิจกรรมที่ แตกต่างกัน แต่มีบางอย่างที่ต้องพึ่งพาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน ทำให้กลุ่มย่อยต้องมาเชื่อมโยงกันโดย มีกลุ่มใหญ่เป็นแกน

๒. ผลจากการศึกษา พบว่า การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่ายเกษตรกรที่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับ ของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันประกอบด้วยรูปแบบและขบวนการ ๑. มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน ๒. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน ๓. มีความสนใจหรือผลประโยชน์ ๔. การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย ๕. มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน ๖. การเกื้อหนุนพึ่งพากัน ๗. การมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน โดยมีการตั้งเป็นศูนย์เครือข่ายการเรียนรู้การพึ่งพาตนเองแล้วจึงมี การกระจายไปยังศูนย์การเรียนรู้เครือข่าย สอดคล้องกับการศึกษาของวสันต์ กุ้เกียรติกุล^๒ ที่ทำการ วิจัยเรื่ององค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบึงไผ่ อำเภอชะอำ จังหวัดยะลา มีวัตถุประสงค์เพื่อ เชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่เข้าด้วยกัน เป็นองค์กรเครือข่ายระดับตำบล และส่งเสริมกิจกรรมองค์กร เครือข่าย ให้ตอบสนองความต้องการชุมชน วิธีการวิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า การเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เป็นองค์การเครือข่าย เริ่มจากคณะผู้วิจัยค้นหาความ ต้องการร่วมกันของทุกกลุ่มในพื้นที่ ได้แก่ ร้านค้าชุมชน ตลาดนัด และธนาคารตำบล จากนั้นสร้าง จิตสำนึกให้แกนนำกลุ่มด้วยการพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการจัดตั้งองค์กรเครือข่าย และนำแกน นำไปทัศนศึกษา หลังจากนั้นแต่งตั้งแกนนำบางคนเป็นคณะกรรมการบริหารชั่วคราว เพื่อจัดทำ โครงการตั้งร้านค้าและตลาดนัดชุมชน แล้วชี้แจงให้คณะกรรมการ กลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน โต๊ะครู โต๊ะอิหม่าม ได้เข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการ ต่อมาจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการ องค์กร เครือข่ายชุมชน และคณะกรรมการบริหารซึ่งทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารศูนย์บริการและ ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรชุมชนประจำตำบลด้วย คณะกรรมการบริหาร มีหน้าที่สำคัญคือ ผลักดันให้เกิดร้านค้าและตลาดชุมชน และบริหารงานให้ประสบความสำเร็จ การบริหารงาน สำหรับ ธนาคารตำบลจะดำเนินการภายในปลายปี ๒๕๔๔ องค์กรเครือข่ายมีผลต่อชุมชนทั้งด้านสนับสนุน ชุมชนให้มีเวทีแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ในรูปคณะกรรมการ ส่งเสริมให้กลุ่มเครือข่ายมีการวางแผน

^๑ เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ และคณะ, โครงการวิจัยและพัฒนา รูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและ เครือข่ายแบบบูรณาการ, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^๒วสันต์ กุ้เกียรติกุล, องค์กรเครือข่ายชุมชนตำบลบึงไผ่ อำเภอชะอำ จังหวัดยะลา, รายงานการ วิจัย, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, ๒๕๔๔)

เพื่อประสานงานทางราชการสนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งองค์กรเครือข่ายช่วยสร้างงานใหม่ให้กับเกษตรกรและทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป ได้แก่ เจ้าพนักงานส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ควรประสานงานกับหน่วยงานราชการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนให้กิจกรรมในอนาคตขององค์กรเครือข่ายประสบความสำเร็จ ได้แก่ การขยายตลาดนัดชุมชนและองค์กรเครือข่ายรวบรวมผลผลิตทางการเกษตรของสมาชิกจำหน่าย รวมทั้งการสร้างห้องประชุมและอาคารฝึกอาชีพ และสอดคล้องกับการศึกษาของสนธิ สัตโยภาสและคณะ (๒๕๕๑) วิจัยเรื่อง การสร้างเครือข่ายชุมชนเพื่อเฝ้าระวังสังคมเป็นสุข จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายการเฝ้าระวังสังคม เพื่อสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเฝ้าระวังสังคมและเพื่อเฝ้าระวังปัญหาสังคมของจังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกแบบเจาะจงจากสถาบันสังคมที่สมัครใจเข้าร่วมดังนี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยวิทยาเขตเชียงใหม่ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ โรงเรียนปรินส์รอยแยลวิทยาลัย องค์การบริหารส่วนตำบลดอนแก้ว เทศบาลตำบลแม่โป่ง วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยี เชียงใหม่ วิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ รวมเครือข่ายได้จำนวน ๙ แห่ง การดำเนินการวิจัยเริ่มจากการศึกษาบริบทของจังหวัดเชียงใหม่ สร้างเครือข่ายในระดับหน่วยงานกับภายนอกพร้อมกับลงนามในข้อตกลงร่วมกันเป็นสมาชิกสร้างสังคมเป็นสุข (MOU) ปรากฏว่าได้เครือข่ายจำนวน ๙ แห่ง จากนั้นเครือข่ายแต่ละแห่งดำเนินกิจกรรมการเฝ้าระวังปัญหาสังคมตามบริบทของตนโดยใช้หลักอริยสัจ ๔ เป็นเวลา ๑๐ เดือน หลังจากนั้นจึงจัดเวทีเสวนาและนำเสนอผลงานของแต่ละเครือข่าย พร้อมกับสรุปผลการวิจัยและเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะร่วมกัน ตามลำดับ ผลการวิจัย พบว่า ๑. เกิดเครือข่ายเฝ้าระวังสังคมเป็นสุข จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีสมาชิก ๙ องค์กรพร้อมกับช่วยกันขยายเครือข่ายบุคคลไปจำนวน ๒๑๖,๓๑๔ คน ๒. เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเฝ้าระวังสังคม ๔ ด้าน คือ ด้านการเฝ้าระวังสิ่งแวดล้อม ด้านเฝ้าระวังภัยจากสิ่งเสพติด ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลและชุมชน และด้านการปลูกฝังศาสนธรรมให้แก่เยาวชน

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในระดับนโยบาย

จากผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดขึ้นผ่านการประสานสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการพึ่งตนเองของเกษตรกรประกอบด้วย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ การพึ่งตนเองด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม

ประสิทธิภาพของเกษตรกร ต้องมีการส่งเสริมสนับสนุนให้มีการพัฒนาเกี่ยวกับการพึ่งตนเองด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่เกษตรกร

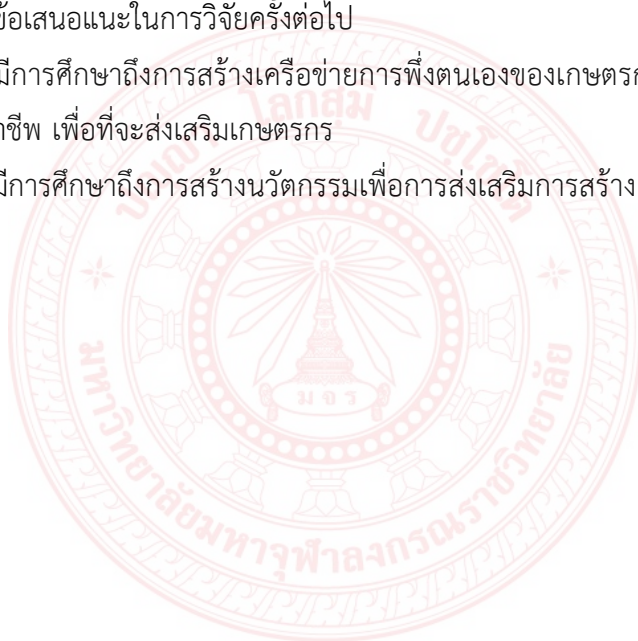
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

จากผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดขึ้นผ่านการประสานสัมพันธ์กันระหว่างกิจกรรมการพึ่งตนเองของเกษตรกรประกอบด้วย การพึ่งตนเองด้านจิตใจ การพึ่งตนเองด้านสังคม การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี และการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น เกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกรผู้ที่ต้องการจะพัฒนาให้เกิดเครือข่ายการพึ่งตนเองได้ ควรพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านเทคโนโลยี และด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาถึงการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในกลุ่มอื่น ๆ เพื่อให้ครอบคลุมทุกกลุ่มอาชีพ เพื่อที่จะส่งเสริมเกษตรกร

๒) ควรมีการศึกษาถึงการสร้างนวัตกรรมเพื่อการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(๑) หนังสือ:

- กรมการปกครอง. **การพัฒนาอาชีพ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการปกครอง, ๒๕๔๑.
- กฤษณา งามกมล. **ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมความปลอดภัยในการทำงานของเกษตรกรชาวนา**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒.
- กาญจนา แก้วเทพ, กนกศักดิ์ แก้วเทพ. **การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาของชนบท**. กรุงเทพมหานคร: สภาคาทอโลกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๐.
- คณะทำงานวิชาการ สมัชชาเกษตรกรมัยยั่งยืนครั้งที่ ๓, **เกษตรกรมัยยั่งยืน: วิถีเกษตรกรมัยเพื่อความ เป็นไทความเรียงว่าด้วยความหมาย หลักการ และนโยบายเกษตรกรมัยยั่งยืน**, มูลนิธิ เกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), ๒๕๔๗.
- งามพิศ สัตย์สงวน. **วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง**. จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๐.
- จรัญ จันทลักษณ์, ผกาพรรณ สุกุลมัน. **“การเกษตรมัยยั่งยืน”**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. **การระดมประชาชนเพื่อพัฒนาชนบทในการบริหารงาน พัฒนาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๗.
- ชลิตา บัณฑุงศ์ และอนุสรณ์ อุณโณ. **ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรมัยยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์, ๒๕๔๗.
- ไชยรัตน์ ปราณี และคณะ. **เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน**, นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑.
- โคมสมร เหลือโกศล. **ค่านิยมพื้นฐานเรื่องการพึ่งตนเองกับการอบรมเลี้ยงดู**. กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑.
- นันทา กันตรี. **การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าว: กรณีศึกษาการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรพันธุกรรมข้าว ของชาวนาภาคอีสาน**, ๒๕๔๘.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. **มิติทางวัฒนธรรมในยุคเศรษฐกิจพอเพียง: ความหมายและความสำคัญในวารสาร ศิลปวัฒนธรรม Art & culture magazine**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิชุมชนท้องถิ่น พัฒนา, ๒๕๔๔.

- บุศรา ลิ้มนิรันดร์กุล ซ่อมผกา ม่วงสุข และ พฤกษ์ ยิบมันตะสิริ. **กิจกรรมกลุ่มกับการพึ่งตนเองในกระบวนการผลิตทางเกษตรและการจัดการทรัพยากร**. การประชุมวิชาการ ศวพท. ณ โรงแรมดิเอ็มเพรส, เชียงใหม่, ๒๕๔๘.
- บัณฑุร อ่อนคำ. **รับวิกฤติโลก ปี ๒๐๐๐ เศรษฐกิจยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.
- ประเวศ วะสี. **พุทธเกษตรกรรมกับศาสนาสงฆ์ของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
- ประเวศ วะสี. **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๒.
- ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม. **เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พีระพัตนา, ๒๕๔๒.
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. **สังคมไทยกับเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕
- พิทยา ว่องกุล. **สร้างสังคมใหม่: ชุมชนาธิปไตย-ธรรมาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิถีทรรศน์, ๒๕๔๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต). **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศูนย์บริหารจัดการศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.
- มานิตย์ ทวีกสิกรรม. **กระบวนการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๔.
- มณีมัย ทองอยู่. **การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสานกรณีศึกษาชาวนาลุ่มน้ำพอง**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๔๖.
- มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. **ข้าวกับชาวนา**. เอกสารเผยแพร่ ลำดับที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: บางกอกบล็อก, ๒๕๓๗.
- สถาบันวิจัยสังคม. **ชนบทไทย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, **ธนาคารอมลิน, โครงการจัดสวัสดิการชุมชนเร่งด่วนเพื่อผู้ยากลำบาก โดยเครือข่ายองค์กรชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, ๒๕๔๒.
- สุภัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. **ปัจจัยทางสังคมกับการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐.

สมญา อินทรเกษตร และคณะ. **เศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจน ตำบลอนกลอย อำเภอนองขา
หยาง จังหวัดอุทัยธานี**. นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๑.

สมพร เทพสิทธิ์า. **การเดินทางรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและ
การทุจริต**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๖.

_____. **ดวงประทีปจากพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพมหานคร:
พิมพ์สวาย, ๒๕๔๙.

เสรี พงศ์พิศ. **๑๐๐ ร้อยคำที่ควรรู้**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____. **เศรษฐกิจพอเพียงการพัฒนายั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๔๙.

_____. **เศรษฐกิจพอเพียง เกิดได้ถ้าใจปรารถนา**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๐.

สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. **การเรียนรู้ร่วมกันแบบมีเข็มมุ่งสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง**. บริษัท ฟ้าอภัย จำกัด,
๒๕๕๑

(๒) วารสาร

นิตยา กมลวิทนนิศา, บริบทไทยว่าด้วยการพัฒนายั่งยืน. **วารสารเศรษฐกิจและสังคม**, ๑๔(๒), ๑๔-
๒๐, ๒๕๕๖.

สุมนธา พรหมบุญ, และอรพรรณ พรสีมา. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. **วารสารครุศาสตร์**, ๒๖ (๑), ๒๕๕๐.

(๓) รายงานการวิจัย

กฤษฎา นาโสก. “วิถีชาวนาอีสานตอนล่าง: ศึกษากรณีชุมชนชาวนาบ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ
อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยราชภัฏ
อุบลราชธานี, ๒๕๕๒.

กุศล รักษา. “การนำนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไปสู่การปฏิบัติของผู้นำชุมชน
กรณีศึกษา: อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว”. **รายงานการวิจัย**. สาขาวิชาการ
อุดมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๙.

ทรงชัย ตียนานท์. “การศึกษาทัศนคติของเกษตรกรในการสร้างความมั่นคงทางรายได้ตามแนวคิด
เศรษฐกิจพอเพียง”. **รายงานการวิจัย**. สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม
บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

เนาวรัตน์ บุตรพลอย. “การศึกษาและวิเคราะห์พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับ
พระราชดำริ กรณีศึกษา จังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดตาก”. **รายงานการวิจัย**. สาขาวิชา
เทคโนโลยีอุตสาหกรรมสำนักงานบัณฑิตศึกษา สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๓.

พิพัฒน์ ธนากร, “การพึ่งตนเองของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ในเขตเทศบาลเมืองกระทุ่มล้ม อำเภอสาม
พราน จังหวัดนครปฐม”, **รายงานการวิจัย**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

ยุทธดนัย สีดาหาล้า และวิภาณุ คงจันทร์. รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการโครงการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับตำบล. ม.ป.ท.: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๒.

อนุพงษ์ วาวงศ์มูล. “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท.” รายงานการวิจัย. สาขาวิชาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒.

(๓) ภาษาอังกฤษ

Amegawa, Y. et al. “Towards Sustainable Agricultural in the Aveloping World: Theoretical Perspectives and Empirical Insights.” New York: Iowa State University.2010.

Boissevain, Jeremy and J. Clyde Mitchell. **Network Analysis: Studies in Human Interaction.** Netherlands: Mouton & Co. 1973.

Burke, Adam. **Communications & Development : a practical guide.** London: Social Development Division Department for International Development, 1999.

Doyle, Robert. **Community Development in an Age of Globalization: the Partnership Option.** Prepare for the presentation to the 1st International Conference on Community Development in the Asia-Pacific at Sukhothai Thammathirat University,1998.

Eckhard Deutscher and Gudrun Kochend Orfer-Lucius. **Towards the Global Knowledge and Information Society.** Development and Cooperation (D+C). No.4/1999, July/August 20-22.

Mathews, David. **Elements of a Strong Civil Society and Health Public Life.** Kettering Foundation. April Memio,1996.

Morgan, P.“Communication structures and processes in globalization.” **Journal of Communication.** 48(4): 142-153,2010.

Putnam, Robert D., **Making Democracy Work; Civic traditions in Modern Italy.** Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993.

Starkey, Paul. **Networking for Development,** IFRTD (The International Forum for Rural Transport and Development), 1997.

Taschereau Suzanne and Jose Edgardo L. Campos. **Building Government-Citizen-Business Partnerships.** Canada: Institution on Governance, 1997.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

๑. จุดประสงค์ของแบบสอบถามนี้มุ่งวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับการรูปแบบและขบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามเกี่ยวกับการเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๔ แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการตอบแบบสอบถามขอความกรุณาได้โปรดตอบตามสภาพความเป็นจริง เพราะข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงเท่านั้นจึงจะทำให้การวิจัยมีผลสรุปที่เที่ยงตรงและเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผศ.ประกอบ มีโคตรทอง)

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

โปรดทำเครื่องหมาย ลงใน หน้าข้อความตามสภาพที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวท่าน

ตอนที่ ๑ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. เพศ

ชาย หญิง

๒. อายุ

๒๕-๓๕ ปี ๓๖-๔๕ ปี มากกว่า ๔๖ ขึ้นไป

๓. การศึกษา

ระดับประถม ระดับมัธยม ระดับปริญญาตรี
 ปริญญาโท ปริญญาเอก

๔. อาชีพ

เกษตรกร ค้าขาย รับราชการ
 ธุรกิจส่วนตัว อื่นๆ .....

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง โปรดอ่านข้อความแต่ละข้อต่อไปนี้ แล้วพิจารณาว่าท่านมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในแต่ละข้ออยู่ในระดับมากน้อยเพียงใด แล้วกาเครื่องหมาย (✓ ลงในช่อง) เพียงข้อละ ๑ เครื่องหมาย

ข้อ ที่	รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่าย ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
รูปแบบการพึ่งตนเอง(ด้านจิตใจ)						
๑	มีจิตใจเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้					
๒	มีจิตสำนึกดี					
๓	มีความคิดสร้างสรรค์แก่ตนเองและสังคม					
๔	มีจิตใจเอื้ออาทร ประนีประนอม					
๕	เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง					
รูปแบบการพึ่งตนเอง(ด้านสังคม)						
๑	มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน					
๒	มีความสามัคคี					
๓	มีความเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง					
๔	มีความเป็นอิสระในการคิดดำเนินการ					
รูปแบบการพึ่งตนเอง(ด้านเศรษฐกิจ)						
๑	มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้					
๒	มีการยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้					
๓	มีการวางแผนอย่างรอบคอบในด้านการใช้จ่าย					
๔	มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพย์สินที่มีอยู่					
๕	มีการสร้างภูมิคุ้มกันในความเสี่ยง					
๖	มีแผนสำรองในการใช้จ่ายเป็นทางเลือก					
รูปแบบการพึ่งตนเอง(ด้านเทคโนโลยี)						
๑	มีภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการแยกแยะสังคมที่ดี ไม่ดีหรือควรไม่ควร					

ข้อ ที่	รูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่าย ของชาวเกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๒	รู้จักเลือกใช้ในสิ่งที่เหมาะสมกับความต้องการ					
๓	รู้จักปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและ ความเป็นจริง					
๔	มีการพัฒนาภูมิปัญญาของตนเองให้ก้าวหน้า					
รูปแบบการพึ่งตนเอง(ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)						
๑	รู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด สอดคล้องกับ บริบทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม					
๒	พยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญา ที่มีอยู่					
๓	สามารถอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมี ความสุข					
๔	รู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม คุ่มค่า กับคนจำนวนมาก					
๕	ยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน					

ตอนที่ ๓ การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อ ที่	การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของ เกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๑	เสริมสร้างศักยภาพให้ความรู้ด้านการทำ เกษตรกรรมที่ยั่งยืน					
๒	วิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อภาค เกษตรกรรม					
๓	มีการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และ ประสบการณ์การทำเกษตร					

ข้อ ที่	การเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของ เกษตรกร	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๔	มีการสร้างขวัญและกำลังใจของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่					
๕	มีการเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้พบปะกัน					
๖	มีการสร้างความสัมพันธ์ในการเชื่อมต่อและหนุนเสริมกัน					
๗	มีการรวมพลังเกษตรกรรุ่นใหม่ผลักดันนโยบายด้านการเกษตรให้ยั่งยืน					
๘	ร่วมมือกันสร้างรูปธรรมการอยู่รอดของเกษตรกรรุ่นใหม่ภายใต้วิถีเกษตรกรแบบพอเพียง					
๙	พัฒนาให้เป็นรูปธรรมของเกษตรกรรุ่นใหม่ด้านการปรับตัวและแนวคิด					
๑๐	การพัฒนาแนวทางปฏิบัติของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแรงบันดาลใจให้กับคนรุ่นใหม่เพื่อเป็นต้นแบบ					
๑๑	สร้างสื่อสาธารณะเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรไปสู่ประชาชน					
๑๒	นำเสนอประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในวิถีเกษตรกร					

ตอนที่ ๔ ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้อ ที่	ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายของ เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
๑	การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาร่วมกับเทคโนโลยีสมัยใหม่					
๒	ปัญหาการรับรองมาตรฐานจากหน่วยงานต่าง ๆ					

ข้อ ที่	ปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายของ เกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ระดับการเปลี่ยนแปลง				
		มาก ที่สุด (๕)	มาก (๔)	ปาน กลาง (๓)	น้อย (๒)	น้อย ที่สุด (๑)
	เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร					
๓	ปัญหาการมีองค์ความรู้จากการเข้าอบรมจาก หน่วยงานต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง					
๔	ปัญหาการได้รับสนับสนุนเครื่องมือจากหน่วยงาน ภายในและภายนอกกลุ่ม					
๕	ปัญหาการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งทุนและ องค์ความรู้ที่นำมาพัฒนาเครือข่าย					
๖	ปัญหาการมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จาก เครือข่าย					
๗	ปัญหาการมีคุณธรรม และโปร่งใสในการ บริหารงานเครือข่าย					
๘	ปัญหาการสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ของเครือข่าย					
๙	ปัญหาการลดต้นทุนในการซื้อวัตถุดิบจากสมาชิก ของเครือข่าย					
๑๐	ปัญหาการรวมกลุ่มขนาดใหญ่					

ตอนที่ ๕ แบบสอบถามเกี่ยวกับข้อเสนอแนะรูปแบบและกระบวนการสร้างเครือข่ายของเกษตรกร
ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๕.๑ รูปแบบและกระบวนการที่ตนเองด้านจิตใจมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๕.๒ รูปแบบและกระบวนการที่ตนเองด้านสังคมมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๕.๓ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ มีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๕.๔ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๕.๕ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง

๑. จุดประสงค์ของแบบสัมภาษณ์นี้เพื่อเก็บข้อมูลในการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ข้อมูลที่ให้สัมภาษณ์ทุกข้อมูลไม่มีถูกหรือผิด คำตอบต่างๆ ที่ได้มาจะใช้ในงานวิจัยเท่านั้น จะไม่ส่งผลเสียต่อผู้ให้สัมภาษณ์แต่ประการใด

๓. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการเสริมสร้างการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๔ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการให้สัมภาษณ์นี้ ขอความกรุณาได้โปรดให้ข้อมูลตามสภาพความเป็นจริง ข้อมูลที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงที่สุดเท่านั้น จึงจะกระทำให้การวิจัยครั้งนี้มีผลสรุปที่เที่ยงตรง ซึ่งจะได้เป็นประโยชน์ในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของชาวเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ผศ.ประกอบ มีโคตรกอง)

อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์

หัวหน้าโครงการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของผู้ให้ข้อมูล

๑. ชื่อ..... นามสกุล.....
๒. ตำแหน่ง .....
๓. เพศ.....
๔. อาชีพ.....
๕. วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- ๒.๑ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านจิตใจมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

- ๒.๒ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านสังคมมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

- ๒.๓ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ มีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

- ๒.๔ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยีมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

๒.๕ รูปแบบและกระบวนการพึ่งตนเองด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ ด้านการเสริมสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๑

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๒

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๓.๓

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ ด้านปัญหาและอุปสรรคในการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกร

๔.๑

.....

.....

.....

.....

๔.๒

.....

.....

.....

.....

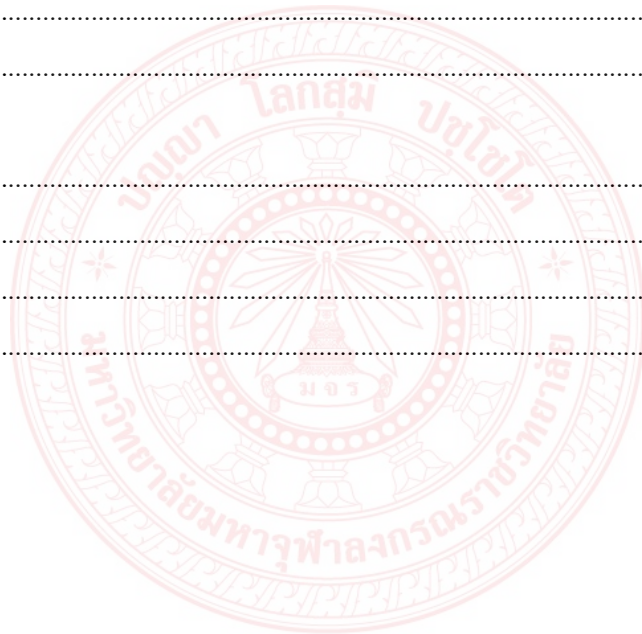
๔.๓

.....

.....

.....

.....

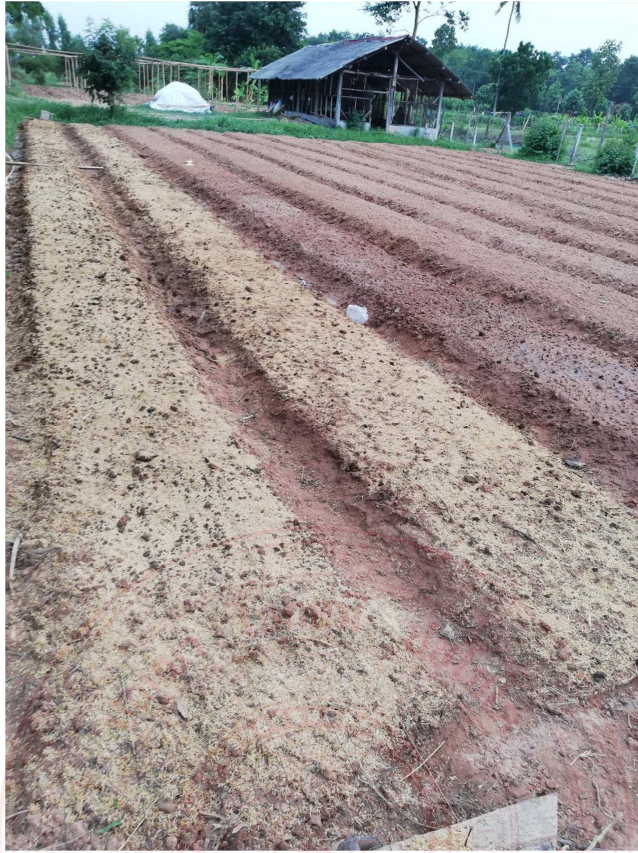

ภาคผนวก ข
ภาพลงพื้นที่การวิจัย

ลงพื้นที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านสำราญ หมู่ ๔ ต.อาจสามารถ
อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด

พื้นที่ทำการเกษตรกรเชิงอินทรีย์ จังหวัดร้อยเอ็ด

สัมภาษณ์เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ในจังหวัดมหาสารคาม

สัมภาษณ์เกษตรกรที่ทำการปลูกข้าวและเกษตรกรรมเชิงอินทรีย์ ในจังหวัดขอนแก่น

ภาคผนวก ค
หนังสือขอความอนุเคราะห์

ที่ อว. ๘๐๓๐/ว ๒๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๑ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการทำวิจัย

ในนามของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านอนุญาตให้ผู้วิจัยได้ได้ใช้พื้นที่ในการทำวิจัย และให้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากท่าน และผู้เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลสำหรับการทำวิจัยในพื้นที่ของท่าน และข้อมูลที่ได้นี้จักนำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น จักไม่มีผลกระทบต่อท่านหรือพื้นที่การบริหารงานของท่านแต่ประการใด และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนาบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ..... วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น.....

ที่ ..... อว. ๘๐๓๑.๑/ว.๒๘..... วันที่ ..... ๑ สิงหาคม ๒๕๖๒.....

เรื่อง ..... เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย.....

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรทอง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการทำวิจัย

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

(พระโสภณพัฒนาบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

ที่ อว. ๘๐๓๐/ว ๒๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๗
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๑ สิงหาคม ๒๕๖๒

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย

เจริญพร/เรียน

ด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประกอบ มีโคตรกอง อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยเลือกเอาพื้นที่ที่อยู่ในการบริหารงานหรือการดูแลของท่านเป็นพื้นที่ในการทำวิจัย

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

เจริญพร

(พระโสภณพัฒนาบัณฑิต, รศ.ดร.)

รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น

ภาคผนวก ง

แบบตอบรับบทความวิชาการ / หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

ที่ อว ๘๐๓๑.๑/ว ๑๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๓
โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

๒๒ กรกฎาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ มีโคตรกอง

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นั้น

ในการนี้ กองบรรณาธิการได้ดำเนินการตามกระบวนการพิจารณา จากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review) ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว และกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน กรกฎาคม - ธันวาคมพ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงเรียนมาเพื่อทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิเทศ สนั่นนารี)

บรรณาธิการวารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม

สำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น

วารสารสถาบันวิจัยพินลธรรม (TCI 2)

โทรศัพท์ ๐๘๒-๘๕๕-๘๘๖๒

<http://www.journal-phimoldhamma.com/>

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน อาจารย์สวาท ฮาดถักดี

ข้าพเจ้า...อาจารย์สวาท ฮาดถักดี อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิตรายวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ

ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

ที่อยู่ ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

โทรศัพท์..... โทรสาร.....

ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง

การสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกอบ มีโคตรกอง

ได้นำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๖๓ จนถึง ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

ได้องค์ความรู้และสาระสำคัญของรายวิชาการจัดการทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ ในด้านการบรรยายเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายการพึ่งตนเองของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

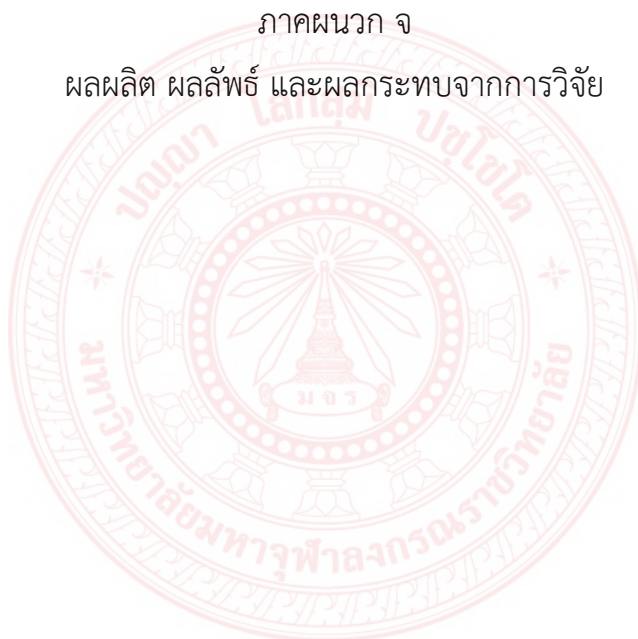
ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ .....

(อาจารย์สวาท ฮาดถักดี)

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต

ภาคผนวก จ
ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากการวิจัย
ได้รูปแบบ และขบวนการสร้าง เครือข่ายการพึ่งพาตนเองของ เกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	ได้สร้างเครือข่ายการพึ่งตนเอง ของเกษตรกรในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดขึ้นผ่าน การประสานสัมพันธ์กันระหว่าง กิจกรรมการพึ่งตนเองของ เกษตรกรซึ่งประกอบด้วย -การพึ่งตนเองด้านจิตใจ -การพึ่งตนเองด้านสังคม -การพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจ - การพึ่งตนเองด้านเทคโนโลยี - การพึ่งตนเองด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม	- เกษตรกรรู้จักทำ การเกษตรในแนวทาง เกษตรพึ่งตนเอง ผูกพันกับ วิถีชีวิต สัมพันธ์กับการใช้ ชีวิต การกำหนดเป้าหมาย จึงเป็นการคิดถึงชีวิต วิเคราะห์ชีวิต ให้เป็นไป ตามที่ต้องการ -การทำเกษตรเพื่อการ พึ่งตนเอง เริ่มต้นเน้นการ ผลิตที่ตอบสนองของชีวิต ให้พออยู่พอกิน ขยายไปสู่ การแบ่งปัน เพื่อสร้าง ระบบภูมิคุ้มกัน และ เครือข่ายของระบบสังคม ในรูปแบบการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน แล้วจึงนำไป ขาย เพื่อนำเงินไป แลกเปลี่ยนเป็นสินค้าหรือ ผลิตภัณฑ์ที่ไม่สามารถผลิต เองได้ -มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การพึ่งตนเองด้าน เทคโนโลยีเกี่ยวกับการ รู้จักเลือกใช้ในสิ่งที่ เหมาะสมกับความต้องการ ของเกษตรกร -มีการเปลี่ยนแปลงของ รูปแบบการพึ่งตนเองด้าน

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากการวิจัย
		<p>ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพร้อมทั้งการยึดหลักความเข้มแข็งและยั่งยืน</p> <p>-การพยายามหาวิชาการในการเพิ่มมูลค่าจากภูมิปัญญาที่มีอยู่สามารถอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีความสุข รู้จักพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม คุ่มค่ากับคนจำนวนมาก และรู้จักใช้เทคโนโลยีอย่างชาญฉลาด</p> <p>-การกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ไม่ชัดเจนโดยทั่วไปเครือข่ายเพื่อการพึ่งตนเองจะเกิดขึ้นมาจากความต้องการจำเป็นบางอย่างของกลุ่มบุคคลหรือองค์กรจำนวนหนึ่ง ซึ่งความต้องการจำเป็นดังกล่าวจะถูกนำมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของเครือข่ายแต่ก็มีเครือข่ายบางแห่งไม่เคยมีการกำหนดเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนได้เลยเมื่อเครือข่ายไม่มีทิศทางวัตถุประสงค์ที่</p>

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากการวิจัย
		<p>ชัดเจน บุคคลหรือองค์กรสมาชิกที่มีความเข้มแข็งกว่าก็มีโอกาสเข้ามาครอบงำชักจูงเครือข่ายไปในทางที่เป็นประโยชน์เฉพาะกับบุคคลหรือองค์กรที่มีอำนาจมากกว่า</p> <ul style="list-style-type: none"> -สมาชิกภายในเครือข่ายจากการที่เครือข่ายมีสมาชิกหลากหลายประเภท หรือมีความแตกต่างมากระหว่างฐานะความเข้มแข็ง และสถานภาพอื่น ๆ ของสมาชิก ยากที่จะทำให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายโดยเท่าเทียมกัน -การถูกครอบงำ เครือข่ายสามารถถูกครอบงำได้โดยง่ายจากองค์กร กลุ่มผลประโยชน์ หัวคะแนน นักการเมือง กลุ่มชาติพันธุ์ นักวิชาการ หรือผู้มีอิทธิพลอื่น ๆ -การมีสถานภาพถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้เครือข่ายและผู้นำเครือข่ายได้รับการสนับสนุนและความไว้วางใจจากสมาชิกเครือข่าย อีกทั้งยัง

ผลผลิต	ผลลัพธ์	ผลกระทบจากการวิจัย
		<p>ได้สามารถดำเนินงานได้กว้างขวางขึ้นด้วย</p> <p>- การติดตามและประเมินผล การติดตามและประเมินผลเครือข่ายมีค่อนข้างน้อย เนื่องจากธรรมชาติของเครือข่ายเกษตรกรคือความไม่เป็นระบบ และมีโครงสร้างหลวมที่มุ่งเน้นความก้าวหน้าในอนาคต ไม่ใช่ประสบการณ์ในอดีต</p>

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นายประกอบ มีโคตรกอง
เกิดวันที่	-
สถานที่เกิด	บ้านสอง ต.อาจสามารถ อ.อาจสามารถ จ.ร้อยเอ็ด
ที่อยู่ปัจจุบัน	๓ / ๑๐๗๗ ซอย ๒๗ / ๒ หมู่บ้านการเคหะฯ ถ.กลางเมือง ต.เมืองเก่า อ.เมือง จ.ขอนแก่น
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
สถานที่ทำงาน	คณะสังคมศาสตร์ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
วุฒิการศึกษา	ปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) วิชาเอกศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตขอนแก่น ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาวิชาเอกไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ประสบการณ์การทำงาน	พ.ศ.๒๕๔๓ รักษาการหัวหน้าสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ.๒๕๔๗ เป็นหัวหน้าสาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พ.ศ.๒๕๔๘ - ปัจจุบัน เป็นอาจารย์ประจำ คณะสังคมศาสตร์ สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายสุธิพงษ์ สวัสดิ์ทา
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒/๑๐๙ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๔๐	ปริญญาตรี ๖ ประโยค สำนักเรียนโรงเรียนนิเวศธรรมประสิทธิ์วิทยา วัดธาตุ (พระอารามหลวง)
พ.ศ. ๒๕๔๓	พธ.บ. รัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๔๘	ศศ.ม สังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ (พัฒนาศาสตร์มนุษย)
พ.ศ. ๒๕๕๙	ปร.ด. พัฒนาศาสตร์
ประสบการณ์การทำงาน	
พ.ศ. ๒๕๕๔-๒๕๕๗	อาจารย์ประจำ สาขา สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
พ.ศ. ๒๕๖๒- ปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
ผลงานทางวิชาการ	
๑. งานวิจัย	
พ.ศ. ๒๕๖๒	ผู้ร่วมวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจพอเพียงและ เศรษฐกิจใหม่ของชุมชนในอำเภอเมืองขอนแก่น รายงานการวิจัย ทุนวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.
๒. บทความทางวิชาการ	
พ.ศ. ๒๕๖๑	เรื่องการบริหารตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๔". ตีพิมพ์ วารสารวิชาการธรรมทัศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๑) หน้า ๑๖๕-๑๗๕
พ.ศ. ๒๕๖๒	เรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงพุทธกลุ่มสาระการ เรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตีพิมพ์วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒) หน้า ๑๗๑-๑๘๔

พ.ศ.๒๕๖๓ เรื่องการศึกษารูปแบบการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจใหม่
ของชุมชนในอำเภอเมืองขอนแก่น ตีพิมพ์วารสารบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ปีที่ ๗
ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๖๓)

